

Ottar Strømme

Den hemmelige hæren

Den hemmelige
militære organisasjonen
mot «indre uro» i
Norge fra 1918 til 1940.

Våpen mot folket - 2

www.pdf-arkivet.no/borgersrud/

Oktober

2012

Våpen mot folket — 2

Ottar Strømme

Den hemmelige hæren

Den hemmelige militære organisasjonen mot «indre uro» i Norge
fra 1918 til 1940

Forlaget Oktober A/S
Oslo 1978

Våpen mot folket — 2

Ottar Strømme:

Den hemmelige hæren.

Den hemmelige militære organisasjonen
mot «indre uro» i Norge fra 1918 til 1940

© Forlaget Oktober A/S, Oslo 1978

Første opplag, juni 1978, 5000
Trykt hos A/S Duplotrykk, Oslo 1978

ISBN 82-7094-969-8

Innhold

Forord	s. 7
Enkelte begreper og forkortelser jeg har brukt	s. 14
Første kapittel	s. 17
Indre fiende farligere enn krigen	
Krigsmakta sover ikke	
1918, rådsbevegelsen og militære aksjoner	
Hvordan «rykter» kan skapes og brukes	
En krig slutter, en annen fortsetter	
Sikkerhetskomitéen av 1918	
Eksemplet Trøndelag	
Andre kapittel	s. 74
Den hemmelige hæren i faste former	
Ordensvernsreglementet av 1922	
Tennstempler på vidvanke og soldater i gatene	
Tredje kapittel	s. 90
Nye krisetider, indre militær opptrapping.	
Militær skepsis til det nye DNA-borgerskapet	
Tvil om hvor «pålitelige» tiltaka er	
Storlockouten og fascismens framgang	
Planer og forberedelser til statskupp	
Forsvarsordninga av 1933	
Omfanget av den hemmelige hæren i 1933/34	
Fjerde kapittel	s.131
Sosialdemokratiet overtar ledelsen	
Forsvarsminister Fredrik Monsens oppdagelse	
Hva de «fem O.V.kompaniene» egentlig var	
Fra prinsippet om «pålitelighet» til «full feltmessig oppsetning»	
1. divisjons oppsetninger fram til 1940	
Forenkling og styrking av den hemmelige hæren 1938/39	
Om å forutse «vanskeligheter på andre områder»	

Noter	s.161
Bilder	s.179
Dokumentbilag	s.189

Bilag 1.	Skriv fra «Chefen for Altagruppen» til «Chefen for Finnmark bataljon», datert Altagaard 4. februar 1930: «Plan for opsetning og anvendelse av sikkerhetsvakter, ordensvern og jenbanevakter i tilfelde av uroligheter». s.	s. 191
Bilag 2.	Skriv fra 4. Distriktskommando til kommanderende general, datert Bergenhus 11. november 1930: «Uttak av vernepliktige til ordensvernsavdelingen i tilfelle av uroligheter». s.	s. 195
Bilag 3.	Udatert skriv fra generalstabens operative avdeling fra 1930: «P. M. angående foranstaltninger under særskilte forhold.» s.	s. 205
Bilag 4.	Rapport fra infiltratør og provokatør Olaf Dahl til kaptein Munthe i generalstabens operative avdeling, datert Skien 14. oktober 1932. s.	s. 232
Bilag 5.	Skriv fra generalstaben til 4. Distriktskommando, datert 25. november 1937: «Regler for opsetning og anvendelse av sikringsvakter og ordensvern i tilfelle av uroligheter.» s.	s. 239
Bilag 6.	Skriv fra 4. Distriktskommando til kommanderende general, datert Bergenhus 18. november 1937. s.	s. 242
Bilag 7.	Skriv fra 4. Distriktskommando til kommanderende general, datert 2. april 1937. s.	s. 247

- Bilag 8. Skriv fra generalstaben til distriktskommandoene, datert 7. april 1937: «Mobiliseringsterminen for sikringsvakter og ordensvern. Forhåndsunderretning til befal ved sikringsvakter.» s. . . . . s. 248
- Bilag 9. Skriv fra 4. Distriktskommando til kommanderende general, datert Bergenhus 26. april 1938: «Mobiliseringsterminen for sikringsvakter og ordensvern.» s. . . . . s. 252
- Bilag 10. «Regler for opsetning og anvendelse av sikkerhetsvakter og ordensvern i tilfelle av uroligheter», datert 19. september 1938. s. . . . . s. 256
- Bilag 11. Skriv fra 4. Distriktskommando til kommanderende general, datert 25. januar 1939: «Regler for opsetning av sikkerhetsvakter og ordensvern i tilfelle av uroligheter. Sjøforsvaret.» s. . . s. 276
- Bilag 12. Skriv fra 6. Distriktskommando til kommanderende general, datert 31. mars 1939: «Regler for oppsetting av sikkerhetsvakter og ordensvern i tilfelle av uroligheter. — Sjøforsvaret.» s. s. 281
- Bilag 13. Skriv fra generalstaben til kommanderende admiral, datert 26. april 1939: «Regler for oppsetting av sikkerhetsvakter og ordensvern i tilfelle av uroligheter. Sjøforsvaret.» s. . . . . s. 285

Forord

Våpen mot folket 1918—1940

Det eksisterte en hemmelig hær retta mot arbeiderklassen i Norge i tida fra 1918 til 1940. Kildematerialet til denne boka forteller det med sikkerhet. Det består av dokumenter fra nedstøva og halvt glemte militære arkiver. Det viktigste av dette kildematerialet er aldri blitt offentliggjort før.

Da jeg kom over disse dokumentene for første gang for fem år sia, skjønnte jeg ikke rekkevidden av innholdet i dem med det samme. Det tok meg ganske lang tid å sette sammen bitene i det puslespillet som er blitt denne boka. Resultatet er blitt ei bok som følger utviklinga av den hemmelige hæren trinn for trinn fra slutten av første verdenskrig til tida omkring utbruddet av annen verdenskrig.

Hvordan boka blei til

Jeg starta opprinnelig med ei problemstilling som gjaldt en del dunkle sider ved de militære disposisjonene 9. april 1940. Jeg ville forsøke å finne ut hva som lå i ryktene om at det var mangel på brukbare våpen til soldatene som møtte på mobiliseringsstedene 9. april. Etter kort tid brakte undersøkelsene for dagen ikke bare en, men to gåter: 1) Hvorfor var de våpna som blei utlevert faktisk ubrukelige i stort omfang og 2) Hvorfor var det så få avdelinger som virkelig kom til full oppsetning?

Svaret på den første gåten viste seg å henge sammen med de instruksene som gjaldt for oppbevaring av våpen på forsvarets lagre. Gjeldende instruks gikk ut på at våpna på lagrene *skulle være ubrukeliggjorte*. Stempelfjærer og tenmekanismer skulle *atskilles* fra våpna — og lagres på trygg avstand fra sjølve våpna!

Svaret på den andre gåten viste seg å ligge i den mobiliseringsordren som blei brukt, nemlig *stille og delvis* mobilisering, ikke åpen krigsmobilisering. Med henvisninger til mobiliseringsinstruksene blei det fra offisielt militært hold hevdet at delvis mobilisering bare kunne utføres *stille*, og at det derfor ikke var mulig med noen full og åpen krigsmobilisering.

I første omgang undersøkte jeg hva slags *problemer* ubrukeliggjøringa av våpna førte til i ett område av landet i april 1940 — Østfold — og forsøkte å finne ei forklaring på hvorfor det blei brukt stille og delvis mobilisering.

Resultatene av disse undersøkelsene finner du i boka «*Stille mobilisering*», som kom ut høsten 1977.

Samtidig som svara på disse spørsmåla begynte å bli klare, reiste det seg nye spørsmål: Hvorfor var ordninga med ubrukeliggjøring av våpen innført, og når, under hvilke omstendigheter? Hva var formålet med den typen mobilisering som må ha blitt brukt 9. april — stille og delvis mobilisering?

Den første problemstillinga måtte i første omgang føres tilbake til 1. verdenskrig, den andre også. Undersøkelsene avdekket *en hemmelig hær* innafor den regulære hæren og «forebyggende tiltak» mot «ondsindede», opprørske arbeidere.

Ytre og indre fiender

Mange spørsmål er fortsatt ubesvarte, mye ligger ennå i mørke. Men det materialet som kom for dagen er klart og entydig nok. Det står skarpt i strid med den oppfatninga den militære ledelsen i Norge sjøl hevder. Gang på gang har folk fra det holdet satt fram påstander om at krigsmakta bare retter seg mot ytre fiender, og at det skulle være utenkelig at norske soldater skulle kunne settes inn «mot landsmenn». Materialet jeg legger fram her tyder på at den militære ledelsen *la hovedvekta* på den indre fienden i tida fra 1918 til 1940. I en del tilfeller kan en påvise at dette skjedde på bekostning av beredskapen mot en ytre fiende. Dette gjelder både i 1918 — under avslutninga av den første verdenskrigen og ved krigsutbruddet våren 1940.

Boka «Stille mobilisering» er del 3 i serien «Våpen mot folket». Denne boka er del 2 i samme serie. Enda en del, del 1, blir utgitt for seg, og behandler spørsmål som ligger enda en periode foran i tid, nemlig tidsrommet 1814 til 1905. Den boka forteller en del av historia om hvordan militærapparatet blei forberedt brukt — og virkelig blei brukt — mot folket i Norge i forrige århundre. Den forteller også om hvordan den borgerlige krigsmakta *undergravde* den nasjonale kampen, både i 1814 og 1905. En av de viktigste metodene som blei tatt i bruk fra midten av hundreåret var å ubrukeliggjøre våpenlagrene, slik at et sosialt eller nasjonalt opprør i Norge ikke skulle kunne væpne seg.

Hovedkonklusjoner

Hvilke konklusjoner har jeg kunnet trekke av den undersøkelsen som har resultert i den boka du har begynt på nå? Her er noen hovedpunkter:

Fra 1918 til 1940 eksisterte det en hemmelig hær i Norge. Den var bygd opp som en del av det regulære militærapparatet, som en utvalgt og pålitelig fraksjon. Den hemmelige hæren hadde sin egen mobiliseringsordning. Bare et fåtall offiserer og politikere kjente til det hele og fulle omfanget av ordninga. Den var omgitt av en mur av hemmelighetskremmeri og sikkerhetsordninger.

Et helt sentralt ledd i disse sikkerhetsordningene var at samtlige våpenlagre ble ubrukeliggjorte. Tennmekanismene og avtrekkermekanismene på våpna ble gjemt på hemmelige og «sikre» steder. Det skulle hindre at «ondsindede» arbeidere kunne storme våpenlagra og gjøre revolusjon med hærens våpen.

Før 1938 skulle denne hemmelige hæren settes opp ved «stille» mobilisering. I 1938 ble mobiliseringsplanene forenkla. Den hemmelige hæren skulle settes opp ved en «delvis» mobilisering av det regulære militærapparatet. Slik «delvis» mobilisering kunne derfor bare gjennomføres som «stille», det vil si hemmelig, mobilisering.

Nyrydding

Framstillinga er gjort så knapp som mulig. Det har vært et problem at mellomkrigstidas militærhistorie ikke har vært mye studert av historikere. Det har vært lite å holde seg til av viten-

skapelige studier. Derfor måtte det nødvendigvis bli nyrydding gjennom store deler av boka. Ett og annet kan ennå være uklart og uriktig, men ikke i den grad at det kan rokke ved hovedsakene.

Det har også vært et problem at så mange sider av militærhistoria i mellomkrigstida kunne vært trukket inn. Fristelsene har vært store. Avsløringene ligger i bunker og venter på dagens lys. De sakene som er behandla og de dokumentene som er sitert er et lite utvalg. Egentlig burde det fulgt med ei hel bok med bare dokumenter som bilag, men det ville blitt for omfattende. De bilaga som er med er derfor avgrensa også i tid, hovedtyngden er fra siste halvdel av 30-tallet. Til gjengjeld har jeg valgt å bruke mye sitater og utdrag fra dokumenter i sjølve framstillinga.

Jeg har tatt med ulike dokumenter i bilagslista. Formålet har vært å gi et lite innblikk i *omfanget* og *bredden* av den indre militære virksomheten på slutten av tredve-tallet. Jeg vil oppfordre alle til å studere disse dokumentene nøye, for her står den usminkede sannheten gjengitt om en periode i norsk historie som etterkrigstida er bygd på. Med ei slik omfattende bilagsliste blir det kanskje litt vanskeligere for herr majoren i «Morrabla» å skrive om «historiesvindel», — skjønt han kan jo påstå at dokumentene er pønsket ut av meg. Vel, vi får se.

Som bilag har jeg også tatt med en spionrapport fra 1932, som viser hvordan generalstaben engasjerte seg i aktiv infiltrasjon i arbeiderbevegelsen. Forøvrig har *kanskje* denne spesielle rapporten en viss interesse for ennå levende veteraner i Skiensområdet.

Noe kort bør sies om språket. Militære doku-

menter fra tida rundt 1920 inneholder utrolig mye språklig forvirring. Det finnes alle mulige varianter, ofte med forskjellige rettskriving innafor korte skriv. Vi har lagt stor vekt på å gjengi materialet nøyaktig slik det foreligger fra skriverne. Det betyr at feil staving og merkelige setninger er kommet med uendra, det er ikke feil fra forlagets side eller min side.

I forordet i del 3 av denne serien har jeg gjort rede for kildene som er brukt i arbeidet med bokserien. I del 3 er det også tatt med ei liste over en del trykte og utrykte kilder som er benytta. Utover dette viser jeg til kildehenvisningene i notene bak i denne delen.

Talende taushet?

Manuskriptet til denne boka blei gjort ferdig i store trekk tidlig på høsten 1976. Når den kommer først nå, skyldes det forskjellige forlagstekniske problemer. I mellomtida har det kommet ei ny interessant bok på markedet, som delvis kommer inn på de samme sakene — «Menstadkonflikten 1931» av Per Ole Johansen. Boka dokumenterer systemet med den hemmelige hæren og ubrukeliggjøringa av våpen rundt 1930. Det er svært bra, og vil gjøre det vanskeligere for de borgerlige historie«autoritetene» å forbigå materialet i taushet, slik som de foreløpig har lyktes med boka «Stille mobilisering».

Et hederlig unntak blant faghistorikere i denne sammenhengen er Berge Furre, som anmeldte boka i Ny Tid. Han skreiv at boka legger fram «ei hypotese som er oppsiktsvekkjande og som gjev

nye perspektiv på mellomkrigstida og krigstida — og vår tid — dersom hypotesen er haldbar.» «Det bør etablerte historikarar med erfaring ta på seg å undersøkje,» mente Furre, og sa også at dokumentasjonen i boka er såpass sterk at hypotesen ikke kan avfeies som slarv.

Det står kort og godt igjen å se om noen «etablerte historikarar med erfaring» vil ta for seg «Stille mobilisering» og denne boka. Kanskje vil det komme i gang en debatt som trekker mer med seg, og får ting som nå ligger i mørke fram i lyset. Det er slett ikke sikkert. For en slik debatt vil bli ubehagelig for innflytelsesrike mennesker som har mye å skjule og har skjult det lenge.

Ottar Strømme
mars 1978

Enkelte forkortelser og begreper jeg har brukt

NK	— nestkommanderende
HØK	— Hærens overkommando
KG	— kommanderende general
KA	— kommanderende admiral
Genst.	— generalstaben
DK	— distriktskommando
ØK	— øverstkommanderende
FD	— forsvarsdepartementet
Jus.dep	— justis- (og politi-) departementet
Div.	— divisjon
Brig.	— brigade
Reg.	— regiment
Bat.	— bataljon
Kp.	— kompani
Esk.	— eskvadron
Btt.	— batteri
FF	— Fossumstrøkets festning
IR 1	— Infanteriregiment nr. 1
AR 1	— Artilleriregiment nr. 1
DR 1	— Dragonregiment nr. 1
I/IR 1	— 1. bataljon av Infanteriregiment nr. 1
Kp. 5/IR 1	— 5. kompani av Infanteriregiment nr. 1
Landv. kp	— landevernskompani
Sankp.	— sanitetskompani
mot.art.	— motorisert artilleri
MG	— maskingevær
Mitr.	— mitraljøse
gen. maj.	— generalmajor
ob.	— oberst
obltnt.	— oberstløytnant
maj.	— major
sersj.	— sersjant
vpl. sersj.	— vernepliktig sersjant

- FDs arkiv — forsvarsdepartementets arkiv
 GS arkiv — generalstabens arkiv
 HOKs arkiv — Hærens overkommandos arkiv
 RA — Riksarkivet
- UK — undersøkelseskommisjonen. Brukt om den sivile undersøkelseskommisjonen av 1945.
- DMU — Den militære undersøkelseskommisjonen av 1946.
- FKA — Forsvarets krigshistoriske avdeling.
- tren — Materiell til transport av forsyning av ammunisjon, proviant o.l.
- haubits — krumbaneskyts som pga lav utgangshastighet og kort rør kan skyte granater med stor vekt og dermed stor sprengvirkning. Haubitsen supplerer kanonen, som pga sin store utgangshastighet og lengre løp, ikke kan avlevere granater med så stor sprengkraft (flatbaneskyts). Haubitsen egner seg derfor spesielt godt til sterkt indirekte skytning, med steil skuddvinkel.
- karabin — gevær med spesielt kort løp og lav vekt.
- tennstempel — den delen i sluttstykket/kilemekanismen som setter av patronens drivladning ved å slå mot fenghetta.
- stempelfjær — fjær som spennes ved at tennstempleet føres bakover i sluttstykket. Når avtrekkeren trekkes inn, løsgjøres tennstempleet og føres med stor kraft fram av stempelfjæra.

kile

— for grovere skyts enn håndvåpen og mitraljøse vanligvis betegnelsen på den delen som tilsvare sluttstykket, altså den delen som lukker kammeret i bakkant. Tennstempel og stempelfjær er montert sentralt i kilen, og blir automatisk spent ved at kilemekanismen åpnes.

«Alminnelig mobilisering, menes det slik at jeg skal møte på Ilen skole for å gå imot utenlandske fiender, eller er det mot norske arbeidere?»

Notert av en soldat av årsklassen 1920 på sitt krigstjenestekort. Soldaten var, uten at han sjøl visste det, uttatt til ordensavdelingene.

Første kapittel

Indre fiende farligere enn krigen

Da krigen brøt ut i 1914, erklærte Norge sammen med en rekke nord-europeiske stater seg for nøytrale. Krigsmakta blei satt opp ved full mobilisering av marinen, og delvis mobilisering av kystartilleriet og hæren som nøytralitetsvern. Nøytraliteten blei formelt opprettholdt under hele krigen, sjøl om det var klart for alle at regjeringa mer og mer støttet seg på den engelsk-franske imperialismen etterhvert som den tyske framrykkinga på vestfronten stagnerte. Krigen utviklet seg til en langvarig krig, der kampen om forsyningslinjer og evne til auke i krigsproduksjonen sto sentralt. Dermed fikk den norske nøytraliteten stor betydning. I ly av norsk, svensk og dansk nøytralitetsfarvann kunne forsyninger føres til Tyskland uten å passere internasjonalt farvann. Den norske nøytraliteten var et «hull» i den engelske blokadens. Den engelske imperialismen fant seg i det, for på sin side å kunne bli forsynt av den norske handelsflåten.

Dette arrangementet passet den norske kapitalistklassen utmerka. Engelsk kull, maskiner og reservedeler holdt den norske industrien, gruvene og flåten i gang. Slik kunne norsk kopper, nikkel,

svovelkis og ikke minst fisk og fiskehermetikk bli frakta til Tyskland, hvor soldatene ved fronten kunne få nye granater og kanoner, mer krutt og mer proviant. Samtidig strømmet forsyningene fra USA til Liverpool og Brest på norsk kjøp, som rederne hadde tegna store forsikringer på i City of London.

Som et eksempel på denne gullkanta virksomheten, kan vi fortsette fortellinga om admiral Børresen.* Han hadde igjen sett «tidens muligheter» og engasjert seg i første linje. Som leder for Kristiansands Nikkelverk hadde han halt i land en fireårskontrakt med Tyskland rett før krigsutbruddet, og salg av hele produksjonen. Med rette blei han i norsk presse anklaga for å levere nikkel til tyske torpedoer som senket norske skip. I tillegg blei han trua med svartelisting i England. Men Børresen hadde mange og gode forbindelser i engelske marinekretser, og kasta seg i stedet frampå med et gigantisk nikkeleventyr i Canada, som skulle forsyne den engelske krigsproduksjonen. «British America Nickel Corporation» blei navnet på eventyret. Bakket opp av Sam Eyde, den svenske kapitalisten Hybinette og den britiske regjeringa, blei det satt i gang bygging. Da «eventyret» brøt sammen i 1920, hadde norske aksjeinnskytere tapt til sammen 100 millioner kroner, og Børresen satt nok en gang midt oppe i en ceber skandalesak. Men det er en annen historie.

---

* Admiral Børresen var en sentral person i de militære begivenhetene rundt 1905, og er omtalt nærmere i bind 1. Han blei også en omstridt person i tilknytning til den økonomiske virksomheten han seinere engasjerte seg i.

Norske kapitalister var på dette viset djupt engasjert på begge sidene av frontlinjene i krigen og håvet inn svære gevinster. Dette var grunnlaget for regjeringas nøytralitetspolitikk. Den sto og falt med et jamt styrkeforhold mellom partene i krigen. Etter at den tyske vestoffensiven var stoppet opp, og troppene hadde gravd seg ned, lanserte England blokadepolitikken for å sulte ut Tyskland. Tyskland svarte med å la sine ubåtstyrker angripe de engelske forsyningslinjene. Samtidig løp den tyske nordsjøflåten ut for å ødelegge den engelske flåten som blokkerte Nordsjøen i et avgjørende slag. Flåtene fant hverandre utafor Jylland den 31. mai 1916. Resultatet etter «Jyllandslaget» var at den tyske flåten blei tvunget i havn igjen, og at England fortsatt kunne kontrollere Nordsjøen uhindra. 1916 var derfor et avgjørende vendepunkt i krigen, og fra dette året steig faren for at Norge kunne bli trukket med på den engelske sida.

Hvor lite stormaktene respekterte nøytraliteten til de små landa, blei tydelig demonstrert i 1914, da det nøytrale Belgia blei oversvømmet av tyske hærstyrker. Det var heller ingen hemmelighet at engelske marinekretser pressa hardt på for å få støttepunkter på norskekysten. Slike ønsker eksisterte også i Tyskland. Fra og med 1916 pressa England hardt på for å få stengt nøytralitetsleia langs kysten og for å få brutt de norske forbindelsene med Tyskland. Tyskland slo tilbake, og resultatet var en rekke alvorlige situasjoner i åra 1916, 1917 og 1918, hvor Norge kunne blitt trukket inn i krigen, enten ved en engelsk provokasjon eller tysk motaksjon. Sommeren og høsten 1918 blei den norske marinen regelrett tvunget — stilt over-

for truselen av en engelsk blokade av norske farvann — til å minelegge nøytralitetsleia, en åpen fiendtlig handling mot Tyskland. I denne kritiske situasjonen kom hjelpen fra uventa hold. Den tyske arbeiderklassen reiste seg i revolusjon. 4. november heiste arbeiderne og matrosene i Kiel opprørsfanen, og ei uke etter var det gamle regimet knust og krigen slutt.

Fra våren 1917 begynte virkningene av krigsspekulasjonene å gjøre seg alvorlig gjeldende i Norge. Vareknapphet, sterk prisstigning og seinere rasjonerer gikk sammen med en blomstringstid for spekulanter og jobbere som aldri før. Et godt eksempel er spekulasjonsoppkjøpene av fisk til Tyskland og England. Prisene steig så fantastisk at det var uråd for vanlige folk å kjøpe fisk til mat, de få gangene det i det hele tatt fantes fisk å få kjøpt. Mens det oppfiska kvantum fisk fra 1914 til 1916 sank fra ca. 618 000 tonn til 515 000 tonn, steig den samlede verdien fra 62 millioner kroner i 1914 til 162 millioner kroner i 1916.¹

Skipsmeklerne og rederne satset på dristigere og dristigere seilaser og hadde ubegrenset tilgang på risikovillig kapital. Fra 1914 til 1917 steig bruttofraktene fra 212 til 1100 millioner kroner pr. år. Prisen blei betalt av de 2000 sjøfolka som gikk ned med 890 skip i løpet av krigen.²

Mens arbeiderklassen blei tvunget inn i dyrtid og nød, skummet det norske borgerskapet fløten som aldri før. Dette la grunnlaget for ei sterk skjerpning av klassemotsetningene fra 1916 av. For å holde hjula i gang, og for å tvinge arbeiderklassen til å akseptere utviklinga, blei statens virksomhet øket voldsomt. Nye departementer blei oppretta for å sikre industriens leveranser og for å rasjo-

ner matforsyningene. Staten oppretta også egne kraftverk, gruver og et rederi.

Nettopp i denne situasjonen økte faren for at Norge kunne bli trukket med i krigen. Dette ga et kjærkomment argument for dem som agiterte for økte militærbevilgninger og styrka nøytralitetsvakt. Forslag om store ekstraordinære bevilgninger blei reist, og det var klart at innfriing av dem ville bety enda mindre til å dempe virkningene av dyrtida. Det var også de som hevda at forslaget om å styrke krigsmakta hadde andre siktemål, — nemlig som et springbrett til å hoppe inn i krigen i siste minutt for å bli med på å dele seierens frukter. Dernest for å demme opp mot den uro dyrtida hadde frambrakt i de lavere klasser. Arbeiderklassen i Norge hadde for alvor kommet i bevegelse. Dette var bakgrunnen for den såkalte «dyrtidsaksjonen av 1917».

Dyrtidsaksjonen begynte som et reint svar på den sterke senkninga av levevilkåra. De viktigste krava var stopp på prisstigninga på matvarer og statlig regulering og tiltak mot spekulasjon i forbruksvaresektoren. 150 millioner blei krevd til dyrtidstiltak. Oppslutninga om aksjonen spredte seg som ild i tørt gras, og våren og sommeren kom til å se demonstrasjoner og masseaksjoner som aldri tidligere var sett i Norge. Dyrtidsaksjonen i seg sjøl klarte ikke å presse gjennom mer enn deler av krava sine, men særegne forhold skulle føre til at bevegelsen i massene fortsatte i nye og mer framskredne former: den revolusjonære rådsbevegelsen i 1918.

Dyrtidsaksjonene tvang gjennom enkelte krav, og ledelsen i LO/DNA gjorde sommeren 1917 forsøk på å blåse av aksjonene på dette grunnlaget.

Dette førte til at venstreopposisjonen i DNA overtok det politiske initiativet.*

Bolsjevikenes besluttomme ledelse av de russiske arbeidermassene i oktober styrka venstreopposisjonen, og i 1918 erobra den ledelsen i DNA. Samtidig hadde massebevegelsen funnet nye former i rådsbevegelsen**. Erfaringene fra dyrtidsaksjonen og fra den russiske revolusjonen viste at arbeiderklassen måtte organisere seg for kamp — i egne sjølstendige organisasjoner som kunne utfordre det borgerlige maktapparatet.

Den revolusjonære situasjonen som utvikla seg i 1918 blei aldri forsøkt utnytta til et avgjørende opprør mot den kapitalistiske staten. Årsaken var kanskje først og fremst at DNA og LOs ledelse var dominert av opportunistar og revisjonistar, som hadde en avgjørende innflytelse også innafor den såkalte venstreopposisjonen. Men om disse klasseforræderne ikke representerte noen fare for borgerskapet, så kan det knapt herske noen tvil om at den revolusjonære bevegelsen i seg sjøl gjorde det. Og slik blei den også oppfatta av borgerskapet.

---

* Venstreopposisjonen er brukt om venstrefløya i DNA i tida 1911—18. Venstreopposisjonen var sjøl svært sammensatt, og besto av både syndikalistar, anarkistar, sosialdemokratar av moderne type og kommunistar, de siste spesielt fra kretsen rundt ungdomsforbundets avis «Klassekampen».

** Rådsbevegelsen oppsto ved at arbeiderne ved forskjellige bedrifter satte ned råd for å sikre oppfølginga av dyrtidskrava. Ordet «råd» er en direkte oversettelse av ordet «sovjet». Det var forskjellige tendenser i rådsbevegelsen, og en av dem var utvilsomt å se rådene som en kime til proletarisk statsmakt, som et motstykke til den borgerlige parlamentarismen.

Krigsmakta sover ikke

Både den politiske og militære ledelsen så en voksende trusel mot det bestående samfunnet i aksjonene i 1917/18. Krav om å sløyfe våpenøvelsene og å sende nøytralitetsvakta heim dempa neppe denne frykten, for disse krava var nettopp retta direkte mot militærapparatet. Men den militære ledelsen betrakta også dyrtidsaksjonene som en revolusjonær bevegelse som var retta mot statsapparatet. Generalstabens etterretningskontor holdt seg derfor vel informert, gjennom en omfattende korrespondanse som framleis fins bevart i de militære arkivene. En del av denne korrespondansen består av henvendelser fra «samfunnsstøtter», som tok til orde for at de militære måtte sikre seg mot, og helst slå ned på de «ondsindede» så snart som mulig. Under skal vi gjengi et slikt skriv fra midten av februar 1918.³

Generalstaben fant denne skrivelsen så viktig at den den 19./20. februar sendte gjenpart av brevet til samtlige 6 distriktskommandoer, festningsartilleriet, Justisdepartementet, opdagelsessjefen, kommanderende admiral, kommandanten på Akershus og Forsvarsdepartementet.

«Generalstabens
etterretningskontor

HEMMELIG

Fra navngiven kilde vestenfjelds har Generalstabens Efterretningskontor mottat følgende, datert 13. februar 1918:

Jeg tror at det er min pligt at meddele Dem følgende:

Allerede høsten 1917 fik jeg fra paalidelig hold meddelt mig at man paa Zimmerwald-kongressen hadde besluttet væbnet reisning av arbeidermasserne i alle land paa et givet tegn. Urolighetene skulde forplantes videre. Hvad der vil komme til at ske er ikke godt at vite, men man bevæbner sig i all hemmelighet. Der arbeides i det skjulte. Jeg tror Generalstaben bør allerede nu skille bukkene fra faarene, saa man faar avdelinger man kan stole paa. Her hjemme er man saa rolig og naiv, men vent bare, man kan faa angre paa at man ikke «var føre var, men efter snar». I et nu kan vaabendepoterne være i hænderne paa dem der vil bruke dem.

Det blir værre her, thi hodet er kultivert.

Jeg er ikke nervøs og heller ikke bange, men tror det er en pligt at være fremsynt allerede nu — og ikke la sig narre.

Mit raad er: tag ingen ukjendte som depotvakt, hverken i Kristiania eller andre steder.

Den almindelige tro blandt de revolutionære herrer, baade de smaa og de store, er at man ikke tør gjøre noget. Høire og venstre rivaliserer for sterkt.

Spørg mig ikke hvorfra jeg har det, le heller ikke av mig. Det kan drive over, men tro mig, det kommer igjen. Der arbeides.

Send mig denne skrivelse tilbake, og noter ikke mit navn. Jeg har de allerbedste forbindelser, og skal være til tjeneste om det kan synes nødvendig.

Husk de mere sindige kan bli tvunget med. Finske-russiske og svenske aktivister har hat møte her. De kommer ganske enkeltvis. Sidst

ihøst var Høglund fra Stockholm her i 8 dage.

Ammunitionsdepoterne og vaabendepoterne bør i et hvertfald ikke komme i de urette hænder. Lykkes den finske, og det tænder i Sverige, vil det gaa videre til Norge, gjerne med hjælp fra øst. De tar gjerne i mot den.

Riktig gjenpart:
Gudbrand Østbye, pr. løitnant.»

Brevskriveren er spesielt opptatt av at det blir tatt tiltak for å sikre hærens våpen- og ammunisjonsbeholdninger mot å «komme i urette hender». Brevet formulerer en av kapitalismens viktigste lover: Pass på at arbeiderklassen ikke væpner seg! Skarpere kan ikke kapitalismens maktgrunnlag stilles: våpenmakta er *bare* for borgerskapet.

De militære arkivene svømmer over av engstelige henvendelser av samme type som den refererte. Under skal vi gjengi et eksempel på en annen type: en av mange henvendelser fra politiembetsmenn som via Justisdepartementet havnet i Forsvarsdepartementet og til slutt hos kommanderende general. På samme måte som skrevet fra «navngiven kilde vestenfjelds», satte brevskriveren — som forøvrig var politimesteren i Skien — også fingeren på kontrollen over våpenbeholdningene:⁴

«HEMMELIG

Under henvisning til hemmelig skrivelse av 22 ds, fra opdagelseschefen i Kristiania — som man gaar ut fra det ærede departement er bekjendt med — undlater man ikke at

meddele, at der ogsaa her i byen holder sig rygter, om at alt er organisert til at begynde aapent oprør — avbrytelse av telefon og telegraf, avlivelse av kapitalisterne, o.s.v. — Man venter efter sigende kun paa ledernes fastsættelse av dagen.

Det er derfor for alle tilfældes skyld nødvendig, at man er forberedt paa alle eventualiteter.

Det sies at der skal være solgt en mængde revolvere omkring i byerne. Dette kan neppe sies at være tilfældet her i byen, hvor ogsaa vaabenhandlerne, som følge av konferanser for længere tid siden, har været meget forsigtige med salget av skytevaaben. Indførelsen av skytevaaben fra utlandet har sikkerlig ogsaa været minimal i de sidste aar, hvorfor lagrene formentlig har været smaa. Paa den anden side har tiderne bevirket, at mange borgere av de forskjellige samfundsklasser, har fundet at ville forsyne sig med skytevaaben.

Det kan neppe være tvil underkastet, at lederne av en eventuel revolution har beregnet at kunne forsyne sig fra armeens depoter — man tænker særlig paa forholdene her i byen, men man gaar ut fra, at stillingen ikke er stort bedre ved andre militære depoter, hvor der ikke ligger fast garnisonerende avdeling. Her — paa den nedlagte exercerplads Graatenmoen — har man en beholdning av ca. 1000 Krag-Jørgensen geværer, endel Remington geværer, med bajonetter, samt revolvere, alt med ammunition. Dette er bevogtet av 1 vpl. korporal og nogen faa mand,

vistnok 6, altsaa 2 mand paa vagt ad gangen. Hvad dette vil si, hvis vore «bolsjevikere» vil ha tak i vaabnerne, er klart for enhver.

Politikammeret sendte derfor for 8—14 dage siden overbetjenten til Kongsberg for at gjøre regimentschefen opmerksom paa forholdet — samt for at faa hans samtykke til utlaan av revolvere til det herv. politikorps. Saavidt vites er vakten paa Graatenmoen efter henvendelse til regimentschefen blit noget forsterket, men det skal meget til for at hindre, at depoterne blir plyndret for sit indhold, i tilfælde det bryter løs. Obersten lovet at komme hidned i disse dage til konferanse med undertegnede om disse ting.

Man finder at vilde gjøre opmerksom paa dette for at der i tilfælde andetsteds kan træffes forføininger i sakens anledning.

Det at forsterke vakten ved depoter og vaabenlagre er naturligvis til noen betryggelse, men denne forholdsregel er ikke tilstrækkelig. Det vilde være bedre at flytte lagrene til sikrere steder end vore depoter er, og endnu bedre vilde det være at fjerne geværenes slutstykker — et enkelt haandgrep, der er utført på et par sekunder. En eventuel mobilisering vilde ikke bli forsinket ved denne sidste forholdsregel.

Man gjør i denne forbindelse opmerksom paa, at herv. politikorps vistnok i nærmeste fremtid vil bli bevæbnet med armeens Nagant-revolvere — til selvforsvar. Som angrepsvaaben er en revolver litet tjenlig, saa kan man hindre vore «bolsjevikere» fra at

faa en større forsyning geværer, vil meget være vundet.»

Politimesteren i Skien lanserer i sitt skriv det gamle kontrarevolusjonære tiltaket med å ubrukeliggjøre geværene ved at sluttstykkene blir tatt ut og oppbevart på «hemmelige» steder. Hvordan dette tiltaket fungerte tidligere i norsk historie er behandlet i bind 1 av «Våpen mot folket». Det var et tiltak som svenskekongen i allianse med den militære ledelsen i Norge satte ut i livet mot arbeiderklassens reisning i 1851 og mot den nasjonale reisinga på 80-tallet. Formålet den gangen var å sikre den svenske overklassens kontroll — den gamle norske embetsstaten hvilte i siste instans på svenske våpen. Truselen om svensk invasjon hadde i 100 år vært kongens joker, bl.a. fordi en væpning av sjølstendighetsrørsla i Norge ikke kunne skje med ubrukelige armé-våpen.

Nå var det det norske borgerskapets kontroll som skulle sikres mot arbeiderklassen. Uansett verdenskrigen som raste og invasjonssfare, foreslo politimesteren i Skien å gjøre landets mobiliseringsvåpen ubrukelige. For ham var faren for «bolsjevikerne» så stor at han ikke en gang vurderte om en slik ubrukeliggjøring også ville legge landet åpent for invasjon. Men det hadde heller ikke hans forgjengere gjort i 80-åra, den gangen tiltaket var satt ut i livet nettopp med det formålet for øye å «legge landet åpent».

Allerede tre år før hadde historikeren og politiker Jacob Friis forutsagt at slike tanker igjen ville komme på bane. I en artikkel i «Socialdemokraten» (26. juni 1915) hadde han bl.a. skrevet følgende:

« ... eftersom vi nærmer oss tider med mere dyptgripende og mere omfattende politiske konflikter end de siste ti års, vil også interessen bli større for vore tidligere store politiske brytningers historie. Særlig tror jeg da begivenhetene i 1880-årene vil komme til at fange interessen igjen og få aktuell betydning. Når det store oppgjør med militarismen før eller senere kommer, kan det være godt at minde både høire og venstre om både et og annet fra de årene. For det er vel ikke helt usandsynlig, at høire og venstre, når oppjøret kommer, vil stå enige om at bruke alle midler for at gjøre motstand mot de «fædrelandsløse», som vil lægge landet åpent for fienden. Det er vel da heller ikke helt usandsynlig, at de vil stå enige om at bruke militærmakten mot disse «fædrelandsløse», denne «indre fiende». Da vil det bli god anledning til at minde høire om geværlåsavskruingene i 1884 ... »

Verken politimesteren i Skien eller den «navngivne» kilden i Bergen behøvde bekymre seg for om generalstaben og kommanderende general var på høyde med situasjonen. Allerede i begynnelsen av februar hadde kommanderende general og forsvarsministeren blitt enige om at det var nødvendig å sette enkelte tiltak ut i livet. Følgende skriv var blitt sendt til distriktskommandosjefene:⁵

«Kristiania, den 12. februar 1918
KOMMANDERENDE
GENERAL

HEMMELIG

Til 1.—6. Distriktskommandochef

Efter konferanse med Forsvarsdepartementets Chef anmodes Hr. Generalen om at træffe de forberedelser som maatte ansees nødvendige til dækning av militære beholdninger av vaaben og ammunition inden kommandodistriktet mot angrep av ondsindede.

Kommanderende General har tænkt sig at dette blandt andet kan ske på den vis, at Hr. Generalen lar forberede indkaldt paa kort varsel dertil særlig egnede dækningsavdelinger, hvis styrke avpasses efter de stedlige forhold.

Men gaar ut fra at forberedelsene træffes efter konferanse med regimentchefene, og at yderligere meddelelse herom ikke paa forhaand utgaar.

Man imøteser Hr. Generalens snarlige rapport om de trufne forføininger.

In fidem

R. Roscher Nielsen (sign.)

Premierløitnant»

Rapportene fra de 6 distriktskommandoene om hvilke øyeblikkelige tiltak de hadde tatt var allerede 16./17. februar nådd tilbake til departementet. Her er et utdrag av skriv fra 4. distriktskommando (Bergen), datert 16. februar 1918:⁶

«I anledning av hr. generalens skrivelse av 12. ds. (K.G. j.n.a.) skal meddeles:

Av de militære beholdninger inden 4. kommandodistrikt — saavel av vaaben og ammunition som proviant og beklædning — er det kun de beholdninger som er magasinert i Bergens by og nærmeste omegn (Isdalen, Heggrenes, Nesttun, Ulven), som kan tænkes utsat for angrep av ondsindede. Hverken i Nordfjord, ved Flaamsdalen eller ved avdelingernes og intendanturens magasiner paa Voss er der grund til at frygte noget saadant angrep. Paa Voss (Tvilde-Bømoen) har man desuten indtil videre liggende nøitralitetsvernsavdelinger som betryggelse herimot.

Efter undertegnedes opfatning, som deles av chefen for 10. regiment og for Søndhordlands bataljon, er der derfor ikke nogen opfordring — ialfald foreløbig — til at træffe forberedelser til indkaldelse av dækningsavdelinger med kort varsel til forannævnte steder.

For Bergens by og omegns vedkommende er man ogsaa forsaavidt heldig stillet, som man i paakommende tilfælde paa kort varsel vil kunne disponere over en landmilitær styrke paa ca. 150 mand, tilkaldt fra Bergens befæstninger og dækningskompaniene på Herlø og Haaøen, likesom man vil kunne faa assistanse fra herværende sjømilitære nøitralitetsvern. Dette sidste vil være av særlig betydning ved et overrumplingsforsøk paa Bergenhus, proviantmagasinene i Skuteviken eller krudthuset på Heggrenes.

Hertil kommer saa divisionens underofficersskole.

For alle tilfældes skyld er imidlertid truffet følgende forføininger:

1. Vakten på Bergenhus er fra 18. ds. bestemt forsterket til 22 mand.
2. 9. regiments landvernsbataljons chef er efter mundtlig konferanse paalagt under samarbeide med Bergen politi at forberede hurtigst mulig indkaldelse og fremmøte av det militære ordensvern (her i Bergen en afdeling på 100 mand.)
3. Bergens linjebataljonschef er — likeledes efter mundtlig konferanse, paalagt under konferanse med politiet at utta av bataljonnens ældste aarsklasse et par hundrede paalidelige mandskaper for av disse i tilfælde at opsætte et kompani.
4. 4. infanteri mitraljøreavdelings chef er paalagt at forberede hurtigst mulig opsat 2 mitraljører — ved uttagning av paalidelige mandskaper — og færdigopstilling av mitraljørene i et rom paa Bergenhus.

Paa *Ulven* er for tiden utsat en magasin-vakt av nøytralitetsvernet. Der vil bli truffet en ordning hvorved sikres indkaldt hurtigst mulig en sikkerhetsvakt av *paalidelige* nærboende mandskaper.

Hvad endelig angaar 9. regimentslandvernsmagasin ved Nesttun, hvilket rummer 500 geværer og 96 000 patroner, er git ordre til — efter konferanse med herværende arsenal — at patronene (52 kasser) snaest skal føres til krudthuset i Isdalen, og at slutstyk-

kene skal uttages av geværene, indpakkes i kasser og sendes til Bergenhus.

Disse forholdsregler vil bli truffet i al stilhet og mest mulig ubemerket. Slutstykkene vil saaledes bli uttat og nedlagt i kasser av vedkommende kompanichef.

In fidem»

Av rapporten fra 4. distriktskommando går det fram at distriktskommandoen oppfatta generalstabens skriv av 12. februar slik at tiltakene skulle avpasses etter «de stedlige forhold», og at det var opp til distriktskommandoen å vurdere hva dette innebar. Tiltak av vidtgående omfang blei derfor bare tatt ved 9. infanteriregiment, og da i første omgang bare for ett landvernsmagasin, hvor sluttstykkene blei plukket ut, og frakta til Bergenhus. Rapportene fra de andre distriktskommandoene viser at den samme usikkerheten gjorde seg gjeldende over hele landet. Noen regimenter ubrukeliggjorde sine våpenbeholdninger slik som ved 9. infanteriregiment, og noen regimenter plukket ut pålitelige mannskaper som skulle danne spesielt «sikre» kompanier. Generalstaben tok derfor kort tid seinere tiltak for å sikre at *alle* distriktskommandoene systematisk gjennomførte disse endringene. Den 19. februar gikk følgende telegram ut til divisjonene:⁷

«Efter ordre fra Kommanderende General skal Generalstaben anmode Hr. Generalen om snarest mulig at sikre sig at samtlige vakter ved depoter, magasiner og broer udelukkende bestaar av fuldt paalidelige folk.

Endvidere skal fremtidig alle poster ved viktigere magasiner og depoter være dobbeltposter.

Generalstaben
Riktig gjenpart
R. Lowzow
pr. løytnant»

20. februar blei det fulgt av dette telegrammet:⁸

«Efter ordre av Kommanderende General skal man anmode hr. Generalen om saa snart som mulig at træffe forføining til at slagfjærene blir uttat av skytevaabnene i de magasiner som paa grund av sin beliggenhet maa ansees særlig utsat for angrep av ondsindede og som nu ikke maatte være tilstrækkelig sikret. Slagfjærene blir derefter at opbevare paa et sikkert sted.

Det overlates divisionen at avgjøre hvorvidt ogsaa ammunitionen bør fjernes og opbevares andetsteds.

Foranstaltningene bør foretages saa diskret som mulig.

Indmelding forventes
Generalstaben
Riktig gjenpart
R. Lowzow
pr. løytnant »

Ut ifra disse ordrene blei våpenbeholdningene over hele landet ubrukeliggjort, med unntak av beholdningene til de avdelingene som inngikk i nøytralitetsvernet.

Ei uke seinere blei tiltaka ytterligere utvida. Mens sikringstiltaka hittil hadde retta seg inn på diverse militære anlegg, blei de i skriv. av 26. februar utvida til å omfatte statens sikkerhet generelt. De militære sjefene blei pålagt et omfattende arbeide med å planlegge forsvaret av statlige institusjoner, og til å samordne dette med den sivile ledelsen. Under følger skrivet i sin helhet:⁹

«Kristiania, 26/2 -18

**KOMMANDERENDE
GENERAL**

HEMMELIG

I forbindelse med skriv herfra av 12 ds angaaende nødvendige forberedelser til dækning av militære beholdninger av vaaben og ammunition inden kommandodistriktet mot angrep av ondsindede, meddeles at disse forberedelser skal omfatte ogsaa sikring av statens beholdninger i sin almindelighet og av større kommunale beholdninger samt

Offentlige kontorer

Lager av vaaben og ammunition

Banker

Telegraf og telefon

Jernbaner

Elektrisitets-, vand og gasverker

Fængsler.

Distriktskommandoen bemyndiges endvidere herved til at iverksætte de planlagte sikringsforanstaltninger saasnart dette skulde vise sig nødvendig. Ekstraordinær indkaldelse maa dog kun ske efter indhentet bemyndigelse fra Kommanderende General, medmindre det paa grund av tidens knaphet eller av

andre grunde ikke maatte være anledning hertil.

Stadig vakthold ved de nævnte ikke-militære etablissementer blir først at oprette paa spesielt forlangende av politiet.

Vaabenmagt kan bringes i anvendelse naar forsvaret av de annævnte beholdninger m.v. gjør dette paakrævet. Likeoverfor optøier forøvrig kan dækningsavdelingene i tilfælde paa vanlig maate stilles til disposition for de civile myndigheter paa henvendelse fra disse (kfr. forøvrig vedlagte veiledning).

Det gjælder selvfølgelig for chefene at ha opgjort en detaljert plan for hvorledes der i de forskjellige tilfælde bør gaaes frem, hvorhos der den hele tid maa være et intimt samarbeide mellem de militære og civile myndigheter i alt hvad der foretages.

Man gaar endvidere ut fra at Distriktskommandoen til enhver tid holder sig underrettet om stemningen blandt de vernepliktige. Forsaavidt der blir grund til at befrygte uroligheter blandt disse, bør man søke at skaffe opplysning om hvem der er ledere.

Skriftlig redegjørelse for de trufne forbedelser indsendes hertil.

I forbindelse hermed meddeles til underretning, at der fra Justisdepartementet til de civile myndigheter vil utgaa direktiver gaaende bl.a. ut paa, at forsaavidt man har grund til at tro, at der vil bli iverksat optøier som vil foranledige indgripen av ordensmagten, vil det være at anbefale, at vedkommende myndighet kalder lederne til sig og forklarer dem hvilket ansvar de vil paata sig baade

likeoverfor samfundet og overfor sine kamerater; samtidig bør man oplyse dem om at myndighetene har truffet virksomme forføjninger for straks at møte urostifterne og agter at benytte sig av de forhaandenværende midler.

Melding blir øieblikkelig at indsende, saasnart nogen av de planlagte sikkerhetsforanstaltninger sættes i verk.

Man undlater ikke uttrykkelig at bemerke, at ledelsen av de sikkerhetsforanstaltninger som angaar opretholdelsen av den almindelige borgerlige ro og orden henhører under de civile myndigheter.

In fidem
C. Rubach»

For at det ikke skulle oppstå uklarheter mellom den lokale politimyndighet og den lokale militære sjef, sendte Justisdepartementet 4. mars ut et rundskriv som påla politimesterne å etablere et «intimt samarbeide» med de militære myndighetene på stedet. Søndre Trondhjems infanteriregiment (IR 12) hadde tolket reglene slik at til og med lensmannen hadde adgang til direkte å innkalle militære tropper, men en så løs ordning var ikke Justisdepartementet villig til å gå med på: «... At lænsmyndighetene ikke selvstændig kan tilkalde militær assistance for at gjenoprette ordenen følger av paabudet i Grundlovens §99, at *den civile øvrighet* skal besørge den i Grundloven omhandlede oplæsning, som maa gaa forut for militær magts anvendelse mot statens medlemmer».¹⁰

1918, rådsbevegelsen og militære aksjoner

Det er her nødvendig å knytte noen få ord til rådsbevegelsen. Rådsbevegelsen tok utgangspunkt i de krava som var reist gjennom dyrtidsaksjonen året før og førte dem videre. Levevilkåra hadde forverra seg ytterligere sia vinteren 1917. For arbeidsfolk gjorde året 1918 sin entré med rasjonering på matvarer, mens rikfolk hamstra og dreiv svartebørs. Kristiania Arbeiderråd, som var stifta 17. februar 1918 reiste krav om beslaglegging av alle levnetsmidler, sløyfing av våpenøvelsene og nøytralitetsvakta og vidtgående arbeiderkontroll for å bedre forholda for arbeiderklassen. Arbeiderrådene spredte seg raskt over hele landet. På sommeren 1918 blei det også danna soldatråd mange steder.

Rådsbevegelsen blei av militærledelsen sett på som det siste varselet før revolusjonen, og den satte alt inn på å få gjort den ufarlig. Ledende enkeltpersoner i rådene blei satt under «post- og telegrafensur».¹¹ Det blei vedtatt at «de som støtter samfundsfiendtlige bevægelser, ikke kan være medlem av skytterlag.»¹² 28. februar sendte kommanderende general ut følgende skriv til de seks distriktskommandoene, Generalinspektøren, Chefen for Fæstningsartilleriet samt Akershus Fæstnings Kommandantskap:¹³

«Kristiania, den 28. februar 1918

KOMMANDERENDE GENERAL

Da det hertil er indmeldt, at der paa forskjellige steder i landet indbydes til møter hvis hensigt er at danne soldaterforeninger

med forsvarsfiendtlig formaal, skal man under henvisning til Kommanderende Generals cirkulære av 17. januar 1905 og skrivelse herfra av 3. april 1916 meddele, at det er forbudt vernepligtige indkaldt til tjeneste og andre krigsmænd samt militære i uniform at delta i saadanne møter og foreninger.

In fidem

R. Rocher Nielsen (sign)
Premierløjtnant»

Det må ha bydd på store problemer å kontrollere gjennomføringa av et slikt direktiv, våren og sommeren 1918, ettersom oppslutninga rundt soldat- og arbeiderrådene var stor. Orkdalen bataljon av IR 12 skreiv f.eks. tilbake til IR 12 for å få direktivet presisert. Bataljonen spurte om det var soldatrådene kommanderende general hadde i tankene, og om det var aktiv deltakelse i disse som var forbudt — eller om det også skulle reknes som forbudt å være medlem. IR 12 svarte at det var soldatrådene det var snakk om.¹⁴ Med svaret tilbake til Orkdalens bataljon fulgte også en uttalelse fra generaladvokaten om soldatrådene:¹⁵

«Tilbakesendes Kommanderende General, idet jeg i anledning av det i foranstaaende skrivelse fra Orkdalens bataljon under pkt. 2 reiste spørsmåal skal tillate mig at uttale, at det antages at maatte være den aktive deltagelse i de omhandlede foreninger, som søkes forebygget ved skrivelsen av 28. februar d.a. altsaa deltagelse i foreningernes møter, like-

som anden aktiv optræden til forsvarsfiendtlig agitation er forbudt vedkommende ved de i samme nævnte skrivelser av 17/1 05 og 3/4 16.

Et forbud mot at «staa som medlem» i en saadan forening kan ikke antages at ville kunne haandhæves og bør derfor ikke søkes gjort gjældende.

Generaladvokatembedet,
Kristiania den 15. april 1918
(s) Axel Andersen.»

Den siste setninga er interessant. Den viser det virkelige innholdet i soldatenes demokratiske rettigheter i 1918. Generaladvokaten gikk imot å forby medlemskap fordi det ikke ville la seg håndheve, mer presis «lovreferanse» fant han ikke nødvendig å angi. Et forbud mot å være medlem ville sjølsagt også innebære et forbud av sjølve soldatrådene.

Arbeider- og soldatrådene var det klareste uttrykket for oppsvinget i klassekampen i 1918, men langt fra det eneste. Sosial uro rundt i landet av forskjellig art blei av de militære oppfatta som signaler til opprør og det som verre var. Telegrammer strømmen inn til generalstaben med «nøktern informasjon» om hvor og når opprøret skulle starte. Et nokså typisk eksempel er følgende siffertelegram som 3. divisjon i Kristiansand sendte til kommanderende general den 19/2 kl. 20.35:¹⁶

«Mottat meddelelse om, at optøier kan ventes i Stavanger, angrep Tjensvold magasin planlagt, foreslaar snarest at flytte geværer

og ammunition til Aalgaard. Den foreslaatte foranstaltning er beordret iverksat snarest.»

Verken dette eller noen andre militære magasiner blei noen gang «angrepet». I det hele tatt ser det ut til at arbeiderbevegelsen i 1918 framleis i sterk grad var dominert av pasifistiske strømninger, og at syndikalistene i parti- og fagbevegelsesledelsen aldri noen gang stilte parolen om væpning av arbeiderklassen — langt mindre planla hvordan ei slik væpning skulle skje.

Men den militære ledelsen sentralt og lokalt klarte likefullt å skape et hysteri med «revolusjonsvarsler» som uansett hvor stor eller liten faren var, kunne brukes til å *sette arbeiderbevegelsen tilbake*. Hvor oppheta stemninga blei, kan en få et levende inntrykk av ved å lese de borgerlige avisene fra våren 1918, eller f.eks. følgende il-telegram fra 6. divisjon i Harstad til kommanderende general, datert 16/4 (midt under Sulitjelmaekspedisjonen):¹⁷

«Det er divisionen fra flere hold meddelt at der i nord-norge gaar vilde og sterkt overdrevne rygter om indre uroligheter i landet. stop. det er derfor fremholdt ønskeligheten av at der utgaar et offisielt kommunike gjennom telegrambyraaene. stop. dette anbefales stop. 6. divisjon.»

Det kan imidlertid ikke herske tvil om at de militære sjøl hadde flere fingre med i spillet for nettopp å skape denne stemninga. F.eks. blei agenter sendt på møter i soldatrådene, for seinere å bli brukt som «vitner». Slike vitnemål, som ofte var

svært fantasirike, fins det ei rekke av i arkivene. Her er ett, fra soldatrådsmøte i Levanger, datert 10/4 -18:¹⁸

«... Ved forhør av et medlem av her dannet «Soldaterraad», og som ogsaa har været tilstede ved dannelsen av saadant i Trondhjem, er bragt paa det rene, at raadets program gaar ut paa bl.a. at tilveiebringe vaaben og ammunition.

Medlemmer som selv har anledning, skal anskaffe for egne midler, øvrige skal faa penger eller tilskud av raadet (foreningen?).

Hensigten er saa, blev endvidere konstatert ved forhøret, saa snart raadene har faat tilstrækkelig tilslutning og vaaben, at gaa til aktion i givet tilfælde, idet denne skulde startes ved at de militære kommandomyndigheter («de militære spitser paa de respektive steder») samt politiet straks skulde bringes avveien («skytes»), forat raadene derefter skulde ha fri hænder til at konstituere sig efter bolsjevikisk mønster og med tilsvarende optræden forøie.

In fidem
R. Roscher Nielsen
Premierløitnant»

Den militære ledelsen fikk også utløsning for sin aktivisme i 1918. Omfanget av den alminnelige beredskapen er vanskelig å bestemme nøyaktig uten en detaljert gjennomgåelse av generalstabens arkiver.¹⁹ Det ser imidlertid ut som at det har vært beredskap eller mobilisering av enkeltavdelinger i de fleste store byene en eller flere ganger.²⁰ I stort

omfang blei militære styrker anvendt tre ganger, i felttoget til Sulitjelma i april, ekspedisjonen til Kirkenes i mai og utkommanderinga av garden i Kristiania i mars.

I Kristiania blei garden utkommandert 5. mars. Den dagen hadde nemlig Kristiania Arbeiderråd innkalt til massedemonstrasjon foran Stortinget. Garden lå i stortingskjelleren, i full mundur. Ellers var det beredskap i militærleirene rundt Oslo, og på Akershus festning lå et mitraljøsekompani klar til forsterking av garden.

De militære aksjonene i Sulitjelma og Kirkenes var av stort omfang, og fant sted i en meget spent atmosfære, under dramatisk forløp. Begge aksjonene involverte både hæren og marinen. Det vil gå for langt å behandle disse enkeltaksjonene i denne sammenhengen, men vi vil samtidig legge stor vekt på den betydninga denne massive styrkedemonstrasjonen fikk. Ekspedisjonene var først og fremst provokasjoner mot arbeiderbevegelsen, og blottstilte på en overbevisende måte rådsbevegelsens og syndikalistenes svakhet overfor den borgerlige militærmakta. Det var først og fremst de militære som vant kampen våren 1918 — og pasifismen i arbeiderbevegelsen som tapte. Effekten over hele landet kan vanskelig overvurderes.

Hvordan «rykter» kan skapes og brukes

Ikke bare generalstabens etterretningskontor var opptatt med den «indre fiende». Den oppgava må ha vært en av hele generalstabens viktigste beskjeftigelser våren 1918, etter arkivene å dømme. Generalstabens forskjellige avdelinger organiserte

en ganske allsidig virksomhet i samarbeide med de tilsvarende kontorene i Forsvarsdepartementet, Justisdepartementet og politimyndighetene. Denne virksomheten rakk fra rene militære, operative tiltak til infiltrering og spionering. I arkivene finnes et rikholdig materiale av spionrapporter, presseklipp, avskrifter av oppsnappa brev og telegrammer, rapporter om våpensmugling osv., som også vitner om at denne virksomheten ikke begrensa seg til 1918, men fortsatte som normal praksis i åra som fulgte.²¹ Et kapittel for seg utgjør en mengde «stemningsrapporter», som vi tidligere har gitt et par eksempler på. «Stemningsrapportene» kan stort sett bare angi «rykter» eller «paalidelige etterretninger» som kilder for sine påstander om snarlige påtenkte angrep på det lokal våpendepotet og påfølgende «revolution». Konklusjonen om at det var nødvendig med «doble vagter», «paalidelige avdelinger» og «fjernede stempelfjærer» var ikke vanskelig å trekke, verken for den anonyme forfatteren eller den militære leseren i generalstaben.

At det var nettopp slik det skjedde kan dokumenteres med følgende eksempel fra Trøndelag; hvordan 5. distriktskommando ubrukeliggjorde sine våpenholdninger.

Den 27. januar sendte 5. distriktskommando i Trondheim en henvendelse til kommanderende general og foreslo at sluttstykkene måtte tas ut av geværene og lagres på andre steder enn geværene.²² Årsak: politimesteren i Trondheim hadde mottatt et anonymt brev, «hvori der blev git oplysninger om at de revolutionære socialister i en nær fremtid vilde bemægtige sig militærets vaaben og ammunition».

Kommanderende general sendte svar tilbake allerede den 28. januar, hvor han svarte at statsråden, forsvarsminister Holdtfoedt, ikke gikk med på å fjerne sluttstykkene (sitat: «maa undgaaes»), men at arbeidet med å forsterke vakter og å sette opp pålitelige avdelinger måtte påskyndes.²³

Vi antar at årsaka til at forsvarsminister Holdtfoedt veik tilbake for 5. distriktskommandos forslag i første omgang, må ha vært vurderinger av nødvendigheten og risikoen av et slikt vidtgående tiltak sett i forhold til verdenskrigen som ennå raste med stor styrke. Ubrukeliggjøring av mobiliseringshærens våpenbeholdninger på et tidspunkt da det blei hevda fra militært hold at det var fare for å bli trukket inn i krigen, måtte umiddelbart framstå som vel drastisk. At dette var kjernen i statsrådets betenkeligheter forsterkes av at det var nettopp disse motargumentene 5. distriktskommando tok opp i sin rapport til kommanderende general datert 13. februar.²⁴ Først blei problemene med sluttstykkene kommentert:

«Geværenes *slagfjære* er tat ut av geværene og anbragt i kasser som opbevares skult paa selve magasinerne. (Tilsvarende foranstaltninger er truffet med revolvernes kammerstykker, kanonernes slagfjære og bajonetene.) Distriktskommandoen fandt det uomgjængelig nødvendig paa en eller anden maa-te at gjøre geværene foreløbig ubrukbare. Heri erklærte chefene for de avdelinger, som har magasiner (med bevæbning) her i Trondhjem, nemlig I.R. 12, A.R. 3, N. Ing. B og Trkp. 5 sig enige. Under en vel planlagt og gjennomført revolte vilde nemlig militær-

magten ikke kunde hindre mængden i ved en overrumpling at sætte sig i besiddelse av et magasin og derved skaffe sig de nødvendige vaaben ...»

Distriktskommandoen valgte altså å omgå kommanderende generals retningslinjer, riktignok i pene ordelag — og fortsatte:

«... man vilde ingen garanti ha for at ikke en større eller mindre del av vaktstyrken bestod av revolutionære, som muligens vilde være mere til skade end til gagn.

Distriktskommandoen som har ansvaret for at de nødvendige sikkerhetsforanstaltninger træffes her i Trondhjem, fandt det som ovenfor anført absolut nødvendig at sikre sig, at ikke en revolutionær mængde vilde faa anledning til at bevæbne sig, særlig ikke med hærens geværer, hvorved hærens avdelinger vilde staa magtesløse likeoverfor mængden.

Da en fjernelse av geværenes slagfjære ikke betegner nogen forsinkelse av avdelingenes mobilisering, *fandt Distriktskommandoen ikke at mobiliseringshensyn burde avholde den fra at sætte denne foranstaltning i verk.*

Distriktskommandoen er av den opfatning, at denne foranstaltning ikke er i strid med hr. Generalens bestemmelse om at 'bortføring av geværenes slutstykker maa undgaaes'.» (vår utheving)

Dette er den eneste innvendinga som er nevnt i skrivet fra 5. distriktskommando. Hvilke reaksjoner kommanderende general og forsvarsministeren hadde på dette brevet kommer ikke fram av korrespondansen. Det viktige er at den 20. februar, altså 3—4 dager etter at brevet fra Trondheim var mottatt, sendte kommanderende general ut sitt direktiv til alle distriktskommandoer om sikring av sluttstykkene.²⁵ Følgelig må forsvarsministeren i mellomtida ha snudd helt om: Nå var situasjonsbedømmelsen åpenbart den at faren fra indre fiender var større enn faren fra ytre, på tross av den pågående krigen. Dette er den eneste logiske slutninga av et slikt drastisk tiltak.

Det som imidlertid er det viktigste poenget i forbindelse med hvordan «stemningsrapporter» og «ryktebrev» blei brukt av de militære ledelsene, det er den halen som 5. distriktskommando har hengt på sitt brev av 13. februar. Der står det nemlig, som et anonymt p.s.:

«Distriktskommandoen vil samtidig innmelde for hr. Generalen at det ovenfor nævnte anonyme brev til politimesteren nu har vist sig at være en mystifikation. Det er en yngre mand, som vistnok i en for stor forsvarsiver har ladet sig forlede til at skrive dette brev til politimesteren for derved at fremtvinge igangsættelse av omfattende forberedelser.»

Det «ryktebrevet» som fikk hele snøballen til å rulle blei altså karakterisert som en «mystifikation» laga «i for stor forsvarsiver»! Men distriktskommandoen trekker ikke konklusjonen at der-

med hadde ting skjedd på sviktende premisser, for så å revurdere sine tiltak. Det eneste som skjedde var at kommanderende general på denne måten blei informert «apropos» om feiltakelsen.

Om ikke annet, så er dette et eksempel på *hvordan* tingene skjedde. At tingene skjedde er her åpenbart mye viktigere enn hvilken begrunnelse som blei valgt.

Det samme gjaldt for resten av landet. De analysene som blei levert som begrunnelse for sikringstiltaka, var stort sett så spekulative og konstruerte at en må undre seg over opphavsmennenes naivitet. Følgende blei f.eks. prestert av staben ved AR 1 i skriv til 1. divisjon av 18/11-18:²⁶

«... man tør henlede opmerksomheten paa, at der blandt den ved Ski boende ganske talrige arbeiderbefolkning findes et større antal Krag-Jørgensens geværer, og at eventuelle oprørsflokk, der ankommer fra Kristiania vistnok ogsaa vil medbringe saadanne. For dem vil da de store forraad av haandvaabenammunition paa Ski være et lokkende objekt.»

At ... «eventuelle oprørsflokk ... vistnok ... vil medbringe saadanne ...» kunne jo være alvorlig nok for regimentsstaben på Ski, siden man ikke hadde andre å slåss mot. Forøvrig hadde 1. divisjon tatt sine «sikringsforanstaltninger» mot den indre fienden i Østfold allerede flere måneder tidligere, som ellers i landet. En seinere ikke ukjent general, Otto Ruge, nå kaptein ved 1. distriktskommando i Halden, rapporterte f.eks. den 22/2 til kommanderende general at 1. distriktskom-

mando hadde rekvirert 4 mitraljøser til Underofficersskolen «... for i tilfælde at kunde optræde med mere klem som ordensvern ...». ²⁷

En krig slutter, en annen fortsetter

Høsten 1918 løp verdenskrigen ut i sanden. I store deler av Europa blei den avløst av revolusjonære folkereisninger og sterk politisk bevegelse. Folkemassene i Sentral-Europa var blitt radikalisererte mot slutten av krigen, og motstanden mot krigen var blitt så sterk at den la ei lammende hand over alle frontlinjene.

Masseopprørene blant soldatene som begynte på vestfronten i 1916 innleda omsvinget i krigen. Den fransk-engelske hærledelsen unngikk katastrofen og klarte å forhindre totalt sammenbrudd ved brutal terror og massehenretting av «desertører». ²⁸ I 1917 gikk de russiske massene til opprør, og kasta av seg åket til tsaren og hans generaler. Kanonene stilna på østfronten. Så, i 1918, reiste de tyske arbeiderne, soldatene og matrosene seg og knuste det tyske keiserveldet. Krigen var slutt.

Kampen mellom de to mektigste imperialistgrupperingene, den fransk-engelske og den tyske, hadde delvis dreid seg om fordelingen av koloniområder som det engelske industriimperiet stengte det tyske ute fra. Delvis dreide den seg om hvilken av de to som skulle dominere de sentraleuropeiske industriområdene. Innholdet i kampen var altså *omfordeling* mellom tysk og engelsk-fransk imperialisme. Da krigen brøt sammen, betydde ikke det noen endelig løsning av motsigelsen. Motstanden mot krigen i hvert enkelt land, spesielt Tyskland og Russland, hadde imidlertid

nådd slike høyder at den blei en større trusel enn krigen sjøl. Slik blei hovedmotsigelsen i Europa radikalt endra, de som tidligere hadde sendt millioner av menn mot hverandres imperium, slo seg nå sammen i en all-europeisk kontrarevolusjon mot folkereisingene i hvert enkelt land. Revolusjonen i Finland blei kvalt i blod av et kombinert tysk-finsk-svensk ekspedisjonskorps. Folkerepublikken i Ungarn og oppstanden i Østerrike blei valsa ned av tysk og stor-østerriksk borgerskap. Den tyske revolusjonen blei kvalt i blod av tyske junkeroffiserer, sosialdemokrater og eksilrussere.

I samarbeid med USA samla så den europeiske kontrarevolusjonen seg i et stormløp mot den unge sovjetstaten. Nettopp på grunn av den internasjonale karakteren kontrarevolusjonen fikk, så sosialister og kommunister over hele Europa at det var nødvendig med et sterkt internasjonalt samarbeid. Revolusjonene i Finland, Bayern, Ungarn og Tyskland var midlertidig blitt knust, en etter en. Reaksjonen kunne samle sine krefter og konsentrere dem på ett punkt om gangen. Under disse livsviktige erfaringene for revolusjonen, blei så Komintern, den 3. Kommunistiske Internasjonale, stifta i 1919.

At det norske borgerskapet nærte sterk sympati for sine klassefrender på kontinentet, gir de borgerlige avisene et klart vitnesbyrd om. Mer interessant er det imidlertid at sterke indisier peker på et atskillig mer konkret samarbeid på internt statlig plan. I både generalstabens og Forsvarsdepartementets arkiver foreligger det dokumenter som tyder på et organisert samarbeid på etterretnings/spionasje-planet mellom Norge og enkelte europeiske land, først og fremst retta mot Sovjet

og Komintern, men også for utveksling av opplysninger om indre politiske forhold i flere andre land. Spesielt kan det nevnes en rekke etterretningsrapporter om forholda i Sovjet som sannsynligvis er utarbeidd av tysk militært etterretningsvesen. Det fins også ei rekke avskrifter av oppsnappa brev mellom arbeiderbevegelsen i forskjellige land, gjenpartar av spionrapporter fra påståtte møter i Komintern osv. Det ser også ut til å ha vært en viss internasjonal møte- og avtalevirksomhet, men omfanget synes uklart.²⁹

Jeg skal gjengi et eksempel på etterretnings-samarbeid mellom Danmark og Norge. Det går tydelig fram av følgende dokument at det ikke dreier seg om tilfeldige opplysninger basert på presseklipp e.l.:³⁰

«Kristiania den 13. november 18
Generalstabens
etterretningskontor

Til Chefen for Forsvarsdepartementet
HEMMELIG

Ekstra-rapport

Stemningen hos myndighetene i *Danmark* er for tiden nervøs.

Den 8. ds. utdelte syndikalistene trykte opfordringer til soldatene til ikke å skyte på sine kamerater i tilfelle av gatespetakler.

Den 9. ds. er der gitt ordre til uttagning av slutstykker av geværer på samtlige depoter.

Der er bestemt at fra nu av skal der holdes øie med ankommende post til militære leire.

Ennvidere er det bestemt at der skal holdes skarpt opsyn med alle bolsjevikiske elementer.

Der er holdt konferanse i Justisministeriet angående de forholdsregler man skal treffe mot bolsjevikisk *innvandring* og mot den bolsjevikiske *propaganda*.

Man er ennvidere engstelige for at de mange flygtede *russiske krigsfanger* som er kommet til Danmark skal begynne å røre på sig.

På grunn av det sønderjydske spørsmål skal der være en *sterk* strømning i Tyskland mot Danmark.

Man mener at Ententens planer med hensyn til det sønderjydske spørsmål vil innskrenke sig til at la reguleringen omfatte den virkelige danske del av Slesvig.

Den danske utenriksminister har meddelt alle at den danske politik i det sønderjydske spørsmål bare går ut på å få den dansk-talende del av Slesvig tilbake.

Efter hvad der meddeles fra *Ententehold* menes der at en av de første opgaver Ententen nu får er å bringe orden i Rusland. Særlig skal dette være et sterkt ønske fra U.S.A.s side av hensyn til Japan.

sign. ??

Nærværende er meddelt H.M. Kongen, chefene for Utenriksdepartementet, Justisdepartementet og Forsvarsdepartementet, Kommanderende General og Kommanderende Admiral.»

To dager før fredsslutninga i Versailles fulgte altså den danske staten det norske eksemplet, alle geværer blei ubrukeliggjort av frykt for revolusjonen. Samtidig som det danske borgerskapet forberedte seg på at revolusjonen ville komme med freden, ser vi at Ententen forberedte seg på «å bringe orden i Russland».

Høsten 1918 kunne militærledelsen i Norge se tilbake på et meget urolig år. Som vi har sett, blir kravet om vidtrekkende endringer i det norske samfunnet møtt med militære forberedelser, og militære avdelinger hadde ved en rekke anledninger blitt mobilisert. De mest alvorlige var okkupasjonene av Sulitjelma og Kirkenes. Både de spesielle og de mer generelle tiltaka som blei iverksatt viser at den militære ledelsen var villig til å gå svært langt. På den andre sida bød 1918 på et rikholdig erfaringsmateriale for sentrale og lokale militære staber, uten at dette var spesielt dyrekjøpt.

Et annet forhold av stor betydning kommer her inn i bildet. I hele perioden fram til november 1918 hadde nøytralitetsvernet vært mobilisert. Det betydde at store militære avdelinger sto under våpen hele denne «urolige» perioden. Den militære ledelsen benyttet seg bevisst av dette tosidige forholdet, de kamuflerte den egentlige hensikten med de mobiliserte avdelingene med «nøytralitets-hensyn». Dette kan klart dokumenteres.³¹ Det betydde at det allmenne beredskapsnivået var høyere enn i tider med «ytre» fred. Et slikt allment beredskapsnivå innbefatter alt fra ekstraordinære forsyningstiltak, alle mulige politi- og sikkerhetsmessige tiltak og over til den reint mentale holdninga hos folk flest. I en situasjon med stadige

ytre krigsforberedende tiltak vil f.eks. forberedelser til militærkupp vekke mye mindre oppsikt.

Fredsslutninga og reduksjonen av stående nøytralitetsavdelinger som den tvang fram, førte til at visse andre indre sikkerhetsmessige tiltak blei sterkt utvida.

På denne bakgrunnen skal vi nå se nærmere på hvordan de sikkerhetsmessige tiltaka fra februar/mars blei fulgt opp høsten 1918.

Sikkerhetskomitéen av 1918

I februar nedsatte regjeringa en hemmelig komité som fikk navnet Sikkerhetskomitéen. Denne komitéen har, såvidt vi kan bedømme, sluppet unna historikernes oppmerksomhet, på tross av sitt oppsiktsvekkende virkeområde. Vitnesbyrdet om dens eksistens fins i form av noen få referater fra møter i komitéen.³²

Ut ifra kildematerialet kan det slutes noe om komitéens sammensetning og mandat. Det går fram av materialet at Utenriksdepartementet, Forsvarsdepartementet og den militære ledelsen (iallfall generalstaben og generalfelttøymesteren) har vært representert. Videre går det fram av dette materialet at komitéens arbeidsområde har vært indre overvåking mot arbeiderbevegelsen og at den har hatt en forslagsstillende og rådgivende status overfor regjeringa. Hvor omfattende dens virksomhet har vært, hvor lenge den var i virksomhet og hvilken status den ellers har hatt, kan vi foreløpig ikke si noe om.

Vi skal i det følgende kort gå gjennom de konklusjonene som komitéen kom fram til i sine mø-

ter den 12. november 1918. Komitéen behandla først «*hvorledes man til enhver tid skulde være à jour med den bolsjevikiske (syndikalistiske) bevegelse her i landet*». ³³ Fordi «det er åpenbart at bolsjevikene (syndikalistene) under visse omstendigheter, her i Norge som i andre land, kan gripe til det middel å omstyrte den nugjeldende forfatning ...», fant komitéen enstemmig å henstille til regjeringa at det måtte innføres post- og telegramkontroll «*hvor der foreligger mistanke ...*» Så behandla man spørsmålet om å hindre «bolsjevikiske elementer» i å komme inn i landet, og foreslo i den forbindelse en rekke tiltak for passivisering. I det tilfellet at det skjedde en «raskere utvikling» i nabolanda, foreslo komitéen at det burde innføres passvisering også for svenske og danske statsborgere. Spesielt blei det advart mot forholda i Finland. Det blei foreslått å styrke grensetollossynet og politiet i grensedistriktene mot Finland. Som i Danmark blei det foreslått utvisning av utenlandske «bolsjevikiske elementer». Endringer i telegrafensurordninga av hensyn til felles overenskomst mellom de tre nordiske land av 13. sept. 18 blei foreslått overlatt telegrafstyret i samarbeid med den militære ledelsen.

Komitéen foreslo videre at bankdirektørene måtte få som oppgave å overvåke eventuelle kapitaltransaksjoner fra utlandet «til fremme av bolsjevikisk øiemed». ³⁴ Forat man skulle være på høyden med utviklinga i hele Skandinavia, burde det etableres «et intimt samarbeide på dette området med de nordiske land». Spesielt interessant er det at komitéen foreslo oppretta et spionnett («kunnskapsmenn») i de «større byer og industri-centra», og at dette skulle sentraliseres under

Opdagelseschefen i Kristiania. *Til sist, og det er av spesiell interesse for temaet i denne boka, tok komitéen for seg en del reint militære spørsmål:*

«Komiteen var av den opfatning at der burde henstilles til Kommanderende General at

- a) *øke garnisonen* i Kristiania, da den nuværende styrke 567 mann var forliten i påkommende tilfelle,
- b) *øke reserveinnkaldelsene til Garden* i be-
tragtelig grad. Efter de nugjeldende be-
stemmelser blir der kun innkaldt mann-
skaper av den styrke som sidst har været
ute til tjeneste,
- c) *gjøre håndvåben og kanoner* i magasiner
uskikket til øieblikkelig bruk,
- d) opta til overveielse om ikke enkelte *land-
vernsavdelinger* (paalidelige folk) med
tilstrekkelig befa! skulde gjøres mobilise-
ringsklare til anvendelse i tilfelle urolig-
heter.»

Av disse punktene ser vi at Sikkerhetskomitéen foreslo å øke den indre militære beredskapen generelt, og spesielt styrke de avdelingene som hadde hovedoppgave i Oslo-området. Allerede dagen etter, den 13. november, fulgte generalstaben opp vedtakets punkt c) ved å sende ut følgende hemmelige telegram til 1. — 6. divisjon:³⁵

«Da der muligens vil bli gjort voldelig forsøk paa en omstyrting av den bestaaende samfundsorden og herunder gjort overfald på arméens beholdninger av vaaben og ammuni-

tion, har Kommanderende General efter konference med forsvarsministeren, bestemt at samtlige skytevaaben (haandvaaben, haandgranater, mitraljøser og kanoner) straks skal midlertidig ubrugeliggjøres derved at viktigere deler fjernes. Disse deler blir derefter at opbevare efter divisjonschefenes nærmere bestemmelser på et sikkert sted under betryggende garantier. Man henviser forøvrig til telegram fra Generalstaben av 29. februar d.a. Størst mulig diskretion. Indmelding forventes.»

«Samtlige skytevaaben» kunne forståes slik at også sikkerhetsavdelingene skulle ubrukeliggjøre sine våpen. For å gardere seg mot denne typen misforståelser, fant kommanderende general det nødvendig å sende ut en presisering, i et hemmelig siffertelegram datert 20. november.³⁶

«På foranledning undlater jeg ikke å meddele at bestemmelsen i Generalstabens chiffertelegram av 13. november d.a. ikke må gjennomføres således at der ikke til enhver tid på kort varsel kan disponeres de for sikkerhetsavdelinger o.l. nødvendige våben.»

Som tidligere vist, blei det så tidlig som i februar 1918 gitt ordre til at lagrede våpen skulle ubrukeliggjøres. Dette var i en situasjon med verdenskrig, men på tross av dette, valgte den militære ledelsen å gå til et så drastisk skritt. Hvilke konsekvenser det kunne fått hvis Norge hadde blitt trukket inn i krigen ved et overraskelsesangrep, er vanskelig å si. Men det er åpenbart at

regjeringa og den militære ledelsen forsto at de rørte ved brennbare spørsmål, det vitner det meget intense hemmelighetskremmeriet rundt saka om.

Høsten 1918 var situasjonen helt ny, nå var krigen slutt. Da direktivene om ekstraordinære tiltak blei sendt ut i februar, var det å betrakte som midlertidige tiltak, som svar på den situasjonen som var oppstått i løpet av høsten og vinteren. De direktivene som nå blei sendt ut, omhandla langsiktige tiltak. De ordningene som blei satt ut i livet skulle komme til å gjelde hele det tidsrommet som var prega av den indre politiske situasjonen generalstaben skildrer i sitt direktiv av 13. november. I sitt vesentlige *innhold* stod de ennå ved makt i 1940, da det tyske angrepet kom. I sin *form* blei de ved et par anledninger en del modifisert. Hvilke følger dette fikk i 1940, da angrepet kom, behandles grundigere i del 3 av denne serien — i boka «Stille mobilisering». Vi skal i seinere kapitler komme inn på modifikasjoner som blei gjort i 20 og 30-åra.

Eksemplet Trøndelag

Vi har tidligere gitt et eksempel på hvilke umiddelbare tiltak som blei satt ut i livet utfra generalstabens direktiv av 12. februar. Det var en rapport fra 4. distriktskommando, som omfatter de sentrale delene av Vestlandet med sentrum i Bergen. Et av de viktigste poengene i denne rapporten var at den store våpenbeholdninga som tidligere var lagra på Nesttun blei splitta opp, slik at mens geværene blei igjen, blei sluttstykkene sendt til Bergenhus festning og ammunisjonen til Isdalen.

Geværene, sluttstykkene og ammunisjonen blei altså lagra hver for seg. I seg sjøl måtte dette bety en ganske sterk komplisering ved mobilisering. Men ganske spesielt måtte det sette mobiliseringen i fare at sluttstykkene blei transportert til Bergenhus festning, fordi Bergenhus nettopp var det militære hovedkvarteret ikke bare for Bergen, men for hele Vestlandsområdet, med regimentskontor og divisjonskontor. Det fantes neppe et mer attraktivt mål for en angripende fiende på Vestlandet enn Bergenhus. På denne måten ville sluttstykkene befinne seg i første linje for angrepet, mens sjølvne våpna som skulle brukes til mobiliseringen ville være ubrukelige for oppsetting i de bakre linjene. Altså ville mobilisering i de bakre områdene kunne bli umulig.

Med andre ord: tiltaka mot den indre fienden fikk som konsekvens at forsvaret i dybden mot en ytre angriper blei gjort avhengig av seier eller nederlag i første linje. Enhver langvarig forsvarskamp blei dermed redusert til hasard. I virkelighetens verden var Norge et lite land, med et militærapparat som i teknisk utrustning sjølsagt var langt svakere enn de imperialistiske stormaktene som var tenkelige angripere. Utsikten til å vinne første trefning, dvs. avvise et angrep, ville være svært små. Forsvarets eneste mulighet til å slå en angriper, måtte være å utkjempe krigen i dybden, gjennom å anvende alle de mulighetene som den spredte befolkninga, klimaet og det vanskelige terrenget ga. I teorien har dette vært kjente toner også i militære kretser, men i praksis rådde andre vurderinger grunnen. I 1940 skulle et helt regiments beholdninger komme til å gå tapt da Bergen

blei okkupert. Beholdningene lå i «første linje», i 1940 som i 1918.

Årsaka til at Bergenus blei valgt som oppbevaringssted, var at stedet var lett å forsvare. Som de fleste andre festningsanlegg i Norge var Rosenkrantz-tårnet og steinmurene rundt først og fremst anlagt for å holde kontrollen over havna og befolkninga i byen. Bergenus hadde vist seg vel egnet til denne oppgava gjennom en serie av harde klassekamper fra middelalderen og fram til verdenskrigen. Et lite vaktmannskap kunne holde svære folkemasser i sjakk. Ei anna sak var det at festningens kampkraft mot et ytre militært angrep i over 100 år hadde vært lik null.

På samme måte som i Bergen, har en rekke større havnebyer i Norge i tidas løp blitt utstyrt med en steinfestning eller et steinfort. Sjøl om de forlengst hadde tapt sin ytre militære kampverdi, blei de opprettholdt som militære administrasjonssentra og magasiner, først og fremst fordi de var godt beskytta mot befolkningen med sine steinmurer. I tillegg til disse gamle anlegga, var det også bygd en rekke mer moderne militæranlegg som var omgitt av murer og som var lette og billige å forsvare mot folkemasser. Overalt hvor det var slike anlegg, blei de tatt i bruk som lagringssteder for «utsatte» våpenbeholdninger og sluttstykkemekanismer.

De fleste av disse «nye» anlegga hadde imidlertid det til felles med de gamle festningene at de lå utsatt til. Kystfestninger som Oscarsborg i Oslofjorden og Agdenes festninger i Trondheimsfjorden, kunne ikke unngå å bli angrepet som første mål i tilfelle invasjon. Men kystforta var som de gamle festningene «sikre» mot folkemasser og ar-

beidere. De fortifikatoriske anlegga var vanskelige å forsere, og dessuten var de bemannet med stående garnisonsavdelinger til enhver tid. I året 1918 skulle det følgelig vise seg at til og med kystartilleriets militære verdi på denne måten skulle komme borgerskapet til nytte i klassekampen.

I Trøndelag hadde 5. distriktskommando plukket ut sine stempelfjærer i februar, på samme måte som de andre distriktskommandoene hadde gjort det på ordre fra kommanderende general. Delene blei i første omgang oppbevart i lokale magasiner, godt skjult og i all hemmelighet. I slutten av februar fant imidlertid distriktskommandoen ut at disse magasinene ikke var godt nok trygget. Distriktskommandoen foreslo derfor at samtlige beholdninger av stempelfjærer skulle overføres til Agdenes befestninger.

Agdenes befestninger besto av 4 kystfort som ligger ved munningen av Trondheimsfjorden. Beliggenheten er slik at om en fiende skal angripe i de sentrale Trøndelagsområdene, må han først forsere Agdenes. Agdenes hadde på denne måten en like sentral betydning for 1. linjes forsvar av Trøndelag som *Oslofjorden befestninger* med Oscarsborg hadde for Oslo-området.

Av en rapport fra 5. distriktskommando, datert 22. februar, går det fram at stempelfjærene eller andre deler av mekanismene enten var sendt eller var under forberedelse til å bli sendt ut til Agdenes festning.³⁷ Unntatt var IR 11 i Møre-Romsdal-distriktet, som oppbevarte sine mekanismer i kjellerne heime hos de forskjellige bataljonssjefene. De eneste beholdningene som seinere befant seg i nærheten av magasinene, var de som hørte til «sikkerhetsavdelingene», de avdelingene som skulle bru-

kes mot folkemassene. Slik var to infanteriregimenter, et artilleriregiment, et dragonregiment og en ingeniørbataljon, samt enkelte mindre avdelinger — dvs. hele mobiliseringsstyrken — blitt uten brukbare våpen.

Størstedelen av IR 12s våpen var bragt ut til Agdenes allerede i februar. Det samme gjaldt AR 3, N.Ing. B, Tr.kp.5 og Arsenalet i Trondheim.³⁸ Transportene fra IR 13 og DR 3 må ha fulgt kort tid etter. I et skriv datert 16. april, går det fram at flyttinga er fullført, og med hensyn til valg av sted: «... Agdenes blev efter moden overveielse valgt som det heldigste opbevaringssted for slagfjærene fra de avdelingene som opsættes i Trondhjem eller Indtrøndelagen».³⁹ At ubrukeliggjøringa blei utvida og fullført ned til minste detalj på høsten, kommer klart fram av de rapportene som 5. distriktskommando sendte inn til kommanderende general i desember. I den detaljerte rapporten datert 12. desember, gjorde stabskapteinen ved distriktskommandoen, Carl Erichsen, grundig rede for hva som hadde skjedd:⁴⁰

«... De sikkerhetsforføininger som blev foretat i februar iaar i Trondhjem blev drøftet og endelig planlagt ved et møte av samtlige i Trondhjem værende chefer for de Distriktskommandoen direkte underlagte avdelinger. Her blev de fornødne ordrer om vaabnenes ubrukbargjørelse straks git — mundtlig. — Her var ogsaa tilstede Forvalteren ved Trondhjems Arsenal. Chefene for I.R. 11 og D.R. 3, Kommandøren for I.R. 13 og Kommandantene paa Agdenes og Stjør- og Ver-

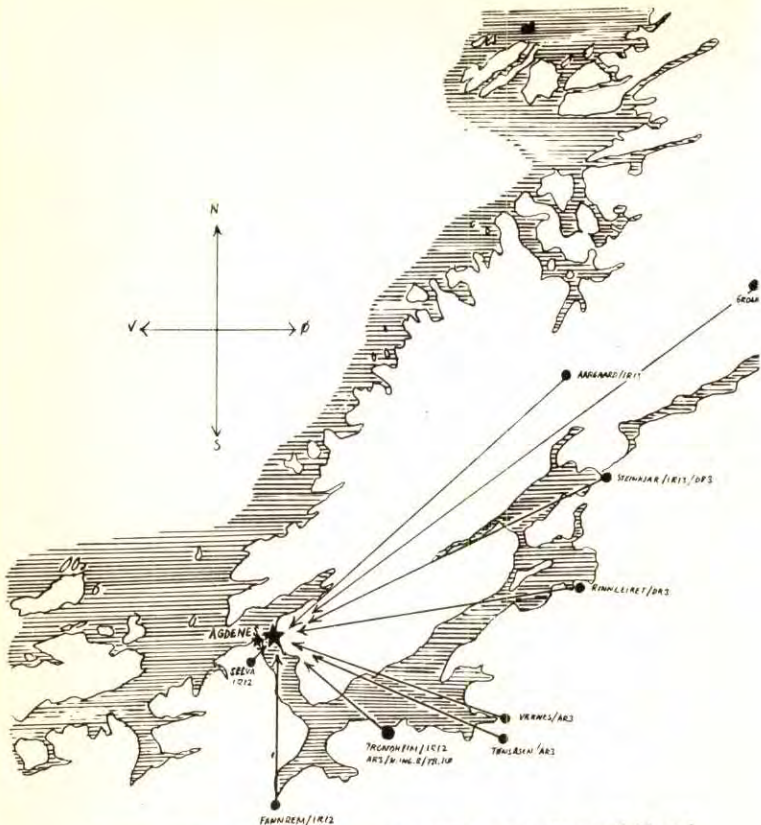

dals befæstninger erholdt likeledes personlig i Trondhjem de fornødne instruktioner i samme retning. — Den strengeste diskretion blev selvfølgelig paalagt alle. —

De forføininger som dengang blev truffet har siden ikke været ophævet, men tildels utvidet, idet vaabnene ved alle magasiner, hvor bevogtningen efterhvert er inddradd, ogsaa er blit ubrukbargjort og enkelte dele bortbragt.

Ordrene desangaaende er herfra git gennem hemmelige skrivelser. —»

Rapporten av 4/12-1918 er såpass detaljert at det er mulig å få et ganske godt inntrykk av hvordan divisjonen oppbevarte sine våpen.⁴¹ Av IR 13s linjebataljoner som til sammen hadde en beholdning på 4189 karabiner og geværer, 219 revolvere og 4 mitraljører, var samtlige våpen ubrukeliggjort, og 2519 slagfjærer og 58 kammerstykker (til revolvere) sendt til Agdenes. 622 slagfjærer og 73 kammerstykker blei oppbevart i privatboligen til sjefen for Fosen bataljon, og tilsvarende samt 4 slagfjærer til mitraljører, blei oppbevart heime hos sjefen for Namdals bataljon. Ellers var 96 intakte geværer utlevert til pålitelig befal i distriktet, og et stående vaktkompani i Lofjorden var utstyrt med 160 intakte geværer og 15 intakte revolvere. Beholdningene i Namdalen og Fosen skulle brukes til utrustning av de spesielt uttatte og pålitelige sikringsavdelingene, i tilfelle det blei nødvendig med innkalling av dem. På tilsvarende vis var landvernets våpen oppbevart.

Kartet viser Agdenes' utsatte plassering ved innløpet til Trondheimsfjorden. De stiplede linjene og stedsangivelsene viser de viktigste magasinene som overførte stempelfjærer, tennstempler eller andre tennmekanismer til Agdenes i løpet av februar-april 1918, på ordre fra kommanderende general. Antallet magasiner på kartet er noe mindre enn det antallet som eksisterte våren 1918. F.eks. hadde flere av DR 3s eskadroner egne magasiner, tilsvarende med infanteriregimentenes bataljoner. Antallet på kartet stemmer i hovedsak med strukturen slik den blei etter magasinvakter blei trukket inn i tilknytning til demobiliseringa. Beholdningene i de mindre og ubevokta magasinene, blei da overført til de større anlegga.

I tillegg til de beholdningene som er avmerka her, kommer de som hørte til «sikkerhetsavdelingene», og som enten var intakte eller hadde sine stempelfjærer/mekanismer oppbevart på hemmelige steder i nær tilknytning til våpna.

Håndgranater blei ubrukeliggjort ved at detonatoren blei fjerna. Bajonetter blei også gjemt bort. Også artilleriet ubrukeliggjorde sine våpen, såvel håndvåpen som skyts. AR 3s 7,5 og 8,4 cm kanoner blei desarmert ved at tennstemplene og stempelfjærene blei tatt ut av kilemekanismene og sendt til Agdenes. Riktignok med følgende viktige unntak:

«... Likeledes er tændstemplet med fjær uttat av kanonene og sendt til Agdenes undtagen for 4 7,5 cm. kanoners vedkommende hvis saker er beroende paa magasinet paa Kalveskindet; kanonerne er paa Kongsgaarden.

Støtbund og tætteringer uttat av de 8,4 cm. kanoner paa Tønsaasen og Værnes samt sendt til Agdenes.

Karabin- og revolverammunion opbevares paa Kristiansten.

Bevæbning, beklædning og utrustning for den styrke som skal indkaldes er bragt op paa underofficersskolens kaserne ved Kristiansten. —»

De fire 7,5 cm kanonene var tiltenkt den sikringsstyrken som skulle settes opp i sjølv Trondheim. Derfor var deres «saker» ikke sendt den lange vegen ut til Agdenes, men blei oppbevart i byen.

Sikringsstyrken besto av bl.a. «ordensvernavdelinger» og «sikkerhetsvakter», som skulle settes opp i stor hemmelighet og framfor alt raskt — i

tilfelle indre uro. Derfor måtte stempelfjærene til deres våpen være for handa. Men også for disse beholdningene gjaldt den strengt hemmelige lagringa, bare noen få personer kjente til *hvor* stempelfjærene lå.

En ting er at disse tiltaka klart viser hvilken rolle militærapparatet spilte i den *indre* klassekampen i 1918. På den andre sida er det et tankekors at disse tiltaka blei satt ut i livet uten betenkeligheter også i forholdet til krigsmaktas muligheter til å mobilisere mot et overraskende angrep fra en av de stridende imperialistmaktene i verdenskrigen. Faren for angrep blei nettopp i denne tida heftig brukt som argument for auke i militærbevilgningene, vel å merke utad — i pressa og på Stortinget. Var denne argumentasjonen bare kamuflasje for et helt annet formål — å bruke militære mot den norske arbeiderklassen? Åpenbart var den det. Det går tydelig fram at det var den *indre krigen* som blei forberedt av generalstaben i 1918, og ikke forberedelser mot angrep. På den andre sida var ikke verdenskrigen totalt ute av kommanderende generals hode. Det vitner et skriv som generalstaben sendte til 5. distriktskommando den 9. april 1918 om. I skrivet blei 5. distriktskommando anmodet om å undersøke om det ikke fantes et sikkert oppbevaringssted for stempelfjærene noe nærmere magasinene enn Agdenes. Det var tydelig Agdenes' utsatte stilling som lå bak, og det var også dette spørsmålet distriktskommandoen tok opp i sitt svar datert 16. april:⁴²

«... Agdenes blev efter moden overveielse valgt som det heldigste opbevaringssted for slagfjærene fra de avdelinger som opsættes i

Trondhjem eller Indtrøndelagen. For I.R. 11 er som bekjendt slagfjærene opbevart hos bataljons- eller kompanichefene (Molde og Aalesund). Agdenes blev valgt under hensyntagen til at det valgte sted maatte yde betryggende sikkerhet og ha rask og sikker forbindelse med vedkommende magasiner.

ad. 1 Sikker opbevaring

Med hensyn til sikkerhet mot anslag av *ondsindede* vet Distriktskommandoen intet bedre sted at foreslaa end Agdenes, idet dette sted maa ansees at være heldigere end Stjørdals eller Verdals befæstninger, — og utenfor en befæstning bør der ikke bli spørsmal om at lagre slagfjærene saasandt der haves en befæstning med passende beliggenhet.

Med hensyn til Agdens sikkerhet i tilfælde av krigsfare, se nedenfor.

ad 2. Rask og sikker forbindelse med magasinene

Distriktskommandoen var ved valget av opbevaringssted for slagfjærene fuldt opmerksom paa at det kunde være visse ulemper forbundet med Agdenes, hvis landet blev indviklet i krig, og man konfererte derfor med befæstningernes kommandant herom. Da kommandanten var av den opfatning at han kan bringe slagfjærene til Trondhjem paa etpar timer i tilfælde av at den utenrikske situation skulde bli foruroligende, kan

Distriktskommandoen ikke tillægge disse ulemper nogen avgjørende vekt.

Forutsætningen herfor er imidlertid at centralmyndighetene itide holder Distriktskommandoen underrettet hvis der indtræder mere foruroligende svingninger i den utenrikspolitiske situation ... ( ) ... Naar der videre spørres om hvilket opbevaringssted gir den bedste sikkerhet for at slagfjærene kan komme tilbake til magasinet uten at falde i ondsindedes hænder, maa man helt gi Agdenes fortrinnet. Baade fra Stjørdals og Verdals befæstninger maa man i tilfælde benytte jernbane- eller landveistransport, begge dele like usikre under en revolutionær bevægelse. Fra Agdenes kan transporten ske ved befæstningenes egne fartøier til forut avtalt utlastningssted.

Distriktskommandoen er saaledes fremdeles av den opfatning at den trufne ordning er den heldigste.

Ræder sign.

Carl Erichsen sign.»

Argumentasjonsrekka går som følger: For det første er det nødvendig å velge Agdenes som lagringsplass av hensyn til den indre fienden. For det andre byr ikke en eventuell ytre trusel på *vektige* motargumenter utover «visse ulemper». Og disse «ulempene» løses ved at «centralmyndighetene itide holder Distriktskommandoen underrettet hvis der intræder mere foruroligende svingninger i den utenrikspolitiske situation». Altså, distriktskommandoen ønsker å disponere sine krigsmidler

utifra gunstigst mulig utgangspunkt overfor dens *indre* fiender. Overfor en mulig ytre trusel derimot, pålegger den «centralmyndighetene» ansvaret for militære mottiltak.

Med andre ord, mobiliseringsargumentet blei vurdert, veid og funnet for lett. Det var *innover* våpna skulle rettes, og det i en situasjon med verdenskrig. Det skulle være unødvendig å tilføye at ordninga blei uendra.

11. november 1918 slutta verdenskrigen, og som en konsekvens av det, var det ikke lenger mulig å forsvare det høge beredskapsnivået. Nøytralitetsavdelingene blei etterhvert trukket inn, og med dem sank også mulighetene for vakthold på festningene og ved magasinene. Under krigen hadde nøytralitetsavdelingene dekket det mest øyeblikkelige behovet for vakthold og mer offensive oppgaver. Da de blei trukket inn, sank følgelig antallet «sikre» magasiner sterkt. Bare et fåtall festningsgarnisoner blei fortsatt stående. Endringa førte også til at krigsmakta måtte bygge ut andre militære avdelinger som kunne ta over de indre oppgavene som nøytralitetsavdelingene hadde hatt. En viktig forskjell var imidlertid at mens nøytralitetsvernet hadde en «legal status», så måtte de nye avdelingene i sin helhet omgis med et omfattende hemmelighetskremmeri. I praksis fortsatte den gamle ordninga på den måten at det var de samme folka og de samme avdelingene som skulle mobiliseres. Nå kunne det imidlertid ikke skje som *nøytralitetsvern* lenger.

For å fullføre bildet av de kontrarevolusjonære militære tiltaka i Trøndelagsområdet, bringer vi et kort sammendrag av de viktigste oppsetningene av «ordensvern» og «sikringsstyrker».

Disse «sikkerhetsforanstaltninger» er datert 4. desember 1918:⁴³

IR 11: Av Romsdal bataljon «100 paalidelige soldater med fornødent befal av Sætnesmoen nærboende for i tilfælde at assistere politiet (i Aalesund og Molde) med at holde eller gjenoprøtte ordenen.» Landvernsbataljonen skulle «opsætte vakter, hver paa 1 befalingsmand og 8 paalidelige mandskaper ved de kommunale kornmagasiner i Hareide, Hen og Ørsta ...».

IR 12: I Trondheim «er forberedt opsat med kort varsel 2 sikringskompanier (à 200 mand) og 5. infanterimitraljøsavdeling». Vi kan lese at det var pønska ut et sinnrikt system for hurtig og hemmelig varsling, med byen oppdelt i ordrekretser, med sikre mellomledd, ordrestikkord avtalt⁴⁴ og hemmelig kode på det hele: «Sikringschefen». Om utstyret ser vi at det har bestått av karabiner, revolvere og tunge mitraljøser. «... Vaaben i færdig brukbar stand ... ( ) ... til enhver tid rikelig ammunition og absolut sikker vakt ... paa Kaserne».

Utafor Trondheim «er forberedt opsatt med kort varsel 1 sikringskompani i Orkdalen (Fandrem) paa 120 mand.» Våpen var mitraljøser, karabiner og revolvere.

IR 13: Steinkjer: 60 mann + befal. «Hertil er av Innherad bataljon uttatt paalidelige mandskaper som er saaledes bosittende at de paa kort varsel kan indkaldes pr. telefon.» Namdalen: 30 mann + befal. Kornmagasinet på Egge: 1 vaktkommandør + 8 mann. Kornmagasinet i Verdalen: 1 vakt-

kommandør + 8 mann. I tillegg kommer bevoktningen av en rekke militære magasiner.

DR 3: «er ved hver eskadron uttat 50 dragoner, ved mitr. avdelingen 15». Til sammen en styrke på ca. 250 mann.

AR 3: Ca. 200 mann væpna med karabiner, revolvere og fire 7,5 cm feltkanoner. Kanonenes «saker er beroende paa magasinet paa Kalveskindet, kanonerne er paa Kongsgaarden». Disse kanonene hadde altså ikke fått sine tenmekanismer sendt til Agdenes.

N.Ing.B: Ca. 85 mann.

Til slutt de generelle retningslinjene:

«*I.R. 11, I.R. 13 og D.R. 3* er bemyndiget til at opsætte sikringsstyrkene og handle paa egen haand i paakommende tilfælde forsaa vidt de anser saadanne forføininger nødvendige og telegraf- eller telefonforbindelse ikke kan opnaaes med høiere myndighet. —

—————

I Trondhjem er etablert hemmelig direkte telefonforbindelse mellem sikringsvakten (central i vakttersjantens rum), Divisionschefen, politimesteren, stabschefen og underofficersskolens Kaserne, samt Kristiansten og sikringschefens kontor i underofficersskolen. Som sikringschef i Trondhjem er utset oberstløytnant *Falsen.*»

Som en kuriositet til slutt kan nevnes at hvis telefon og andre kommunikasjoner skulle bryte sammen, så skulle ordensvernavdelingene i Trondheim beordres til «øyeblikkelig fremmøte» ved 4 kanonskudd fra Kristiansten Festning. Så her var alle eventualiteter tatt med i betraktning. Til sammen utgjorde øyeblikkelig mobiliserbare avdelinger ca. 1 500 mann, væpna med alle typer våpen, også artilleri.

Eksemplet Trøndelag viser den klare forbindelsen mellom ubrukeliggjøringa av våpenbeholdningene og oppsetninga av militære avdelinger til å slå ned «indre uro». Ubrukeliggjøringa var *passive* tiltak, for de var først og fremst satt ut i livet for å hinde massevæpning. En slik defensiv forholdsregel var ikke tilstrekkelig for den militære ledelsen. Det fantes sjølsagt flere måter å skaffe seg våpen på enn å angripe militære magasiner. Derfor var det nødvendig også å sikre seg maktmidler som kunne brukes *offensivt* mot massene. Med disse forutsetningene blei altså mobiliseringsbeholdningene ubrukeliggjort og sikkerhetsavdelingene organisert i Trøndelag som i resten av landet.⁴⁵

Det var stort sett få varianter av dette mønsteret i de forskjellige landsdelene, sjøl om det også oppsto enkelte særegenheter. Noen steder blei også ammunisjon og bajonetter gjemt bort. Andre steder torte man ikke av hensyn til den lokale «stemningen».⁴⁶ Noen steder viste offiserene større oppfinnsomhet og initiativ enn andre steder. Generelt kan det oppsummeres at overalt satte lagringa av våpendeler *hemmelig* og *atskilt* fra våpna verdien av den ytre mobiliseringsplan i et temmelig tvilsomt lys. Det er også typisk for offiserkorpsets

«nasjonale» innstilling at disse «sikkerhetsforanstaltningene» blei satt ut i livet uten så mye som et pip av protest. Samtidig raste verdenskrigen, og de borgerlige avisene var fulle av angrep på «fædrelandsforræderne» i arbeiderbevegelsen som «i utrolig frekkhet» hadde reist parolen: «Kamp mot militarismen og den imperialistiske krigen!» At det borgerlige militærapparatet ikke hadde noe med forsvar av det norske folket og den norske arbeiderklassen å gjøre, hadde ekspedisjonene til Kirkenes og Sulitjelma demonstrert med all mulig tydelighet.

Andre kapittel

Den hemmelige hæren i faste former

Da krigen slutta, arbeidde den norske økonomien i høygir. Men tilbakeslaget kom også til Norge. I det krigsherjete Europa og i det krigsprofitterende Norge virka om lag de samme mekanismene, krigsanspent økonomi brakk over i overproduksjon og krise. Først kom en kort periode etter krigen hvor den umiddelbare varehungeren som freden førte med seg dreiv fram en kort boom, med stigende inflasjon. Så, i 1920, kom tilbakeslaget. Vareproduksjonen sank voldsomt, i Norge ca. 30 % fra 1920 til 21.¹ Tidligere hadde kapitalistene håvet inn store og økende profitter. Nå blei problemet å holde profittnivået oppe, og å hindre reduksjoner. Dette la grunnlaget for en ny politisk offensiv fra storborgerskapet. På den ene sida krevde de at lønnsnivået for de store massene skulle reduseres, på den andre at staten skulle gripe inn og støtte bankene med svære ekstrabevilgninger. Slike bevilgninger slo også tilbake på folket gjennom skattene. Kravet om lønnsreduksjoner kom først i 1921, og utløste storstreiken og deretter en streikebølge som først skulle legge seg igjen i 1924 etter jernstreiken. Krisa herja voldsomt med næringslivet, og førte til en sterk monopolisering. Dette falt sammen med proletarisering av små-

bønder, arbeidsløshet og lønnsenkninger. Arbeiderbevegelsen gikk inn i denne krisetida med sterke revolusjonære krefter og høy mobilisering av massene. Ledelsen var imidlertid sterkt splitta, og i løpet av de harde kampene i tida 1918—24, splitta det først ut en åpent høyre-reformistisk fraksjon i 1921 og danna «Norges social-demokratiske arbeiderparti». Seinere, i 1923, splitta en syndikalistisk og anti-kommunistisk fraksjon ut, leda av frasemakeren Martin Tranmæl som danna «Det norske Arbeiderparti». Tilbake sto den revolusjonære fløyen, som danna «Norges Kommunistiske Parti». I streik etter streik splitta de revisjonistiske kreftene ut og la seg på ei kompromisslinje med borgerskapet. Da den skjerpde klassekamp-perioden gikk mot sin avslutning i 1924, var det klart at borgerskapet hadde klart å ri stormen av. Krisa innleda omsvinget. Den defensive kampen som fulgte i rådsbevegelsens kjølvann endte i et midlertidig nederlag for arbeiderklassen.

Siste halvdel av tjue-tallet var prega av at klassekampen var inne i en roligere periode. Av de viktigste nyskapningene krisetida brakte med seg, var at konsentrasjonen i store monopoler innafor bank-, reder- og industrikapitalen hadde skutt fart, og denne monopolkapitalen styrka nå stillinga si gjennom oppgangstida. Den nye monopolkapitalen bar fram et nytt sjikt av moderne kapitalister, som stilte nye krav til statsadministrasjon og voldsmakta. Parallelt med denne utviklinga var slutten av tjue-åra prega av at talsmennene for åpen fascisme begynte å organisere seg og å stille politiske paroler for borgerskapet.

For militærapparatet stilte den nye situasjonen nye krav. Den sterke massebevegelsen i tida

1918—24 krevde et omfattende militærapparat for å opprettholde ro og orden. En like høy beredskap i de påfølgende åra var ikke nødvendig, fordi det ikke lenger var en revolusjonær situasjon. Samtidig som denne endra situasjonen førte til at en del ytre trekk ved krigsmakta blei noe endra, f.eks. ved innføringa av den nye hærordninga av 1927, så blei alle de indre oppgavene opprettholdt. Sjøl en reduksjon av normalbudsjettet til 40 millioner kroner etter ordninga av 1927² betydde ingen vesentlige reduksjoner av den indre beredskapen. Og så når øvelsestida blei redusert noe, så er det viktig å ha klart for seg at dette ville få liten betydning for den indre kampberedskapen. Den indre beredskapen var ikke som ytre krig avhengig av samøving av store enheter over lange tidsrom. Den var heller ikke i særlig grad avhengig av om krigskipa var 1 eller 30 år gamle eller om feltkanonene var av nyeste type. Det var stort sett bare ett problem forbundet med reduksjonen av øvelsesdager som fulgte den nye hærordninga. Fordi soldatene var kortere tid inne til øvelse, blei det vanskeligere for offiserene å kartlegge deres «pålitelighetsgrad».³ Dette betydde at når klassekampen igjen tok til å tilspisse seg i slutten av tjue-åra, så blei det vanskeligere å sette opp pålitelige avdelinger til ordensvern o.l. Den endelige løsninga på dette problemet kom først i 1937. Da blei et helt nytt system for den indre beredskapen introdusert. Det gikk ut på å bruke feltavdelingene i sin helhet. Mer om det i neste kapittel. Vi skal nå redegjøre for tiltak i 1921 og 1922, og diskusjonen omkring den nye situasjonen i 1925 og til slutt se på overgangen til den nye militaristiske offensiven som kom med den neste krisa i 1929/30.

Ordensvernsreglementet av 1922

Fram til 1922 hadde de fleste sidene ved indre militær virksomhet blitt satt ut i livet. I militærmaktas terminologi falt den i tre hovedgrupperinger: For det første oppsetting av *ordensvernsavdelinger*, tropper som feltmessig utrusta blei brukt mot folkemassene i forskjellige situasjoner. For det andre *jernbanevakter*, som blei brukt til militær jernbanedrift «under urolige forhold». Disse blei i 1920 brukt til regulær streikebrytervirksomhet under jernbanestreiken. Ellers var oppgava deres å drive sikring av jernbanen for forflytning av ordensvernsavdelingene. For det tredje *sikkerhetsvakter* som beskytta våpenlagrene og andre viktige anlegg mot angrep fra massene.

En svakhet ved disse indre tiltaka var at de ikke var samla i en enhetlig plan. De forskjellige tiltaka var vedtatt etter hvert som det blei behov for dem, og måtte stadig opp til ny behandling når situasjonen endra seg. Det blei derfor i begynnelsen av 1922 vedtatt en samla plan som omfatta alle sider ved tiltaka, og som samtidig var så generell i formen at den kunne brukes i de fleste situasjonene. Denne planen fikk betegnelsen «*Regler for opsetning og anvendelse av sikkerhetsvakter, ordensvern og jernbanevakter i tilfelle av uroligheter.*»⁴

Denne planen blei omgående satt ut i livet, og trakk opp de retningslinjene som var i bruk fram til ca. 1933/34. Vi skal gjengi hovedpunktene:

Distriktskommandosjefene blei gjort ansvarlige for oppsetninga og bruken av jernbanevakter, sikkerhetsvakter og ordensvern i sitt eget distrikt, og for

«at de nødvendige forberedelser er truffet for sikring og forsvar av militære etablissementer og beholdninger m.v. og at der er truffet forføining til at politiet i tilfelle kan få den nødvendige assistanse til sikring og forsvar av andre offentlige og av viktigere private etablissementer og beholdninger — herunder særlig sprengstofflagre — samt til oprettholdelse av den offentlige orden.»

Distriktskommandosjefene skulle:

a) Lage en samla plan for sikkerhetsforanstaltninger i tilfelle av uroligheter,

b) forberede innkalling, oppsetning, transport, forpleining, forsyningstjeneste, sanitet og veterinærtjeneste for de avdelingene som blei oppsatt, og samordne disse tiltaka på landsbasis,

c) holde politimestrene underretta om hvordan rekvisisjon av militær avdeling «til ordenens oprettholdelse» skulle skje, samt

d) «våke over at alt som angår denne sak, blir behandlet med diskresjon».

Distriktskommandoene skulle sende inn planene sine til kommanderende general/generalstaben og var seinere ansvarlig for å holde dem à jour. Planene skulle inneholde oversikt over

a) forberedte oppsetninger: avdeling, styrke, disposisjonssted

b) innkallingsmåten og

c) oppsetningssteder og -tider.

Distriktskommandoene var hvert år ansvarlige for at en samla oversikt over oppsetning av jernbanevakter, ordensvern og sikkerhetsvakter blei sendt inn til generalstaben. En slik oversikt kalles «mobiliseringsoppgjør».

I de alminnelige bestemmelsene blei det slått fast at «alle i kommandodistriktet stadig tjenestegjørende eller opsatte utskrevne avdelinger (...) samt for tilfellet ekstraordinært inndkaldte avdelinger» skulle kunne brukes. I praksis betydde det at alle avdelinger kunne brukes. Samtidig heter det når det gjelder «Uttagning ... og organisering ...» at «det bør kunne uttas fullt paalidelig befall og mannskap. Om nødvendig kan uttagningen skje under konferanse med politiet og samfundshjelpen.» Videre at det burde innkalles 15—25 % for mye for å sikre oppsetningene sjøl ved manglende oppmøte. «Utskrevne avdelinger bør saavidt mulig ikke anvendes paa sitt hjemsted.» Om væpningen av styrkene, blei det påpekt spesielt at ordensvernet burde oppsettes med mitraljøser.

I punkt 16 i «Regler ...» blir det slått fast spesielle regler for forsterkning av Oslo Garnison. Punkt 22 omhandler nødvendigheten av dobbel ekspedisjonsvei, dvs. to sett ordrer — i tilfelle enkelte militære myndigheter var blitt satt ut av funksjon i kampens hete. I punkt 24 blei det slått fast at alle ordrer skulle ekspederes i vanlige konvolutter, «uten utstyr som kan betegne brevet som militær tjenestesak».

«Når innkallelsesordren innløper, skal de i anledning av dens utførelse nødvendige ekspedisjoner *uopholdelig settes i verk, uansett hvilken tid på døgnet ordren kommer.*»
(Pkt. 26)

Videre en rekke regler for hvordan militær avdeling kunne rekvirere forsyninger, transport, levnetsmidler osv. når den hadde behov for det. Reg-

ler for «militært vaktområde» fastslår at når militær avdeling hadde okkupert et område, gjaldt militær lovgivning innafor dette området. Til sist kan det kanskje også ha interesse å legge merke til at en «avdelingschef» på stedet hadde fullstendig blankofullmakt til å avgjøre om og hvordan våpen skulle brukes.

Det viktigste ved disse reglene er utvilsomt at de fastslo at alle distriktskommandoer måtte sette i gang å legge planer for hvordan ordensvern, jernbanevakter og sikkerhetsvakter skulle brukes innen sine distrikter. Her er det først og fremst ordensvernsavdelingene som interesserer. Både jernbanevaktene og sikkerhetsvaktene hadde relativt definerte oppgaver, de skulle sikre jernbanedrifta og «forsvare» statlige og private institusjoner under alle forhold. Ordensvernsavdelingene fikk imidlertid først og fremst den meget vide oppgava «opprettholdelse av den offentlige orden», dernest kunne de også brukes til andre formål (f.eks. som jernbanevakter og sikkerhetsvakter). Når en distriktskommandostab skulle sette seg ned og lage planer for hvordan slike ordensvernsavdelinger skulle brukes innafor sitt distrikt, har dette i praksis betydd at de undersøkte hva eventuelle «ondsindede» folkemasser kunne finne på å gjøre innafor kommandoens distrikt. Dette var et enormt arbeid. Gjennom «Regler ...» blei distriktskommandoene hvert år pålagt å utarbeide et fullstendig mobiliseringsoppgjør som skulle inneholde alle sikkerhetsforanstaltninger hva angikk avdelinger, mannskaper, planer, materiell, oppsetningssted, oppsetningstid, staber osv.

Dette «mobiliseringsoppgjør» innebar følgende: Tidligere hadde det bare vært ett «mobilise-

ringsoppgjør», som gjaldt mobilisering og oppsetning i tilfelle (ytre) krig. Med de nye reglene skulle det altså også utarbeides et for indre uroligheter. Det betydde at distriktskommandoene hvert år måtte gjennomarbeide og rapportere samtlige oppsetningsalternativer for sikkerhetsforanstaltninger i tillegg til de to mobiliseringsalternativene for krig⁵, samt planer for begge opplegg ved mobiliseringsøvinger og stabsøvinger. Sikkerhetsforanstaltningene omfatta både ordensvernsavdelinger, jernbanevakter og sikkerhetsvakter, som alle skulle ha separate, hemmelige ordresetter etter et nøye utspekulert system. I tillegg kom de «ordinære» ordresettene. En må her holde klart for øye at alle disse planene gjaldt for samme staber og mannskaper.⁶ I tillegg til den rene arbeidsbyrden, innebærer dette også at distriktskommandoene *skulle* planlegge for indre krig, på linje med ytre krig. Uansett det enkelte befalets innstilling, skulle planene legges med den forutsetning at folkemassene var en fiende på linje med en angripende stormakt.

Et annet viktig punkt er at ordninga baserer seg på det vi kan kalle «pålitelighetsprinsippet». Det hadde nemlig vist seg som et stort problem at svært mange soldater var lite villige til å la seg bruke mot sine klassefrender. Da det blei mobilisert i 1921, under storstreiken, var frafallet blant soldatene stort.⁷ Det var derfor en smidig tillemping av dette prinsippet at man helst skulle unngå å bruke samme avdeling flere ganger etter hverandre, at man ikke skulle bruke en avdeling til å slå ned arbeidsfolk på soldatenes hjemsted. Vi kan her bare tenke oss hvordan denne mobiliseringsplanen må ha sett ut. IR 6 skulle f.eks. etter sikkerhetsforan-

6. — Den hemmelige hæren.

staltningene settes inn mot Oslo-arbeiderne, mens det etter mobiliseringsplanene delvis skulle disponeres på Ringerike hvor det var satt opp — delvis andre steder i Østlandsområdet. I tillegg blei det også i «Regler ...» bestemt at befal som oppholdt seg eller bodde i et annet distrikt enn det distriktet som deres avdeling sokna til, skulle avgis til tjene- ste i det distriktet de oppholdt seg, hvis de ikke var mobilisert i sin egen avdeling. Og på toppen av det hele kommer de retningslinjene som gjaldt for våpen- og ammunisjonslagring, som førte til at sluttstykker og ammunisjon blei lagra utafor av- delingenes magasiner, og da gjerne i sterkt sentra- liserte og derfor utsatte magasiner.

Altså, kravet om *pålitelighet* for den indre mo- biliseringa førte til et uhyre komplisert og utspe- kulert opplegg, med planer som greip over i hver- andre for alle eventualiteter.⁸ Er det noe som slår en ved gjennomlesing av arkivene fra slutten av tjue-åra og utover i tredve-åra, så er det den enor- me papirmengden, det rotet og den uoversiktlighe- ten som må ha eksistert i mobiliseringssaker. Rundt omkring i hele landet satt regimentsstaber og divisjonsstaber og prøvde å tilpasse krigsopp- setningsplanene med planene for indre urolighe- ter. Ved indre uroligheter må alt skje i stillhet, bare de «paalidelige» måtte innkalles, mens de «ondsindede» ikke måtte få vite noe. Oppsetninga i en slik situasjon skulle derfor skje ved «stille mo- bilisering», eller som det betegnes i det offentlige mobiliseringsreglementet av 1930: *delvis og stille mobilisering*.⁹

Blei det fare for krig, skulle *hele* avdelinger kal- les inn. Hvis alle avdelinger skulle settes opp, blei det *alminnelig og åpenlys* mobilisering. Hvis bare

noen avdelinger skulle kalles inn, f.eks. som nøytralitetsvakt, blei det *delvis og åpenlys mobilisering*.

Ibsen sier i Peer Gynt: «Når utgangspunktet er som galest, blir resultatet oftest originalest». Det passer godt her. I 1940 blei det «som galest». Men innen vi kommer så langt, skal flere planer svettes ut og skrives opp i hemmelige bøker på regimentskontorene.

Tennstempler på vidvanke og soldater i gatene

Bestemmelsene om ubrukeliggjøring av våpen, lagring av våpen, våpendeler og ammunisjon blei fornya 3. november 1921. Stående bestemmelser var da altså at det var opp til distriktskommandoene å avgjøre *om* ammunisjon burde fjernes fra magasinene på samme vis som sluttstykkene, og hvor sluttstykkene skulle gjemmes.

Det blei òg bestemt at det hvert år skulle utarbeides oversikter over hvor våpen og ammunisjon blei lagra, og at disse oversiktene skulle inngå som en del av mobiliseringsoppgjøret.

Vi skal nå se litt nøyere på hvordan disse bestemmelsene blei tillempa for AR 1 i 1. divisjon. AR 1 hadde fått en meget viktig oppgave i den indre mobiliseringa. Regimentet skulle nemlig sette opp to batterier med bataljonsstab som skulle utgjøre ordensvernets feltartilleri, utstyrt med 8 feltkanoner og 2 ammunisjonsvogner. Denne avdelinga blei kalt «Ordensvernsbataljonen», og blei tillagt stor betydning. Resten av regimentet blei fordelt til «Sikringsavd.» som skulle passe på magasinene ved Ski og være jernbanevakter for indre

Østfold. Allerede våren 1918 blei tennmekanismene tatt ut av kilene til AR 1. I første omgang blei de oppbevart i Ski magasin. I løpet av kort tid, sannsynligvis rundt 14. november, blei de flytta opp på Høytorp fort ved Mysen.¹⁰ 17. april 1923 blei kanondelene sammen med tilsvarende mekanismer fra regimentets revolvere og geværer flytta ut på Oscarsborg festning i Drøbaksundet.¹¹ Høytorp fort blei altså vurdert som en for usikker lagringsplass. Av oversiktene fra 1923 går det fram at tennmekanismer til 72 kanoner, 2 mitraljøser, 1 804 karabiner, 338 geværer, 340 pistoler og 898 revolvere befant seg på Oscarsborg, mens våpna og ammunisjonen var i Ski depot.

Vi ser at det er akkurat samme tendensen som i Trøndelags- og Bergensområdet. Krava til den indre mobiliseringa førte til at våpendelene endte i store, sentrale magasiner som lå svært utsatt til i tilfelle krig. At Oscarsborg hadde en utsatt beliggenhet i tilfelle krig, går fram av det faktum at fortet utgjorde hovedforsvarsverkene for Indre Oslofjord.

Tar en for seg hele landet, og går rundt kysten fra svenskegrensa til Sovjet-grensa, finner en at det var de mest utsatte byene og kystforta som var valgt som gjemmesteder for sluttstykkene og tennmekanismene. Det vil falle for langt å gå inn på detaljert dokumentasjon for landet som helhet. Det synes imidlertid å ha vært regelen at kystforta og festningsverkene i store byer var vel egna som gjemmesteder. Resonnementet var at slike steder var vanskelig å erobre for folkemasser, lette å forsvare mot folkemasser. Derfor blei det valgt plasser som Fredriksten i Halden, Oscarsborg i Drøbak, Høytorp fort i Mysen/Askim, Akershus/Ho-

vedøya i Oslo, Kongsvinger fort i Kongsvinger, Tønsberg festninger i Vestfold, Odderøya fort i Kristiansand, Bergenhus festning i Bergen, Agdenes og Kristiansten festning i Trondheim. I Nord-Norge ser det ut som om det har vært dårligere med «sikre» lagringsplasser. Våpenbeholdningene blei imidlertid ubrukeliggjort systematisk, og tennmekanismene oppbevart i de største byene og militæranleggene.¹²

Dette var de «passive» tiltaka. Hva veit vi om de «aktive» tiltaka — oppsetning av «paalidelige» avdelinger i samme tidsrom?

I den revolusjonære perioden fram til 1924 var det mer eller mindre kontinuerlig høyt militært beredskap. Storstreiken i 1921 og jernstreiken i 1924 forårsaka den største mobiliseringa i denne tida (etter 1918). Dokumentasjonen av bredden av oppsetningene er mangelfull. Visse opplysninger for hele perioden 1918—25 gir iallfall en pekepinn for året 1921.¹³ Vi skal kort gå gjennom oppsetningene av ordensvernsavdelinger og sikkerhetsvakter for det året. Her er det imidlertid viktig å være klar over at opplysningene sannsynligvis er ufullstendige.

Ordensvernsavdelinger blei satt opp på følgende steder:

Fredrikstad, Moss, Drammen, Hokksund, Kongsberg, Tønsberg, —Holmestrand, Hvittingfoss, Larvik, Sandefjord, Sarpsborg, Mysen, Rau-foss (forsterkning til Kongsvinger festning), Kristiansand, Stavanger, Skien, Bergen, Trondheim og flere andre steder i Trøndelag, Narvik, Alta (til Hammerfest) og Oslo.

Sikkerhetsavdelinger blei satt opp på følgende steder:

Sande, Tønsberg, Sarpsborg, Eidsberg, Mysen, Ski, Hvalsmoen, Greaker, Skien, Arendal, Evje, Kristiansand og i Kristiansandsdistriktet, Voss, flere steder i Trøndelagsområdet, Mosjøen, Narvik.

Oversikten for 1921 summerer opp at nøyaktig 4 977 mann blei mobilisert.¹⁴

Vi tar ikke nøyere opp de foreliggende opplysningene om hvilke forskjellige tiltak som blei tatt i de andre åra. 1924 var antagelig det siste året med indre militær virksomhet av samme størrelsesorden som 1918 og 1921. Etter 1925 er det tydelig at faren fra de «ondsindede» var blitt mindre akutt i den militære ledelsens øyne. En viss usikkerhet om det ennå var nødvendig med like stramme sikkerhetsforanstaltninger gjorde seg gjeldende. Generalstaben fant det derfor nødvendig å avklare situasjonen, og sendte ut et nytt direktiv om saka. Direktivet er datert Oslo 13. juni 1925, og lyder:

«Til chefen for 1.—6. Distriktskommando.
Festn.art., Akershus kommandantskap.

Sikkerhetsforanstaltninger Om opbevaring av våben og ammunisjon

Bestemmelser for hvorledes våben og ammunisjon skal opbevares er gitt ved Generalstabens telegram og skrivelse av 20. og 21. februar 1918 og ved Kommanderende Generals

skrivelse av 3. november 1921 til Distriktskommandoen.

Generalstabens telegram av 13. november 1918 om samme sak gjaldt den daværende spesielle situasjon.

Da det viser seg at der hersker noen usikkerhet på dette området, fastsetter Generalstaben med Kommanderende Generals bemyndigelse følgende almindelige regler for opbevaring av våben og ammunisjon:

Distriktskommandochefene (Generalinspektøren og Chefen for Festningsartilleriet) er hver for sitt distrikt ansvarlig for at de militære våben og ammunisjonsbeholdninger opbevares på betryggende måter.

Skytevåben, håndgranater osv. som ikke ansees betryggende sikret mot angrep av ondsindede, blir midlertidig å ubrukeliggjøre. Dette skjer ved å fjerne viktige deler som efter Distriktskommandochefens nærmere bestemmelse opbevares på sikre steder under betryggende garanti.

For geværenes vedkommende bør man innskrenke sig til å fjerne slagfjærer samt tændstempler.

Disse forholdsregler skal foretas ved passende anledning og med den største diskresjon. (Jfr. «Regler for opsetning og anvendelse av sikkerhetsvakter, ordensvern og jernbanevakter i tilfelle av uroligheter», pkt. 6.)

Disse bestemmelser trer istedenfor de i telegrammer av 20. februar og 13. november 1918 gitte anvisninger.

Forsåvidt forandringer blir foretatt med

hensyn til den nåværende opbevaring, bes dette innmeldt hertil.

Bauck
Ivar Hellesnes»

Direktivet fastholder de tidligere bestemmelsene og presiserer distriktskommandoenes ansvar for «betryggende» lagring innafor sitt område. Formuleringa «Skytevåben, håndgranater m.v. som ikke ansees betryggende sikret ...» synes tilsynelatende å ha opprettholdt en usikkerhet om dette gjaldt samtlige våpen eller bare noen. Dette er imidlertid bare tilsynelatende. Den siste setninga levner ingen tvil om at det dreier seg om at den *eksisterende* ordninga skal opprettholdes. Det blei heller ikke rapportert om endringer.

På tross av at det i åra etter 1924 hele tida var en viss indre militærvirksomhet, var den av begrensa omfang, og gjenspeilte et generelt lavere beredskapsnivå sammenlikna med begynnelsen av 20-åra. I tida 1925—29 dreide det seg stort sett om streikebrytervirksomhet og forskjellige vaktoppdrag. Den mest kjente og berykta aksjonen var innsatsen av garden i Julussa-konflikten i 1927.

Men sjøl om det i disse åra ikke blei brennbart behov for å bruke militære avdelinger i like stort omfang som tidligere, skjedde det mye i det skjulte. I de store byene var det blitt dannet hemmelige, militære organisasjoner allerede så tidlig som i 1919. I 1924 blei disse slått sammen i en landsomfattende fascistisk militærorganisasjon under navnet Samfundsvernet. I 1926 blei den supplert med en rekrutteringsorganisasjon for ungdom, som blei starta av Vernepliktige offiserers forening. Den fikk navnet Foreningen for gjenreisning av

norsk forsvar, seinere omdøpt til Leidangen. Både
Leidangen og Samfundsvernet var starta og leda
av framtredende offiserer.

Tredje kapittel

Nye krisetider, indre militær opptrapping

Militær skepsis til det nye DNA-borgerskapet

Etter de to «gode» åra 1928—1929, begynte den neste store kapitalistiske krisa i 1930, og den skulle bli så alvorlig at til og med det mektige finansimperiet til DnC-monopolet vakla. Fra 1930 til 1931 falt industriproduksjonen med ca. 22 %, og nådde først i 1936 igjen nivået for 1930.¹ Arbeidsløsheten blant fagorganiserte steig fra 15,4 % i 1929 til 33,4 % i 1933.

Krisa var internasjonal, og ingen av de kapitalistiske landa gikk fri. Arbeidsløsheten steig overalt, samtidig som produksjonen sank. Kapitalen møtte denne utviklinga med å kreve svære lønnsreduksjoner. I Norge krevde Arbeidsgiverforeninga reduksjoner på mellom 15 og 40 %.² Dette kravet blei avvist, og resultatet var at 90 000 mann blei tatt ut i lockout. Den skulle vare ca. 1/2 år.

DNA-ledelsen kontrollerte fullstendig det sentrale LO-apparatet. Gjennom denne kontrollen kasta partiet seg aktivt ut for å godta reduksjonene og splitte opp kampen mot dem. DNAs rolle under lockouten må også sees i sammenheng med at det i 1928 hadde lyktes partiet å komme i regjeringsposisjon, og at partiet var i ferd med å utvikle

et program for en ny kapitalistisk kriseøkonomi. De tradisjonelle borgerlige partiene hadde alltid møtt krisene med krav om sparing, redusert virksomhet — kort sagt skrudd av maskinene slik at utgiftene blei minst mulige inntil krisa hadde lagt seg og etterspørselen igjen steig. Mot dette lanserte DNA i 1932—33 et kriseprogram som har sine tydelige spor tilbake til den borgerlige engelske økonomen John Maynard Keynes: Staten skulle i samarbeid med kapitalen på kunstig vis skape et forbruk som skulle få hjula i gang. Finansiert av staten kunne flere bli satt i arbeide. Dermed ville forbruket øke. Mens de andre borgerlige partiene tradisjonelt hadde møtt krisa med å redusere produksjonen, ville DNA angripe den ved å holde forbruket oppe.

Utviklinga av denne nye økonomiske politikken avspeilte den utviklinga den norske kapitalen hadde gått gjennom etter verdenskrigen.

Den gamle «sparepolitikken» til borgerskapet var en arv fra «frikonkurransens» dager før de store monopolene begynte å dominere. Kapitalen «klarte seg best sjøl». De mindre kapitalistene førte en tilsynelatende evig kamp mot konkurrenter og arbeidsfolk, og bare de «sunneste» skulle overleve. Denne tankegangen forandret seg ettersom bankene fikk mer omfattende interesser i industri og redervirksomhet. Det blei skapt monopoler som gikk over flere bransjer, og som dreiv med vidt forskjellige virksomheter. Disse finansimperiene hadde interesser av at staten på en helt annen måte enn tidligere greip inn i økonomien og garanterte deres virksomhet. De hadde interesser av at staten engasjerte seg for å stabilisere den kapitalistiske økonomien som *helhet* — spesielt i krisetider

— fordi deres økonomiske nett var spent over hele eller store deler av næringslivet.

DNA's nye økonomiske politikk var altså en politikk for i enda større grad enn tidligere å tilpasse statens virksomhet behovet til den nye imperialistiske monopolkapitalen. DNA hadde med andre ord skapt et grunnlag for enhet med monopolkapitalen. På den andre sida var DNA avhengig av støtte fra arbeiderklassen, og partiet var avhengig av å ha en taktikk for å isolere og om mulig knuse NKPs innflytelse. For å tilfredsstille dette behovet hadde partiet utvikla en fraseradikal stil, særlig i sin eksterne propaganda. Den kunne gå så langt at partiet framstilte seg som «venstrekommunistisk» — som at det lå «til venstre» for NKP.

Allerede i midten av 20-tallet var utviklinga kommet så langt i DNA at partiet helt konsentrerte seg om arbeidet i Stortinget. Så kom den store valgseieren i 1927. Den ga rom for at partiet i 1928 kunne danne sin første regjering. (Hornsrud-regjeringa som satt i 18 dager). En tilbakegang i 1930 blei i 1933 avløst av en enda større framgang. Dermed var partiet på terskelen til den politiske makta.

Denne utviklinga av DNA fra 1923 til partiet overtok regjeringsmakta i 1935, fikk betydelig innvirkning på de indre motsigelsene i militærapparatet, på samme måte som på motsigelsene i hele borgerskapet. Den militære ledelsen hadde ikke hatt problemer med å innrette seg etter det parlamentariske flertallet etter 1905, men fra og med valgene i 1927, måtte den se i øynene at mulighetene var store for at DNA kunne erobre flertallet i Stortinget ved lovlige valg. I verste fall kunne det skje allerede i 1930 eller 1933.

Militærapparatet møtte den nye situasjonen med hektisk planleggingsvirksomhet, som seinere skal bli nøyere analysert. En «ny giv» i planlegginga mot «indre uroligheter» kan spores tilbake til 1928.

Den tidligere planlegginga fra generalstabens og distriktskommandoens side forutsatte et intimt samarbeid med Forsvarsdepartementet, Justisdepartementet, statsministerens kontor og pålitelige folk i den kommunale administrasjon.

Spesielt viktige var de lokale politimestrene. Med en Arbeiderparti-regjering som umiddelbar trusel, måtte militærledelsen velge mellom to veier: enten å komme til «forståelse» med DNAs ledelse på et eller annet grunnlag, eller å fortsette som før — med det unntak at i så tilfelle måtte det også planlegges mot regjeringa. Mye tyder på at militærledelsen presterte det kunststykket å forene disse to hensyn. Fra 1935/36 av fortsatte den gamle militærledelsen med sine høyst hemmelige «ordensvernsavdelinger» i en tilsynelatende falsk og delvis privat forståelse med DNAs toppledelse.

Bak denne endringa av linje fra militærledelsens side, skjuler utviklinga av en intens kamp mellom forskjellige fraksjoner innafor offiserskorpset seg.

På den ene sida hadde sosialdemokratenes propaganda om demokratisering av forsvaret vunnet en viss gjenklang hos lavere befal, og planene om sanering og rasjonalisering av krigsmaktas «ytre» oppsetninger hadde falt i fruktbar jord hos enkelte høyere offiserer (vaktvernforslaget)³. På den andre sida hadde massen av høyere offiserer engasjert seg stadig sterkere i fascistisk og halv-fascistisk politisk virksomhet. En lang rekke «pri-

vate» halv-militære organisasjoner og streikebryterorganisasjoner var starta og leda av offiserer. Høye offiserer var ofte ute i pressa med fascistiske synspunkter. Sitt klareste uttrykk fikk denne tendens i kretsen av offiserer rundt major Quisling og dens forsøk på å starte fascistiske og rasistiske organisasjoner.

Utviklinga skulle vise at ikke engang statskuppplaner blei et fremmed tema for denne kretsen. Men DNA trakk likevel det lengste strået, og kjøpte seg borgfred med kriseforlik og arbeidsfred (hovedavtalen).

Men før vi kommer så langt er det nødvendig å se nærmere på planleggingstiltaka i begynnelsen av perioden.

Tvil om hvor «pålitelige» tiltaka er

22. november 1928 sendte generalfelttøymesteren et skriv⁴ til kommanderende general, som resulterte i at kommanderende general sendte ut pålegg⁵ til alle høyere sjefer om å forvise seg om hvor våpendeler var lagra, og at alt var i orden. Distriktskommandoene skulle innen utgangen av 1929 levere rapport til kommanderende general, som så generalstaben skulle legge til grunn for en vurdering av om ordninga skulle endres. Distriktskommandoenes rapporter var detaljerte. De tegna et godt bilde både av den faktiske situasjonen hva angikk lagring av våpen, og hvordan de lokale militære myndighetene utover landet vurderte de lokale «ondsindede». Utdrag av rapportene og vurderingen av de foreslåtte tiltaka fra distriktskommandoene blei foretatt i et PM som blei avgitt til

generalstaben 24/3-1930.⁶ PMet og rapportene skal vi komme nærmere tilbake til.

I slutten av 1929 og i begynnelsen av 1930 sendte kommanderende general ut en rekke forespørsler til distriktskommandoene om hvordan de vurderte de eksisterende ordningene med oppsetning av ordensvernsavdelinger og sikkerhetsavdelinger i forhold til den nye situasjonen. Med den nye situasjonen mente kommanderende general at fordi antall øvelsesdager pr. år var noe redusert, blei det mye vanskeligere å sikre seg mot at «upålitelige elementer» kom inn i avdelingene. Kommanderende generals forslag til løsning var å skjære avdelingene ned til et minimum, med sikring av at 100 % av soldatene var «pålitelige». Som vi skal se, viste dette seg å være et upraktisk prosjekt som ikke var gjennomførbart. Kommanderende general ba på bakgrunn av dette materialet om å få rapporter om de enkelte ordensvernsoppsetningene rundt i landet.

På bakgrunn av alle disse rapportene om aktive og passive tiltak mot folket i 1930, satte generalstaben i gang arbeidet med å tilpasse tiltaka «de nye forhold». Det blei utarbeida flere omfattende «PM angående foranstaltninger under særlige forhold» som tok for seg alle sidene ved tiltaka, og foreslo en hel del endringer. Hva dette planleggingsarbeidet dreide seg om, skal vi se næyere på i neste punkt. Først litt nærmere om hva rapportene i 1929/30 forteller om situasjonen:

*Fra 1. distriktskommandos rapport:*⁷

« ... Chefen for A.R. 1, oberst *Laake*⁸ har i sin rapport bl.a. uttalt: '... Opbevaringen er bra forsåvidt at ståldelene ikke tar skade ved

rust; men den er *risikabel* fordi *magasinet* er *træhus*.

Å opbevare vitale dele til kanoner og håndvåben utenfor regimentets magasiner bør kun være en nødutvei, både fordi ordningen som regel innebærer et resikomoment for at delene kan gå tapt, og fordi det krever ekstra tilsyn og arbeide (hentning før våbenøvelser og tilbakebringelse etter øvelsene).

De forhold som i sin tid bevirket at foranstaltningen blev iverksatt er efter min mening *helt* endret, og med en hurtig etablert sikkerhetsvakt på Ski mener jeg at det ikke skulde være noget faremoment forbundet med herefter å holde våbenbeholdningen inntakt.

Jeg vil derfor foreslå at ordningen med opbevaring av våbendeler utenfor regimentets magasiner ophører.'»

Distriktskommandoen tilføyer:

«Til dette spørsmål kan distriktskommandoen ikke ta endelig standpunkt forinnan man har inntatt uttalelse fra avdelingschefene, spørsmålet må nemlig sees i forhold til de ulemper i fred og ved mobilisering som den nuværende ordning medfører.

Såfremt distriktskommandoen ikke får nærmere ordre fra Kommanderende General, vil distriktskommandoen ikke foreløbig forelegge dette spørsmål for regimentschefer m.v.»

Fra 2. distriktskommandos rapport noen punkter:⁹

For IR 4s vedkommende blei det nevnt at et av kompaniets magasiner lå ubevokta, men det gjorde ingen ting fordi «magasinet lå i et 'trygt distrikt'». (Løken i Høland). Sluttstykkene lå gjemt på Akershus festning, ... «en av sikkerhetshensyn nødvendig, men for mobilisering uheldig ordning. Fornødent hensyn er tatt i regimentets mobiliseringsplan.» Ellers lå det meste av divisjonens sluttstykker på Kongsvinger festning. For IR 6s landvernsbataljon befant tennstempler og sluttstykker seg på Kongsvinger festning, mens ammunisjonen lå lagra på Oscarsborg festning. Ved krigsmobilisering var det meninga at bataljonen skulle settes inn i Tønsbergdistriktet. På toppen av det hele, tyder mye på at bataljonens våpen var lagra i magasiner henholdsvis på Hønefoss, Lunner og Dokka, i områdene hvor sjølve oppsetningene skulle skje. I sannhet i enkelt system!

3. *distriktskommando* hadde ingen kommentarer, alt var i orden, og «alt svarer til sin hensikt».¹⁰

4. *distriktskommando* klagde over at etter at de garnisonerende avdelingene på festningene blei trukket tilbake, var Bergens befestninger på Kvarven blitt liggende ubevokta. Men bortsett fra det, lå mesteparten av tennmekanismene på Bergenshus, som var vel bevokta.¹¹

5. *distriktskommando* hadde samme problemer som Bergen.¹² De argumentene som distriktskommandoen i 1918 brukte *for* å lagre sine tennstempler og stempelfjærer på Agdenes var nå blitt argumenter *mot* å lagre på Agdenes. Årsak: at garnisjonen på Agdenes, som ellers i landet, var trukket tilbake.

Noen utdrag fra avdelingene:

AR 3 hevda:

« ... Etterat befestningene ikke lenger har nogen sikringsstyrke, skulde regimentet imidlertid anta, at omhandlede materiell vilde ligge vel så sikkert på Kristiansten, hvor man altid har en militær styrke tilstede. En magasinering på Kristiansten er forøvrig å foretrekke, da man derved får alt materiell samlet i Trondhjem.

Regimentet vil derfor foreslå, at det omhandlede materiell overflyttes til Kristiansten.»

Nordenfjeldske Ingeniørbataljon:

« ... nu da denne (festningsgarnisonen, Ottar Strømmes kommentar) er inndradd, er Agdenes befestninger ikke sikrere enn et annet sted og ved et plutselig overfall på festningen vilde alle Trondhjemsavdelingene kunne bli desarmert ...»

Distriktskommandoen tilføyer for egen rekning:

Hvordan blei disse rapportene oppsummert? Vi siterer utdrag fra konklusjonene i «P.M. Sikkerhetsforanstaltninger. Om opbevaring av vaaben og ammunisjon»: ¹⁴

«Rent bortsett fra at også tilsyn- og pussensyn taler mot oppbevaring på Agdenes, så kommer hertil også det efter Distriktskommandoens formening betenkelige for-

hold, at der ved mobilisering og særlig ved eventuell opsetning av ordensvernsavdelinger kan befryktes forsinkelse og vanskeligheter ved materiellets avhentelse.»

Den oppmerksomme leser vil ha lagt merke til at disse argumentene i 1918 blei brukt av samme distriktskommando til å trekke den motsatte konklusjonen.

6. *distriktskommando* meldte i sin rapport at alt som var kontrollert var i orden, men at distriktskommandoen dessverre ikke hadde klart å inspisere alle beholdninger. Distriktskommandoen ba i sin rapport om ikke Forsvarsdepartementet kunne foreta en ekstrabevilgning til etterretningsvesenet, så kunne distriktskommandoen på sin side kombinere inspeksjonsreise til resten av beholdningene med «etterretningsreise til Karasjok og Kautokeino». ¹³

Hvordan blei disse rapportene oppsummert? Vi siterer utdrag fra konklusjonene i «P.M. Sikkerhetsforanstaltninger. Om opbevaring av vaaben og ammunisjon»: ¹⁴

« ... Det synes således som om 1. dk. er av den opfatning at det kan være spørsmål om nu i sin almindelighet å avskaffe den passive side av sikkerhetsforanstaltninger som består i å ubrukbargjøre midlertidig enkelte særlig utsatte våbenbeholdninger ved fjernelse av våbendeler.

Saken må ses i forbindelse med den aktive side av sikkerhetsforanstaltninger,): opsetning av sikkerhetsvakter, ordensvern m.v. Hvad disse opsetninger angår vil det nu vist-

nok bli nødvendig å gå til betraktelige reduksjoner, for herigjennem å muliggjøre effektiv opsetning av helt pålitelige folk med nødvendig militærutdannelse.

Dette forhold tatt i betraktning må det anses lite rimelig å sløife den passive side av sikkerhetsforanstaltningene. Forholdene skulde heller tilsi at den passive side blir vel så viktig som før. — Det må imidlertid nøie overvåkes at de trufne anordninger til enhver tid så vidt mulig svarer til sin hensikt. Dette er det dk.-enes plikt å gjøre.

Det skulde efter gjeldende bestemmelser være overflødig for 5. dk. å innhente K.G.'s bemyndigelse til å ta op til revisjon de gjeldende planer for opbevaringen av våben og ammunisjon. Sådan revisjon er det d.k.enes plikt å ta op hvis den anses nødvendig ...

Jeg foreslår at d.k.enes uttalelser først sendes til Genfm. til «teknisk» uttalelse, idet Genst. meddeler at den finner det nødvendig fremdeles å oprettholde de alm. regler av 13/6-1925.

Der bør derefter — med K.G.'s bemyndigelse — skrives til dk.ene m.fl. I skrivelsen innskjerpes de alm. regler av 13/6-1925.»

Som vi ser, blei alle forslag om avslapning på sikkerhetsforanstaltningenes passive sider avvist med henvisning til nødvendige reduksjoner av de aktive sikkerhetsforanstaltningene. Vi skal se hvordan den «reduksjonen» blei det motsatte — styrking. Ellers kan vi tilføye at den ønskede «tekniske» uttalelse fra generalfelttøymesteren kom som bestilt, datert 15. juli 1930.¹⁵ Den endelige

innskjerpinga fra kommanderende general forelå 25. oktober 1930.¹⁶

I et skriv til distriktskommandoene datert 15. januar 1930, ba kommanderende general distriktskommandoene uttale seg om det var forsvarlig å basere seg på bruk av utskrevne mannskaper til ordensvernsavdelingene, «når hensyn tas til den måte forholdene i militært henseende har utviklet sig på hos oss i den senere tid».¹⁷ Vi skal gå gjennom noen av svara som blei innhenta fra avdelingene.

AR 3/5. div. skreiv at avdelingene var lite å stole på når det gjaldt «til under indre sociale stridigheter å opretholde ro og orden i tilfeller da politiet ikke makter dette. Dertil er den sociale samfunds- og klasseopfatning og den revolusjonære ånd for utbredt innen alle lag av folket.» Regimentet fortsatte med at siden de årlige øvelsene stadig var blitt forkorta, så kunne en ikke rekne med at avdelingene ville vise disiplin «... om det skulle bli tale om å anvende dem i kamp mot deres menings- og klassefeller». Derfor hadde en også tillempa reglene fra 1922 om å ta ut pålitelige personer «... efter vedkommendes sociale stilling og utdanning, såvidt mulig også efter personlig kjennskap fra rekruttskolen eller på annen måte. Men som forholdene har utviklet sig hos os vil også en avdeling opsatt på denne måte være mindre å stole på. Man kan ikke granske hjerter og nyrer, vedkommendes sociale stilling og utdanning er ikke lengre nogen pekepinn for hans politiske opfatning og for hvilken holdning han vil innta under visse forutsetninger.»

Regimentet konkluderte med at en burde finne en ordning som innebar at en unngikk innkalling

av avdelinger etter «politisk standpunkt» fordi dette «i høi grad vil virke provocatorisk». Undertegna av sjefen, oberst J. Lauranzon.¹⁸

IR 12 var i sitt svar ivrig tilhenger av «pålitelighetsprinsippet». Regimentets ordensvernsavdeling besto av utplukka folk fra alle kompanier, og regimentet ville beholde den eksisterende ordninga. Samtidig pekte regimentet på at det var vanskelig å være sikre på hvor pålitelige soldatene var:

«Slik som forholdene nu er — med landets sterkeste politiske parti åpenlyst og uhindret arbeidende med omstyrting av den bestående samfundsorden som mål — kan det godt være at en rekrutt opfører sig eksemplarisk i rekruttskolen og dog politisk sogner til det revolusjonære parti. Eller en soldat som i rekruttskolen har opført sig eksemplarisk kan senere være indfanget av den revolusjonære agitasjon.

Så kjennskapet til soldatene fra rekruttskolen — og heller ikke fra repetisjonsøvelser, om vi får slike — kan man ikke lenger stole på som sikkert grunnlag for uttaket. Som et illustrerende eksempel kan nevnes at fra en soldat av årsklassen 1920 er innkommet et krigstjenestekort, hvor soldaten har påtegnet: 'Tør jeg spørre: Almindelig mobilisering, menes det slik at jeg skal møte på Ilen skole for å gå mot utenlandske fiender, eller er det mot norske arbeidere?' Soldaten har været uttatt til tjeneste ved ordensvernskompani, uttaket gjort av en fordelingschef, som helt siden 1920 har bodd 7 km. fra soldatens hjem.

Skulde sikrings- og ordensvernsavdelinger bli opsatt med oppgave å slå ned et revolusjonært kup, er det efter regimentets mening ikke helt trygt å stole på kjennskapet til soldatene fra våbenøvelsene. Da må uttaket være bygget på et sikkert kjennskap til soldatene fra deres civile liv og deres medlemskap i politisk organisasjon.

Skal fremdeles sikrings- og ordensvernsavdelinger opsettes av utskrevne soldater — og det må vel fremdeles gjøres — da bør ikke avdelingens styrke på forhånd være fastsatt, men det må være overlatt til regimentet å ta ut bare de folk regimentet gjennom sit befal kjenner fra det civile liv som *helt pålidelig*, når det gjelder kamp om opretholdelse av den bestående samfundsorden. Og avdelingene får så opsettes med den styrke som på denne måte kan skaffes.

En liten, sikker avdeling er under de forhold bedre en en stor usikker.»¹⁹

Tilfellet med den skarpsindige ordensvernssoldaten må ha vært en sjokkarta opplevelse for både regimentsstaben og divisjonsstaben, og eksemplet blei rapportert til høyeste hold.

Til slutt noen utdrag fra en annen rapport: fra «Chefen for Altagruppen» til Finnmark Bataljon, datert 4. februar 1930.²⁰ En kan skjønne at livet ikke kan ha vært lett for militærledelsen i Finnmark anno 1930:

«Innen Altagruppens distrikt er 50 % av befolkningen av fremmed eller blandet rase.

Disse kan man gaa ut fra ikke er nasjonal-sindede eller i heldigste tilfelde indifferente i saa henseende. De ansees av undertegnede for ikke paalidelige. Av de øvrige 50 % er mindst halvparten kommunistisk eller revolusjonært innstillet. Tilbake blir kun 25 % som man kan regne for helt paalidelige, ja selv denne prosentsats tror jeg er høit ansatt.

Med det ringe kjennskap de militære chefer paa grunn av kortvarige rekruttskoler og sløifede regimentssamlinger har til sine mannskaper, vil man forstaa hvor vanskelig det er ved uttagning til ordensvern m.v. trefte innen den riktige fjerdepart.»

At militærlivet i Finnmark alt i 1930 kunne gi noen og enhver avsmak, forstår vi av følgende hjertesukk:

«Jeg har sydpaa sett at der av vedkommende kompanichef til ordensvern er blitt uttatt erklærede kommunister. Dette kan kun tilskrives manglende kjennskap til mannskapene. Naar saadant kan hende sydpaa, hvor forholdene er mere sammentrengt og ihvertfall i landdistriktene mere gjennemsiktige, hvad kan man da ikke resikere her i Finnmark ... ?»

En kunne ikke stole på noen:

«Aa basere sig paa opplysninger fra f.eks. lensmennene er ikke alltid betryggende, da man ingen garanti har for at ikke en enkelt lensmann kan være kommunist.»

I det hele tatt var sjefen for Altagruppen av den oppfatning at situasjonen var vanskelig. Derfor måtte en legge stor vekt på nødvendigheten av ordensvernsavdelinger, og en måtte være nøye med «omhyggelighet og forsiktighet ved uttagning».

Uttalelsene fra samtlige distriktskommandoer var oppsummert i et PM datert 29. april 1930.²¹ Samtlige distriktskommandoer var av den oppfatningen at situasjonen var alvorlig. En kunne ikke lenger være sikker på resultatet ved innkalling av utskrevne mannskaper til ordensvernsavdelingene, «under de nuværende forhold». Derfor måtte en legge større vekt på uttaking av pålitelige folk. Generalstaben formulerte seg slik:

« ...situasjonen med hensyn til opretholdelse av sikkerheten innen landet er blitt meget vanskelig på grunn av den politikk som siden krigen har vært drevet hvad militære øvelser angår, idet man blir nødt til å redusere styrken av de avdelinger som oppsettes for å være sikker på å få pålitelige folk.»

Konklusjonen på PMet var at generalstaben foreslo at kommanderende general skulle sørge for at avdelingene i større grad skaffa seg en nøye oversikt over mannskapenes pålitelighet.²² Det blei foreslått at avdelingene måtte gjennomarbeide sine oppsetninger, og heller sette opp mindre avdelinger enn tidligere *hvis* en da fikk sikrere avdelinger.

På sommeren og høsten 1930 gikk det derfor ut nye brev fra kommanderende general til distriktskommandoene. Kommanderende general ville vite

hvilke tiltak og endringer som var gjort i oppsetningsplanene for ordensvern. Han ville også vite hvilke tiltak distriktskommandoene kunne foreslå for bedre å sikre at det innkalte befal og mannskap var helt pålitelig. Kommanderende general antyda sjøl at reduksjoner av oppsetningene kunne være løsningen.

Vi skal her kort oppsummere problemstillinga slik den blei stilt for avdelingene: Gitt som forutsetning at vi må ha sikre ordensvernsavdelinger, må vi da gå inn på en reduksjon av oppsetningene? Sett på bakgrunn av at våre muligheter til å plukke ut «upålitelige elementer» er sterkt redusert, fordi antall øvelsesdager er redusert. Bedre små, *men sikre* — enn store, usikre.

Svarene fra distriktskommandoene sto, tilsynelatende overraskende — i sterk motstrid til kommanderende generals forslag om reduksjoner. Deres konklusjon var motsatt. Ei ny ordning blei foreslått, og den innebar i virkeligheten ei økning av oppsetningene.

Skarpt og logisk kom dette til uttrykk i den korrespondansen som fulgte mellom 4. distriktskommando og kommanderende general i november 1930.²³ Innvendingene mot den eksisterende ordninga formulerte 4. distriktskommando slik:

«Det nu anvendte system lider av store mangler:

1. Alle²⁴ er enige om at utskillelse av de «pålitelige» (både befal og soldater) er meget vanskelig og langt fra gir betryggende resultater.
2. Den til grunn for systemet liggende idé: På forhånd å stemple en stor del av solda-

tene som «upålitelige», er lite tiltalende og vil — da saken jo ikke kan holdes hemmelig — gi forsvarrets fiender gode argumenter, når de stempler hæren som en *klassehær*.

3. Da hele ordningen er bygget på hemmelighold, tvinges man til å benytte en tungvindt varslings- og innkallelelsesmåte, som ikke skaffer den nødvendige styrke så tidlig som absolutt nødvendig.
4. Ødeleggelse av telegraf, telefon, jernbane m.v. og sperring av veier vil i farlig grad kunne vanskeliggjøre og forsinke de «påliteliges» varslings og fremmøte.»

Den politiske begrunnelsen for innvendingene mot ordninga la hovedvekta på det utilstrekkelige og usikre ved ordninga, og pekte på at situasjonen i nær framtid kunne bli farlig:²⁵

«Til våren vil vi stå foran en rekke oppgjør innen vårt bedriftsliv som vil kunne medføre langvarig og meget omfattende arbeidsløshet. Den nød og misnøie dette vil kunne medføre, vil skape en fruktbar jordbunn for optøier. Det gjelder å være forberedt, — nuggjeldende system gjør det iallfall i Bergen og byer i lignende stilling, umulig i rette tid å kunne møte uroligheter med tilstrekkelig makt.»

I den videre argumentasjonen pekte distriktskommandoen på at det var en stor svakhet ved den eksisterende ordninga at den ikke mobiliserte soldatene raskt nok. Slik kunne et opprør som brøt

ut på kort tids varsel bli vanskelig å slå ned. Det oppsto på dette viset «et tomrom» i tida mellom uroligheters utbrudd og frammøte 1. mobiliseringsdag.

Utfra disse innvendingene blei det utarbeidd et forslag til nyordning. For det første ville en forlate systemet med å plukke ut pålitelige folk innafor de forskjellige avdelingene. I stedet ville en innkalle hele årsklassen for enkelte avdelinger, og da de avdelingene som kom fra pålitelige distrikter. Fordi et utvalg avløses av hele avdelinger, så var det heller ikke lenger nødvendig med hemmelighetskremmeri. Problemet med «tomrommet» blei løst ved at Samfundsvernet og skytterlaga blei innkalt, fordi disse ville bli mobilisert mye lettere enn soldatene, og derfor også ville møte før. Disse organisasjonene ville da bli stilt under militær kommando. Det blei også vurdert om idrettslaga kunne brukes, mer om det i note 26.²⁶

Den 29. november sendte 4. distriktskommando detaljert redegjørelse for de endringene i mobiliseringsplanen som var foretatt. Oppsetninga besto av fullt oppsatte kompanier fra IR 9 og IR 10, hvor mannskapsoppsetning og maskingeværoppsetning var justert etter den nye hærordninga.²⁷ Det går imidlertid ikke fram av materialet om kommanderende general approberte 4. distriktskommandos forslag. Seinere kommentarer antyder det motsatte.²⁸

Storlockouten og fascismens framgang

Krisa 1929—30 gjorde det for alltid av med den liberalistiske mentaliteten som herskende økono-

misk statsfilosofi. Krisa betydde dermed en viktig milepæl i kapitalismens historie i Norge. Staten utvida sin makt sterkt. Det kunne bare skje på arbeiderklassens og de folkelige klassenes bekostning. På dette området er det en klar sammenheng mellom utviklinga før, under og etter krisa.

Det var den «ulovlige» jernstreiken i 1924 som satte fart i denne utviklinga. Regjeringa hadde allerede i 1924 lagd ferdig et utkast til «tukthuslover», og da den parlamentariske situasjonen åpna for det, blei det i 1927 vedtatt en lang rekke fascistinspirerte lover som fastsatte straff for å kjempe mot streikebryteri og for å støtte ulovlig streik. Det blei vedtatt en lov om voldgift for to år, og det blei lagt fram ei rekke endringer i arbeidstvistloven. Endringer som gjorde fagorganisasjonen pliktig til å bevise at den ved ulovlig konflikt hadde gjort alt for å forhindre konflikten.

I Vest-Europa fulgte utviklinga de samme linjene. Som i Norge blei det stilt opp to hovedlinjer for å løse problemene: Kommunistenes linje var avskaffing av kapitalismen og kamp mot de reformtiltaka som skulle redde systemet. Mot den revolusjonære linja sto to linjer som begge gikk inn for en sterk og aktiv kapitalistisk stat: Det var sosialdemokratene med sin «velferdsstat», med nødsarbeider og begrensa streikerett, og det var den fascistiske staten med åpen terroristisk undertrykking av arbeiderklassen.

Det var ingen tilfeldighet at den norske fascistmen hadde en av sine sterkeste bastioner innafor offiserskorpset. Den indre funksjonen til krigsmakta var å holde arbeiderklassen på plass. Dette kunne ikke uttrykkes bedre enn det den fascistiske hersker-ideologien gjorde. Militærapparatet svar-

te ikke bare på krisa ved en organisatorisk opptrapping, som vist ved eksemplet Bergen. De hadde også skilt ut en krets aktivistisk innstilte ofiserer rundt major Quisling. Sjøl hadde Quisling vært generalstabsoffiser med praksis i operativ avdeling.²⁹

Etter at Quisling i 1930 hadde stiftet den fascistiske og rasistiske organisasjonen «Nordisk Folkereisning», blei han utnevnt til forsvarsminister i den nye bondepartiregjeringa. Denne regjeringa vil bli husket spesielt for tre tiltak: Opprettinga av statspolitiet i 1931³⁰, okkupasjonen av Øst-Grønland og soldater mot Menstad-arbeiderne i 1931.

Utgangspunktet for kampene ved Menstad var at Hydro brukte streikebrytere til lossing, mens den vanlige arbeidsstokken var i lockout. Arbeiderne stoppet streikebryterne, men Hydro ønsket å fortsette arbeidet av «prinsipielle grunner». Dermed hadde den ambisiøse forsvarsministeren fått åpninga han ønsket. Ordensvernsavdelingene i IR 3, garden og marinen, blei innkalt til Skien-Porsgrunnsområdet, som blei «okkupert». Ordensvernet blei innkalt over hele landet, og trådte også i virksomhet andre steder enn på Menstad, f.eks. i Kirkenes og ved Snarumselva. En full oversikt over den voldsmakta som blei satt på beina får en først ved også å trekke inn statspolitiet og det lokale politiets virksomhet. De avdelingene av IR 3 som blei mobilisert, blei satt opp etter det systemet som var foreslått av 4. distriktskommando. I stedet for at avdelingene besto av utplukket «pålitelig» personell, slik reglene fra 1922 foreskrev, besto de av hele årsklasser, og var dermed identiske med de krigsoppsatte feltavdelingene.

For Quisling var Menstad-okkupasjonen en kjempesuksess. Han hadde vist overfor sine mektige støtter at han var villig til å sette militæret inn mot arbeiderklassen, og han blei nå den norske fascismens samlingspunkt og sterke mann. Etter Menstad begynte et intenst taktisk spill innafor den herskende klassen for å skyve Quisling fram.

Det vil falle for langt i detalj å komme inn på denne kampen innafor herskerklassen. Det er dessuten ennå mye som framleis ligger i det skjulte. Det er i denne sammenhengen nok å fastslå hovedtendensene. Hvordan Quisling fra denne tida og fram til 1933 prøvde å erobre den politiske makta er bl.a. behandla av Sverre Hartmann i boka «Fører uten folk». Her skal vi se litt nærmere på den reint militære sida av denne saka. Først et viktig skriv som Quisling i egenskap av forsvarsminister sendte til kommanderende general den 25. juli 1931, kort tid etter Menstadokkupasjonen:³¹

«De gjeldende bestemmelser for militærs anvendelse til hjelp ved oprettholdelse av den indre orden, o.lign., synes ikke lenger å være overensstemmende med tidens krav.

Kommanderende General bes derfor å fremkomme med forslag til:

1. Nye bestemmelser for samarbeidet i så måte med de civile myndigheter.
2. nye bestemmelser for militærs anvendelse og myndighet.
3. almindelige bestemmelser som må gjøres gjeldende i undtagelsessituasjoner.

Under hensyntagen til de erfaringer som er innvunnet ved de nylig stedfunne innkaldel-

ser av sikkerhetsvakter og ordensvern forutsettes at Kommanderende General foretar nødvendige forandringer i gjeldende planer og forberedelser.

Blant annet synes de nugjeldende planer ikke tilstrekkelig å sikre en hurtig og pålitelig innkaldelse og opsetning. Departementet vil også henlede oppmerksomheten på at man bør mere forberede sig på det alternativ at forsøk på en indre omveltning kan komme overraskende, idet de så å si utvikler sig av sig selv av en plutselig inntrått situasjon.

Quisling»

De «tidens krav» Quisling refererer til, skriver seg bl.a. fra erfaringene ved Menstad («nylig stedfunne innkaldelser»). Hovedsaken er at «de gjeldende bestemmelser» ikke er tilstrekkelige. Punkt 1 og 2 er svært allmenne. I kommentarene står det at «de nugjeldende planer ikke tilstrekkelig (synes) å sikre en hurtig og pålitelig innkaldelse og opsetning». Det er den samme diskusjonen som 4. distriktskommando hadde tatt opp og som allerede er referert. Deres løsning var å fylle det tomrommet som oppsto før en mobilisering blei effektiv og avdelingene var ferdig oppsatt med Samfundsvernet og skytterlagene. Det er her grunn til å stille spørsmål om ikke det nettopp er en slik arbeidsdeling mellom krigsmakta og de private militærorganisasjonene Quisling hadde i tankene. Mer konkret er punkt 3, som krever bestemmelser for unntakstilstand. Bestemmelser for unntakstilstand dreier seg om hvilke funksjoner som militære organer skal overta når et område blir besatt av mili-

tære styrker, når et område blir erklært for militært område, eller hvilke funksjoner som skal overtas av militære når unntakstilstand blir erklært for hele landet. Bak dette forslaget, og i og for seg ethvert forslag for unntakstilstand — ligger *oppheving* av de vanlige sivile myndigheters myndighet, til fordel for militærjustis.

Var situasjonen slik i 1931—32 at landet sto foran en sosialistisk revolusjon? Nei! Vi kan med absolutt sikkerhet i dag fastslå at det ikke var tilfelle. Til og med borgerlige historikere er nokså samstemmige i at årsaka til den skjerpa situasjonen i tilknytning til «Menstad-slaget» var den «urimelig» massive militære opptrappinga som regjeringa sto bak. Videre var det slik at *på tross av* kommunistenes ledende rolle i kampene mot lockouten var det nettopp i samme tid (1927—32) at NKP blei nedkjempa midlertidig, fra et stort til et lite parti. DNA sto i spissen for en omfattende *parlamentarisk* bevegelse. Det fantes ingen politiske grupperinger i Norge som i 1931 stilte noen kortsiktig parole om revolusjon. Men likefullt er det den *kortsiktige* faren for revolusjon i tilknytning til krisa som brukes aktivt i den militære korrespondansen.

Av dette gir konklusjonen seg sjøl: Enten var militærledelsen fullstendig «på jordet», ute av takt med virkeligheten, eller så var revolusjonspratet bare et skalkeskjul for ønsket om indre militær opptrapping *av andre grunner*, —jfr. ordspråket «på seg sjøl kjenner man andre».

Planer og forberedelser til statskupp

Krisa og lockout-kampen førte kretsen rundt Quisling sammen med en rekke framtrepende borgere og storkapitalister. I all hemmelighet holdt de private sammenkomster. Der blei det politiske grunnlaget for et fascistisk statskupp drøfta. Kilden til disse møtene er dagboka til daværende justisminister Asbjørn Lindboe, som refererer flere konkrete møter som blei avholdt på høsten 1932.³² Den sentrale drivkrafta var Freia-direktøren Throne-Holst, som var president for Norges Industriforbund. Foruten Quisling deltok også andre statsråder. Generalstabens operative avdeling var representert ved kaptein A. F. Munthe, som også var en av Quislings nærmeste.³³ Av andre militære kan en merke seg bl.a. general Bratlie (tidligere statsminister), rittmester Fougner (sjefen for Samfundshjelpen), major Hvoslef (sjefen for Samfundsvernet), kaptein Prytz (medlem av forsvarskommisjonen).

De planene som blei diskutert gikk ut på å skape en sammensvergelse mot regjeringa ved hjelp av en politisk aksjon mot Stortinget. Samtidig skulle storfinansien skape bankerott i økonomien. Så skulle de sterke menn med Quisling i spissen overta roret, og innføre hva de faktisk rett ut kalte «diktatur».³⁴

Det materialet som til nå er tilgjengelig om disse møtene er altfor spinkelt til at det er mulig å si noe bestemt om hvilken betydning de fikk. Det er imidlertid et faktum at Quisling ca. 1 måned seinere satte i gang en aksjon for å presse ut Hunseid som statsminister, til fordel for seg sjøl. Forsøket var mislykket, og kort tid etter blei regjeringa felt

og Quisling mistet dermed sin gunstige utgangsposisjon som statsråd. Typisk nok var det «sparepolitikken» som felte regjeringa.

Det finnes flere kilder enn Lindboe som bekrefter at Quisling faktisk var inne på statskuppplaner i denne tida, ikke minst Quisling sjøl. I et intervju i «Berliner Börsen Zeitung» 23. oktober 1940, beskrev han den politiske situasjon i Norge i 1931—32 slik:

«'De må forstå at Norge i året 1931 var på randen av en marxistisk revolusjon. I bestemte kretser i og utenfor landet ble det arbeidet ganske målbevisst for dette. Som forsvarsminister gikk jeg ganske energisk mot denne virksomhet, og pådro meg dermed naturligvis fiendtligheter fra bestemte kretser, fremfor alt fra herr Hambro og hans tilhengere. Det ble satt igang et stort anlagt utmattelsesfelttog mot meg, som tilslutt endte opp med at jeg ble utsatt for et attentat i Forsvarsdepartementet. Disse angrepene forhindret meg imidlertid ikke i å samle systematisk materiale om det marxistiske moldvarparbeidet i vårt land. På bakgrunn av dette materialet — jeg hadde entydige dokumenter i min hånd — holdt jeg i april 1932 en tale i Stortinget, og gjorde landet oppmerksom på den truende faren. Dermed fikk jeg alle partiene mot meg, og den daværende regjering' — idag snakker Quisling om den med en nedverdiggende håndbevegelse — 'gjorde knefall og lot meg falle, på tross av at bevisene til min anklage var offentlig kjent. Jeg ble skjøvet ut av regjeringen. Dermed var

spørsmålet for meg dette: Skal jeg bruke makt eller ikke? Jeg siktet ikke mot en voldsløsning, men grep tilbake til den gamle tanken om en norsk folkebevegelse. Dette måtte fremfor alt bli en utpreget politisk bevegelse, og dermed oppsto Nasjonal Samling tidlig på året 1933.»

Dette intervjuet blei laga da Quisling sto på høyden av sin makt, som kommende «statssjef» for tyskerne i det hærtatte Norge. Quisling var temmelig sikkert vel vitende om at tyskerne helst hadde sett en «mindre belastet» marionett som «Ministerpräsident», dermed var det om å gjøre for ham å overbevise tyskerne om at han var den eneste politiker i Norge som ikke hadde vist «unnfallenhet» overfor kommunistene. Dette forklarer de åpenbare løgnene i intervjuet, som at han blei stående aleine i Stortinget, og at han blei kasta ut av regjeringa. Men det er den siste av disse løgnene Quisling sjøl anfører som grunnen til at han måtte stille spørsmålet: makt eller ikke makt. Han innrømmer at spørsmålet blei stilt, men han bløffer når det gjelder grunnen. Quisling blei nemlig aldri kasta ut av regjeringa. Han er nærmere sakens kjerne da han fem år seinere sto til rette for sine handlinger i norsk rettssal. Ifølge referatene fra «Quislingprosessene» falt følgende bemerkning uoppfordra i tilknytning til begivenhetene i 1931—32:³⁵

«Mange ganger har jeg spurt meg selv: 'Har du gjort din plikt som nordmann da du ikke slo det i stykker? Du kunne gjort det. Du kunne ha kastet ut disse folk, og satt skikkelige folk på plassene, og Norge hadde vært

reddet fra denne katastrofe, og det var kommet ren luft inn i landet. Det har mange ganger vært for meg et samvittighetsspørsmål, og jeg betenker meg ikke på å si det. Over alle lovene står folkets vel.»

Her er det åpenbart ikke en «marxistisk revolusjon» han vil «slå i stykker», men tvertimot det herskende systemet. Hadde Quisling vært mer taktisk kunne han formulert seg på en annen måte, han behøvde forsåvidt ikke nevnt det i det hele tatt. Interessant er det forøvrig at både forsvarer og aktorat unnlot å kryssforhøre Quisling på dette punktet.

Det bør også nevnes at Quislings gamle venn og kampfelle fra Fædrelandslaget, journalisten Viktor Mogens, bekrefter at Quisling tenkte på statskupp på denne tida.³⁶

I intervjuet med «Berliner Börsen Zeitung» nevnte Quisling den talen han holdt i Stortinget i april 1932, som utløste den såkalte «Quislingsaken». «Quislingsaken» blei brukt om den parlamentariske undersøkelsen som blei satt i gang fordi Quisling i denne talen beskyldte DNA og NKP for å planlegge revolusjon og for å være finansiert av Moskva. At Quisling ca. to måneder tidligere var blitt «overfalt» på en særlig skånsom måte i Forsvarsdepartementet — det såkalte «pepperoverfallet» — ga ham det utgangspunktet han ønsket.³⁷

For å forstå den virkelige betydninga av manøvrene og intrigene til Quisling og hans nærmeste krets i tida etter Menstad, kan det være nyttig å kaste et blick på andre land i Europa. I de fleste landa styrka fascistene seg og konsoliderte seg

gjennom krisa. I Tyskland var den sosialdemokratiske Weimar-republikken på full fart inn i nazidiktaturet. I våre nabostater Finland og Sverige skjedde tilsvarende. I Finland gikk Lappobevegelsen³⁸ til åpne angrep på arbeiderbevegelsen, og forberedte seg på å overta statsmakta. I Sverige blei det avslørt kupp-planer hvor den militære toppledelsen var innblanda, og soldater hadde drept streikende arbeidere i Ådalen bare få måneder før hendingene på Menstad. I Norge som i utlandet oppsto en vakling i borgerskapet under de harde virkningene av krisa — ei vakling mellom det borgerlige demokratiet og det fascistiske diktaturet. Quislings gjentatte forsøk på å skape skjerpå indrepolitiske situasjoner i denne tida kan bare forstås som forsøk på å utløse en slik fascistisk omveltning i Norge.

Så langt kan iallfall følgende oppsummeres: Quislings krets tumlet i et politisk selskap hvor det allment blei diskutert hvordan et nytt regime skulle bli oppretta ved statskupp. For det andre skulle et slikt regime være et fascist-diktatur med Quisling ved roret. DNA og NKP skulle forbyes.³⁹ Det er nettopp på denne bakgrunnen at forsvarsminister Quislings brev til kommanderende general om nye bestemmelser utifra «tidens krav» må forstås.

I generalstabens og Forsvarsdepartementets arkiv foreligger det et omfattende PM som drøfter ganske utførlig forskjellige militære planer for hvordan militærapparatet bør brukes ved forskjellige politiske situasjoner.

Dokumentet er utvilsomt utarbeida i januar 1931 i generalstabens operative avdeling.⁴⁰ Det har tittelen: «P.M. angående foranstaltninger under særskilte forhold», og er et utkast til skriv til dis-

triktskommandoene, Forsvarsdepartementet og regjeringa. Det viktigste i skrivet er at det åpent behandler militære tiltak mot en eventuell valgt, sittende DNA-regjering, og at det i detalj utvikler linjer for et samfunnsbevarende «felttog» mot «revolusjonære stridskrefter» på Østlandet. PMet er gjengitt i helhet som bilag bakerst i boka, her skal bare enkelte deler av det trekkes fram.

Under punktet «Almindelige bemerkninger» fastslår skrivet at DNA er et revolusjonært parti, hvis eneste hensikt er å skape revolusjon:

«Stortingsvalgene i oktober i fjor betegner uten tvil et stort positivt resultat for de samfunnsbevarende krefter i vårt land.

Det vilde imidlertid være letsindighet å overvurdere betydningen av denne borgerlige seier. Faktum er at 1/3 av vårt folk, og i hovedstaden 60 000 voksne kvinner og menn har stemt for et utvetydig revolusjonært program. Det er utvilsomt at en stor del av dem som har stemt således, ikke er aktivt revolusjonært innstillet. Men sågodtsom den samlede arbeiderledelse er avgjort revolusjonær, og slik som forholdene ligger an, er det sannsynlig at arbeiderpartiets valgnederlag bare har til følge en konsolidering og styrkelse av de revolusjonære krefter. At disse krefter allerede lenge har vært organisert med et slag mot det bestående samfund for øie, må man gå ut fra — ellers vilde det jo ingen mening være i det norske arbeiderpartis hele virksomhet og program ...»

På bakgrunn av denne analysen av DNA fort-

setter dokumentet med å rekne opp hvilke midler «man» kan disponere mot «revolusjonære forsøk». Av teksten går det fram at revolusjonen kan bli satt ut i livet både under ei DNA-regjering og under ei borgerlig regjering:

«a) *Politiet*. Dette trer ved revolusjonære forsøk automatisk i virksomhet, såfremt ikke Arbeiderpartiet i øieblikket har regjeringmakten. Er dette siste tilfellet, vil Politiet selvsagt bli søkt hemmet i sin virksomhet og kanskje helt satt ut av funksjon. Det må også erindres at Politiet først og fremst er en kommunal institusjon som lett kan planmessig «bolsjeviseres» og som derfor — selv om det uhindret får anledning til å tre i funksjon — lett kan komme til å vise seg mindre pålidelig i det avgjørende øieblikk.

b) *Hæren og Flåten*. Militærmakten kan påkalles til understøttelse for Politiet. Med henblikk herpå er det utarbeidet en plan for innkallelse av militære sikkerhetsvakter og militære ordensvernsavdelinger. Denne allerede eksisterende plan er nedenfor kalt *Plan X*.

Enn videre er der utarbeidet en plan til forhindring av de revolusjonæres anvendelse av våben tilhørende militæretaten. Denne plan er nedenfor kalt *Plan V*.

Plan X hviler på den forutsetning at statsmaktene har vilje til og anledning til i ro å «mobilisere» mot det revolusjonære forsøk — alternativet har med andre ord til forutsetning at det revolusjonære forsøk skjer under en borgerlig Regjering og dernæst har en krisetilstand som forløper. Imidlertid må

man ikke glemme at det revolusjonære forsøk kan skje under en arbeiderregjering — kanskje på foranledning av denne. Enn videre at forsøket under en borgerlig Regjering kan skje som et «kup» uten at det forut har bestått noen egentlig krisetilstand, og uten at det har vært tid eller anledning til noen mobilisering fra Regjeringens side.

Det foreligger ikke utarbeidet noensomhelst plan til imøtegåelse av de to sistnevnte muligheter — som vel tilsammen betegner et alternativ som er langt sannsynligere enn det som er forutsetningen for plan X. Planen bør derfor utarbeides snarest mulig. Den er nedenfor kaldt *Plan Y.*»

Med en *rimelig* tolkning av begrepet *revolusjon* vil de aller fleste være enige om at det som et absolutt *minimum* må bety å kaste regjeringa! (I marxistisk forstand betyr en sosialistisk revolusjon adskillig mer — men det er en annen sak.) Hva skulle da være poenget for DNA med å gjøre «et revolusjonært forsøk» mot sin egen regjering?

Den samme analysen går igjen i hele dokumentet, som f.eks. her i avsnittet om «Plan Y»:

«'Kupet' må forutsettes å komme overraskende — selv om det som foran antydnet fortrinnsvis vil bli satt i verk under forhold som skaper en for det revolusjonære forsøk gunstig stemning blandt massene.

'Kupet' kan i tilfelle komme 1.) 'ovenfra' — fra en sittende Arbeiderregjering — eller 2.) 'nedenfra' d.v.s. fra et revolusjonært partis ledelse og rettet mot en sittende bor-

gerlig Regjering, 3.) Så å si av sig selv — under pøbeloptøier uten bevidst plan eller ledelse. Sådanne begynte den store russiske revolusjon i februar 1917.»

Å gå til «revolusjonær oppstand» mot seg sjøl er både sjølmotsigende og ulogisk. Utgangspunktet i argumentasjonen er forsøket på å fastslå at DNA var revolusjonært i 1930. Å fastslå det kan ha vært nødvendig for å få borgerskapet med på å kaste ei DNA-regjering med militærmakt. Resten av PMet er en gjennomgang av forskjellige planer for hvordan militærmakta skal gripe inn for å bevare «samfundsordenen». Det går klart fram at et av alternativene er en situasjon hvor DNA har regjeringsmakta.

Planene sammenfatter på en enestående måte hvilke oppgaver militærmakta har under kapitalismen (og ganske spesielt i januar 1931): For det første eksisterte det en plan for å slå ned streiker, sosial «uro» og annen «revolusjonær virksomhet». Den blei kalt *Plan X*, og gikk ut på indre mobilisering av ordensvernsavdelinger, sikkerhetsvakter og jernbanevakter. For det andre eksisterte det en *Plan V*, som var utarbeida for å hindre at slik «uro» skulle væpne seg ved hjelp av militærmaktas våpenlagre. Planen var satt ut i livet slik at alle våpen var blitt ubrukeliggjort ved at tennmekanismene var fjerna og gjemt på «hemmelige steder». For det tredje var det under arbeid en *Plan Y*, som gikk ut på å sikre seg mot «rødt kup», først og fremst ved forberedelsen av et felttog fra de «hvite» landsdelene mot de «røde» (dvs. mot Østlandet og Oslo), bl.a. i det tilfellet at DNA dannet regjering. Med andre ord, krigsmakta

skulle ikke bare generelt brukes mot arbeiderklassen, men kunne også tas i bruk av en fraksjon i borgerskapet mot en annen, f.eks. mot en «lovlig valgt» regjering.

Det finnes også ordreeksemplarer, notater og skriv i arkivene fra 1932—33 som tyder på at det i dette tidsrommet skjedde mer enn bare planlegging. Ordreeksemplarer som er skrevet på maskin, og korrigert med håndskrift omhandler mobilisering etter planene for sikkerhetsforanstaltningene en eller annen gang i løpet av høsten 1932 eller noe seinere:

«Nr. 8

1. Divisjon

Hemmelig

Gjenpart 2. D.K.

Ordre til 1. Divisjon

Efter konferanse med F.D. anmodes Divisjonen herved om uten opphold aa la innkalle:

1. Alle *Sikkerhetsvakter* og jernbanevakter som er planlagt opsat. Vaktene disponeres efter de opgjorte planer.

2. Det til ordensvern for Oslo bestemt *lette regiment* bestaaende av Nannestad, Ullensaker og Høland eskadroner samt Hjulrytterkompani nr. 1. Regimentet underlegges 2. D.K. men forblir inntil videre paa Gardermoen.

3. Den ordensvern bataljon av I.R.2 som opsettes i Oslo og er forutsat underlagt 2. D.K. (Garden).

4. Sambandskp. 7 og Ing.R.Kompaniet

blir på Hvalsmoen inntil nærmere ordre, men underlegges 2. D.K.

5. De F.V.A. i Ski distrikt er innkalt samtidig hermed og underlegges D.K. overensstemmende med F.D.s bestemmelser av 17/10-1932.

F.V.A. blir snarest mulig aa uniformere, utruste og bevebne ved D.K.s forsorg.

6. Kvittring for mottagelsen av nærværende ordre utbes per omgaaende.»

Også likelydende ordre med addressater 3., 4., 5. og 6. divisjon foreligger, med følgende avdelinger beordra innkalt:

«Likeledes innkalles uten ophold:

Bare til 3. Div. (Kp. 5/I.R.8 som er planlagt (opsat som ordensvern paa Mal- (de.

Bare til 4. Div. (2. landevernskompanier og et (mitraljøsekompani av I.R.9 (planlagt opsat som ordensvern (paa Bergenhus samt den som ordensvern planlagte mitraljøreop- (setning paa Bergens befestninger ((Gravdal).

Bare til 5. Div. (2 kp.r. + mitr./I.R.12, 2 (btt.r/A.R.3 og en tel.avd. samt- (lige planlagt opsat som ordens- (vern i Trondheim, samt ordens- (vernavdelingene av D.R.3.

F.V.A.i Stavanger, Bergen, Trondheim er innkalt samtidig hermed og underlegges

D.K. overensstemmende med F.D.s bestemmelse av 17/10-1932.

F.V.A. blir snarest mulig aa uniformere, utruste, og bevebne ved D.K.s forsorg.

Kvittering for mottagelsen av nærværende ordre utbes per omgaaende.»

Hvis denne mobiliseringa faktisk fant sted, så kan det ikke ha vært med den «vanlige» begrunnelsen, fordi det i denne tida var relativt rolige forhold. Den må også ha vært godt kamuflert mot ettertidas historikere. Av skrevet ser vi og at det har oppstått en ny type avdelinger, under betegnelsen «F.V.A.». Vi antar at dette dreier seg om frivillige avdelinger. Ordreseksemplarene viser at «F.V.A.» iallfall ikke kan være noen ordinær reserve, fordi de avdelingene som er beordret oppsatt av 3., 4. og 5. divisjon er spesifisert til relativt små avdelinger. Og til så små avdelinger kan det ikke ha vært noe problem å trekke regulære militære reserver fra resten av divisjonens oppsetninger. Hvorfor da sette opp «F.V.A.»? En sannsynlig løsning er at «F.V.A.» betegner spesielt pålitelige, frivillige avdelinger som dermed sikrer medvirkning eller i verste fall nøytraliserer fiendtlig eller uvillig holdning fra regulære avdelinger. En legger merke til at det først og fremst er i Osloområdet at omfanget av innkallinga er betydelig. Er det raskt mobiliserbare og spesielt pålitelige avdelinger som kan fylle det «tomrommet» som 4. distriktskommando klaget så over — som skjuler seg bak «F.V.A.» (— og som 4. distriktskommando fylte med Samfundsvernet og skytterlaga)?

Utifra en slik eller liknende tankegang passer disse ordrene godt til en situasjon hvor en militær okkupasjon av Oslo og evt. Bergen og Trondheim, kombinert med en «passivering» av resten av landet, står på dagsordenen.

Det finnes også et ordreeksempel som omtaler en slik situasjon i klartekst. Det er adressert til 4. og 5. distriktskommando:

«Da det er tvingende nødvendig øieblikkelig å treffe ekstraordinære forholdsregler i visse deler av landet for å forebygge en forestående revolusjonær reisning, er bestemt at bl.a. Bergen, Trondheim by inntil videre blir militært område. Som følge derav trær bestemmelsene i Departementets skr. av 25. januar 1932 straks i kraft for området. Distriktskommandoen underlegges direkte Forsvarsdepartementet og tar under strengt personlig ansvar kun ordre fra dette departements chef eller den han spesielt bemyndiger.»

Det foreligger også papirer som dokumenterer at det har eksistert eller vært planlagt en hemmelig meldekjede rundt en rekke sentrale offiserer innafor generalstaben og Forsvarsdepartementet med en fast rutine. Endelig fins det dokumentasjon av at det har vært tatt ut militære stillingssubstitutter for enkelte sivile og offentlige stillinger i Oslo.⁴¹

Står vi her med brikker i Quislings og Throne Holsts hemmelige spill? Er disse ordrene deler av en landsomfattende, militær opprørsplan som historikere fra Berge Furre til Nils Ørvik fullstendig har oversett? Var dette det egentlige innholdet i den «sammensvergelsen» som justisminister As-

bjørn Lindboe og Sverre Hartmann avslørte? Materialet peker i den retninga. Sikkert er det iallfall at disse ordreeksemplarene ikke er del av de «ordinære» sikkerhetsforanstaltningene. Imidlertid er de en helt naturlig fortsettelse av dem.

Forsvarsordninga av 1933

To forhold skapte et visst ytre press på det norske militærapparatet i mellomkrigstida (fram til den spanske borgerkrigen). Det ene var Lappobevegelsens territorialkrav på deler av Nord-Norge.⁴² Det andre var de fransk-engelske planene om en ny intervensjonskrig mot Sovjet i slutten av tjue-åra. Ellers var himmelen fri for internasjonale problemer for generalstaben. Det ga sjølsagt en stor handlefrihet innad, samtidig som det førte til en nedprioritering av de sidene ved krigsmakta som hadde vist seg å ha minst indrepolitisk anvendbarhet. Først og fremst invasjonforsvaret med kystartilleri, mineforsvar og skikkelige, moderne varslingsystemer. Utviklinga av nye angrepsvåpen som stridsvogner og stupbombere førte ikke til noen forsvarsplanlegging mot slike våpen, på tross av at de allerede var blitt offentlig kjent for en hel verden.

Den «skyfrie himmelen» sammen med den tradisjonelle «spare-politikken» hadde derfor lagt grunnlaget for en serie militærbudsjetter som fra 1927 først og fremst tok sikte på å sikre lønningene til det faste offiserskorpset og et minimum av vedlikehold for å sikre den indre beredskapen. «Bunnen» blei nådd i 1930, da den høyre-

aktivistiske redaktøren av «Tidens Tegn» (tidligere navnet til VG), Rolf Thommessen, stilte seg i spissen for en kampanje for et 30-millioner budsjett. Resultatet blei et utkast fra Mowinckels regjering i 1931, som blei gjort ferdig av Quisling og gjort opp på ca. 33 millioner kroner, kjent som «Forsvarsordningen av 1933». Den viktigste prinsipielle nyordningen var at den fascistiske private militærorganisasjonen Leidangen blei godkjent som del av den offentlige militærmakta. I fred skulle den ha som oppgave å utdanne ungdom til reservebefal, i krig skulle den sette opp «arbeidsavdelinger» og «landsstormen», den siste som halvmilitære reserveavdelinger i de bakre linjene. Altså helt på linje med det forslaget som blei lagt fram i «P.M. angående foranstaltninger under særskilte forhold» fra 1931, og som igjen bygde på kravet fra 4. distriktskommando om å «fylle tomrommet» med Samfundsvernet.

Mens forsvarsordninga av 1933 kuttet sterkt ned på det lavere distriktsbefalet, la den altså større ansvar for befalsutdanninga på Leidangen. Dette kunne bare få *en* virkning, den fascistiske innflytelsen i det lavere befalet måtte øke. Etter at Samfundsvernet ved lov i 1928 var blitt anerkjent som legalt, frivillig reservepoliti og Leidangen på tilsvarende vis var blitt anerkjent i forholdet til krigsmakta gjennom Quislings forsvarsordning, var den fascistiske innflytelsen i det norske voldsapparatet vokst til en betydelig styrke. I tillegg kom sjølsagt statspolitiet, under operativ kontroll av Quislings venn Jonas Lie.

Alt dette må sees som deler av en helhet. Borgerskapet vakla mellom fortsatt borgerlig demokrati og fascisme. *En* viktig tendens var at mønste-

ret i det *samla* voldsapparatet endra seg til fascistenes fordel.

En annen tendens skulle imidlertid vise seg å være sterkere. Det nye DNA-borgerskapet var i ferd med å erobre monopolborgerskapets tillit.

Omfanget av den hemmelige hæren i 1933/34

Til slutt i dette kapitlet skal vi ta med en oversikt over de helhetlige oppsetningene som var forberedt i mobiliseringsplanene for denne perioden. Denne dokumentasjonen er nødvendig for den diskusjonen om DNAs militærpolitikk som følger i neste kapittel.

Oversikten er gjengitt i den formen den foreligger i generalstabens arkiv, med de samme merknader og kommentarer.⁴³ Det er rekna med én kompanistyrke på ca. 200 mann. Ordensvernet utgjorde ca. 80 kompanier, sikkerhetsvaktene ca. 23 kompanier og jernbanevaktene 33 kompanier. Det gir 16 000 mann, 4600 mann og 6600 mann, til sammen ca. 27 200 mann.

Omfanget av denne styrken kan best illustreres med et eksempel. Hvordan var forholdet mellom disse talla og den styrken som blei *beordra* mobilisert av regjeringa og generalstaben den 9. april 1940? 9. april 1940 var det mobilisert ca. 7 000 mann på nøytralitetsvakt i Sør-Norge, mens det i Nord-Norge var satt opp en feltbrigade på ca. 7000 mann allerede fra høsten 1939. Om morgenen 9. april beordra generalstaben mobilisering av de resterende 5 feltbrigadene i Sør-Norge. Dette ville til sammen gi ca. 27 500 mann i Sør-Norge.⁴⁴ Trekker vi fra de avdelingene som etter planen fra 1933—34 skulle mobiliseres i Nord-Norge (10

9. — Den hemmelige hæren.

kompanier som tilsvarende ca. 2000 mann), utgjorde denne mobiliseringa ca. 25 000 mann. Dette er det fullt ut rimelig å gjøre, fordi den indre mobiliseringa hadde sin hovedtyngde i det folkerike Sør-Norge. *Følgelig*, disse tall viser at generalstaben i 1940, i en situasjon med full verdenskrig og invasjon av tyske tropper på norsk jord, ikke satte opp mer krigsmakt enn det i tre år hadde vært planlagt satt opp mot egne landsmenn.

Oversikt
over de enkelte distriktkommandoers opsetning
av ordensvern, sikkerhetsvakter og jernbanevakter.

Hemmelig

	Ordensvern	Sikkerhetsvakter	Jernbanevakter	Sum	Merknad
1. DK	20—22 kompanier	ca. 5 kompanier	11 kompanier 2 lyskastegr.	36—38 kp'er	1 kompani er regnet svarende til en styrke på ca. 200 mann.
2. DK	ca. 22 kompanier ¹⁾	ca. 4 kompanier	ca. 10 kompanier	ca. 36 kp'er	
3. DK	ca. 6 kompanier	ca. 2 kompanier	ca. 3 kompanier	ca. 11 kp'er	¹⁾ Her er medtatt både hvad 2. DK. og Akershus kom. sk. skal sette opp.
4. DK	ca. 8 kompanier	ca. 3 kompanier	2—3 kompanier	12—13 kp'er	
5. DK	11—12 kompanier	ca. 3 kompanier	4—5 kompanier	ca. 19 kp'er	
6. DK	7—8 kompanier	ca. 2 kompanier	ca. 1 kompanier	ca. 10. kp'er	
Festn. art	ca. 1/2 kompani 75—80 kompanier	4—5 kompanier 22—23 kompanier	ca. 33 kompanier	ca. 5 kp'er	

5/5-33

NBI For bruk i eventuelle skrivelser bør oversikten omarbeides. Nærværende oversikt er bare et «ratt» overslag.

Th. U.

Fjerde kapittel

Sosialdemokratiet overtar ledelsen

Forsvarsminister Fredrik Monsens oppdagelse

I 1935 oppsto den situasjonen som den operative avdelinga i generalstaben hadde spådd 4 år tidligere. DNA overtok regjeringa. Grunnlaget for regjeringdannelsen lå i to forhold. For det første at DNA hadde ført sin faglige politikk fram til dens eneste logiske endestasjon i og med *Hovedavtalen av 1935*, også kalt «arbeidslivets grunnlov». Hovedavtalen slo endelig fast at LO ikke lenger var en klassekamporganisasjon, men en av «dei ansvarlege partane i arbeidslivet».¹ For det andre gjennom det berømmelige «kriseforliket» mellom DNA og Bondepartiet, hvor Bondepartiet, som representerte storkapitalen på landsbygda, fikk støtte av DNA til sine jordbrukskrav. Slik erobra DNA taburettene ved hjelp av det partiet som bare halvannet år før hadde hatt Quisling som forsvarsminister. Regjeringsskiftet foregikk i en atmosfære av «ansvarlighet». Det var et DNA med åpen henvendelse til de «borgerlige» partiene på Stortinget om samarbeide, fullstendig avkledd all sosial demagogi og venstrefraser.²

Enkelte ville sikkert ha venta et regjeringsskifte

som ikke løp av like problemfritt som i en vanlig «borgerlig» regjeringsskifte. Ikke minst ville det vært grunn til å tro at dette måtte gjelde skiftet i Forsvarsdepartementet, hvor DNAs «militærekspert» nr. 1, den tidligere kommunisten Fredrik Monsen, overtok som forsvarsminister. Det er grunn til å tro at generalstabens etterretningskontor hadde holdt Monsens virksomhet under nøye oppsikt,³ og plutselig hadde Monsen sjøl fri vei i arkivene.

Vi veit også nå hvilke hemmeligheter som venta på sin avslører. En pekepinn om hva som kunne foreligge i arkivene måtte Monsen ha fått gjennom «Quislingsaken», hvor han bl.a. var medlem av den spesielle undersøkelseskommissjonen. Det ville derfor være logisk å tro at Monsen virkelig kunne svinge kosten for å slippe sollyset ned i generalstabens mørke kjellere. Det skjedde imidlertid ikke. Den åpne politiske oppvasken lot vente på seg. Først 13 år seinere åpna Monsen døra på gløtt. Det var i debatten om Undersøkelseskommissjonens innstilling i 1948, hvor han angrep de «borgerlige» for deres legalisering og understøttelse av «Pistolklubbene, Leidangen og Samfundsvernet og hva de het alle sammen,» og han fortsatte:⁴

«Men kronen på verket ble satt ved opprettelsen av den hemmelige hærstyrke som ble opprettet innenfor Hæren for å brukes mot Oslo-arbeiderne. Den ble dannet i mulm og mørke i begynnelsen av 20-årene, og fikk betegnelsen O.V.-kompaniene. Det var 5 slike kompanier, og de bestod av utplukkede og pålitelige mannskaper og befal. De hadde sin egen mobiliseringsordning. Det hersket

streng taushetsplikt, alt måtte være hemmelig. Denne hærstyrke ble senere utvidet, visstnok under Quisling, med deler av Romerike og Ringerike. Den hemmelige hær var således ingen liten styrke.

Jeg tror ikke alle de skiftende regjeringer eller forsvarsministre visste noe om O.V.-kompaniene — jeg kan ikke tro det. Selv fikk jeg helt tilfeldig nyss om saken. Jeg tilkalte da Kommanderende General nede i Forsvarsdepartementet, og han bekreftet at det forholdt seg som jeg hadde hørt. Jeg bad da om å få meg forelagt alle dokumenter som eksisterte om denne sak, hva jeg fikk. Vi ble enige om at hele ordningen skulle avskaffes i stillhet. Det var i 1936. Når jeg ville at det skulle skje i stillhet, var det for ikke på dette tidspunkt å få en bølge av forbitrelse mot forsvaret og mot nye og store bevilgninger til forsvaret. Og så lenge den daværende regjering satt ved makten, var det heller ikke noen fare for at ordningen skulle livne opp igjen. Jeg antydte noe om dette i en debatt her i Stortinget ved en senere leilighet, men noe utover det ble ikke foretatt.»

Vi har sett at det ikke dreide seg om 5 kompanier, men om 136 kompanier. Vi skal også vise at det slett ikke blei slutt på ordninga i 1936.

Avgjørelsen om ikke å offentliggjøre oppdagelsen av ordensvernet i Oslo representerte sjølsagt en klar vilje til kompromiss med den militære ledelsen. Men denne kompromisslinja viste seg å gå lenger. For ordninga *fortsatte også under DNAs ledelse* fram til 1940. Dermed var også DNAs mili-

tærpolitikk ført fram til sin logiske endestasjon: De pasifistiske, «anti-militaristiske» frasene som mer eller mindre hadde vært partiets offisielle linje etter 1905 var blitt avløst av at partiet sjøl gikk i spissen for å utvikle det borgerlige krigsapparatet mot de arbeidende klassene. Denne nye linja hadde sine røtter i samarbeidet som DNA i 1931—32 gikk inn i med framstående offiserer om sin «alternativ» forsvarsordning — «vaktvernforslaget» av 1932.⁵

«Vi,» sa Monsen, «ble enige om å avskaffe ordningen i stillhet.» Og «vi» er kommanderende general Laake og Monsen. Monsen nevner ikke med et ord at andre var inne i bildet, men det er mange grunner til å ta det med flere klyper salt. Det er nesten utenkelig at Monsen *privat* skulle ha forplikta seg til taushet overfor kommanderende general uten å ha informert sentralstyret i DNA, i det minste som enkeltpersoner. Dette var en uhyre eksplosiv sak. Ikke desto mindre er det inntrykket av oppvask på kammerset mellom statsråden og hans «faglig ansvarlige underordnede» for å unngå en «ny bølge av forbitrelse mot forsvaret» som Monsen ønska å understreke i Stortinget i 1948. Dette var liksom det offer han tok personlig for å sikre de økte bevilgningene til militæret i slutten av trettiåra. Det ligger også under i formuleringen at han personlig hadde tatt ansvaret overfor arbeiderbevegelsen ved ikke å offentliggjøre at han hadde oppdaget «den hemmelige hæren».

I 1948 var generalene igjen på krigsstien. Norge var trukket med i et internasjonalt spill med USA som farlig drivkraft. I Stortinget snakket de om opprustning og faren for krig med Sovjet. NATO-medlemskapet lå like rundt hjørnet. Motstanden

mot NATO var sterk, både utafør og innafor DNA. Det var nødvendig for partitoppen å nøytralisere den.

Det er derfor ikke vanskelig å forstå den formen Monsens innlegg fikk i 1948.

Men dermed er ikke alt sagt om hva som faktisk skjedde i 1935—36. Kildene tillater ingen spekulasjoner om dette. Det som er klart, er at motsigelsen mellom DNAs ledelse og militærledelsen fikk karakter av enhet og ikke antagonisme. På den ene sida militærledelsen med sine planer, på den andre sida DNA-ledelsen med sin avslørende kunnskap om militærledelsen, som når som helst ville skape politisk storm hvis den blei offentliggjort. Denne kunnskapen ville utvilsomt kompromittere hele den militære toppledelsen, og bli en svær politisk belastning for de andre borgerlige partiene som hver til sin tid hadde brukt ordninga (som regjeringspartier).

Hva de «5 O.V.-kompaniene» egentlig var

Monsen snakka om «5 O.V.-kompanier» som skulle brukes mot Oslo-arbeiderne. Det er sannsynlig at det er oppsetninga av *Oslo Ordensvern* som Monsen har kommet over. Oslo Ordensvern var ingen «fredsorganisasjon», men blei bare satt opp i tilfelle mobilisering av ordensvernet. Det besto av: 2. hjulrytterkompani, 1. lette regiment⁶, Garderegimentet, Norderhov bataljon, Trandum bataljon, Akershus Vaktetasjement, 2. telegrafkompani.⁷ Oslo Ordensvern utgjorde altså en høyere enhet av ordensvernet, og dens mannskapsstyrke var i 1933—34 ca. 5 000 mann.⁸ Dette til-

svarer ikke fem kompanier, men 25. I den «vanlige» mobiliseringsplanen tilsvarer dette en feltbrigade. Den eneste forandringa vi kan spore i dette opplegget er følgende: I et skriv fra 2. distriktskommando til kommanderende general, datert 20/2-37 gjennomgikk 2. distriktskommando hele sin ordensvernsoppsetning, og foreslo en del endringer:⁹

«... Oppsetningene synes for flere regimenters vedkommende *for store* både under hensyntagen til øiemedet og til den oppsettende avdelings fredsstyrke. Videre synes den planlagte sammenføyning i høiere ordensvernsenheter å være for komplisert. Også andre grunner taler for en *forenkling og reduksjon* av oppsetningene.»

Denne argumentasjonen mot «sammenføyning i høiere ordensvernsenheter» kan oppfattes som begrunnelse for oppløsning av høyere enheter som f.eks. Oslo Ordensvern. Vi har ikke kunnet spore denne spesielle enheten etter 1935, men her er vårt materiale mangelfullt. Det er imidlertid på det rene at Oslo Ordensvern i 1933 hadde en sjef (omtalt med tittelen «fører») som samtidig var reservesjef for distriktskommandosjefen for 2. distriktskommando.¹⁰ I 1936 foreslo 2. distriktskommando at ledelsen av ordensvernet i 2. distriktskommando skulle organiseres som en redusert brigadekommando,¹¹ men nevnte ingenting om ledelsen for Oslo Ordensvern. I 1937 (ovennevnte skriv) blei oppsetninga gjennomgått i detalj uten at Oslo Ordensvern blei omtalt i det hele tatt. I denne over-

sikten for hele distriktskommandoen inngikk enheter fra følgende avdelinger: Garden, IR 4, IR 5, DR 1, DR 2 med til sammen ca. 26 kompanier. I tillegg kom «Akershus Vaktetasjement» som besto av befalsskolene i Oslo (og to gardekompanier), til sammen ca. 37 kompanier. I tillegg staben og stabsavdelinger.

I oversikten fra 1933 var 2. distriktskommando oppsatt med 36 kompanier. Den reduksjonen som blei omtalt over, utgjorde altså ca. 9 kompanier. Reduksjonen var størst for garderegimentet som skulle få avgitt jegerbataljonen fra IR 2 (den blei nå sløyfa) og Akershus bataljon fra IR 4. Det ser altså ut som om Oslo Ordensvern blei oppløst som egen kommando enhet fra midten av 30-tallet, og iallfall fra 1937 av *inngikk avdelingene direkte i 2. distriktskommandos ordensvern.*

Så langt fra å bli «oppløst i stillhet» som Monsen påstod, så var altså det eneste som skjedde at den *spesielle høyere enheten Oslo Ordensvern blei omorganisert!*

Fra prinsippet om «pålitelighet» til «full feltmessig oppsetning»

Tidligere har vi drøfta hvordan kravet om omlegging av systemet med pålitelige mannskaper som ordensvern blei reist allerede i 1928.¹² Dette spørsmålet blei reist gang på gang av distriktskommandoene, men det ser ikke ut som om hovedtyngden av ordensvernet endra sine oppsetninger for 1935.¹³

I 1937 blei spørsmålet tatt opp på ny på initiativ fra kommanderende general, og distriktskomman-

doene samla inn kommentarer fra avdelingene og sendte dem inn til kommanderende general. Vi skal i det følgende kort referere utdrag fra en del av disse kommentarene.

IR 7/3. div:

«Når man hittil har hatt to forskjellige mobiliseringsoppgjør — et for krig og et for opsetning av sikringsavdelinger — skyldes dette at for opsetningen av ordensvern avdelinger er foretatt et *utvalg*. Et slikt utvalg vil selvsagt lett gi inntrykk av, at hæren er en *klassehær*, og ikke en folkehær. Det bør derfor ikke opprettholdes, medmindre det ansees nødvendig og medfører vesentlige fordeler ... (...) ... Regimentet tillater sig å foreslå at man ved Agder regiment går over til en tilsvarende ordning som ved Telemark regiment. Man risikerer ved en slik ordning å få inn til tjeneste enkelte soldater, som man ikke kan stole på, selv om regjeringen har funnet det nødvendig å kalle inn militære ordensvern avdelinger ... (...) ... dem vil man kunne bruke som kokker eller lignende i kvarterene, når avdelingene må rykke ut.¹⁴

2. *distriktskommando* mente at det var gunstiger å sette opp hele avdelinger utafor Oslo enn å basere seg på utplukking av mannskaper i de avdelingene som blei satt opp i Oslo: «Under de rådende forhold tør det nemlig være lettere og riktigere å samle og å sette opp ordensavdelinger utenfor de store byer,» kommenterte garderegimentet. IR 5 mente at oppsetninga burde baseres på feltavdelin-

gene, men ville ikke helt slippe muligheten til å utelukke upålitelige:¹⁵

«Soldater som med sikkerhet vites å være imot den bestående samfunnsordning, bør utelukkes. Forøvrig bør det etter Regimentets mening kalles inn en del flere enn nødvendig for den planlagte opsetning, eksempelvis 30% mere, slik at de som etter sin innstilling ikke er skikket for eller ønsker tjenstgjøring, kan sendes hjem.»

Som tidligere nevnt var det utarbeidd en hemmelig innkallelelsesmåte som var basert på innkalling ved hjelp av ordrekretser, en komplisert og omstendelig historie hvor bud og personlig ordre pr. brev var hjørnesteinen.¹⁶ Om dette kommenterte IR 4:

«Hvis feltavdelingene skal være grunnlaget for opsetningen av sikringsavdelingene, må opsetningen og uttaket planlegges helt fra nytt av. Der må skrives ut nye sett ordrer, inneles i nye ordrekretser m.v.

Dette er en meget gjennomgripende forandring som vil medføre flere måneders arbeid ved staben.

Hvis man først skal basere sig på feltavdelingene, vil det derfor være enklest om man kunde nytte de ferdige innkallingskort for mobilisering og i tilfelle bare sløife innkalling av *de enkelte* som ikke bør innkalles til tjeneste hvor man trenger pålidelige soldater.»

Distriktsregiment 2 mente at hele ordninga med ordrekretser burde kuttes:

«Alt taler således for at en innkalling ved hjelp av ordrekretser — slik som forholdene ligger an ved D.R. 2 — på forhånd vil ha alle utsikter til å bli mislykket.»

Likelydende kommentarer kom også fra 5. distriktskommando.

I mai kom så den endelige endringa av «Regler» fra kommanderende general.¹⁷ I skriv til 1.—6. distriktskommando datert 26. mai 1937 skreiv kommanderende general:¹⁸

«Regler for opsetning og anvendelse av sikringsvakter og ordensvern i tilfelle av uroligheter. Uttagning av personell.»

I ovennevnte reglers pkt. 8 er anført at 'til sikringsvakter og ordensvern bør såvidt mulig kun uttas støe og pålitelige folk.»

Slik som befals- og administrasjonsordningen har utviklet sig, er imidlertid befalets kjennskap til soldatene i distriktet jevnt over blitt stadig mindre og grunnlaget for utvalget er ikke tilstede i samme grad som før.

Enkelte distriktskommandoer har derfor foreslått og fått bemyndigelse til å basere opsetningen av ordensvernavingene på bruk av *feltavdelingene* med reduserte staber og trenformasjoner.

Kommanderende General er opmerksom på at arbeidet med planleggelsen av ordensvernopsetninger og sikringsvakter betegner

et betydelig arbeide for avdelingene. Hensynet til forenkling og standardisering av opsetningene må derfor tillegges adskillig vekt.

For å få ensartet ordning for alle distriktskommandoer fastsetter Kommanderende General derfor følgende endring i reglene: ...
... (...) ...

Organisasjon av avdelingene

- 8) *Sikringsvakter* uttas og opsettes slik som bestemt for sikkerhetsvakter ved mobilisering.

Til *ordensvern* kalles inn hele avdelinger (eller bestemte deler av disse). Som regel bør linjeavdelinger brukes. Hvor det er tale om rene vaktholdsoppgaver, kan det være mere hensiktsmessig å ta landvernsavdelinger.

Utskrevne avdelinger bør såvidt mulig ikke anvendes som ordensvern på sitt hjemsted.

- 9) Som reserve for ikke møtende innkalles 15—20% flere enn der trengs til opsetningen. Personell som har vært innkalt til ekstraordinær tjeneste som sikringsvakter m.v., bør om mulig fritas for innkallelse neste gang. Likeledes bør det undgås å kalle inn folk med stor forsørgelsesbyrde.
- 10) Opsetningen med *staber, hester og tren* innskrenkes til det absolutt nødvendige for løsning av avdelingens oppgave. Trenet bør i størst mulig utstrekning være biltren.

... (...) ...

Forandringene settes i verk etter Distriktskommandoens nærmere bestemmelse, dog senest fra og med neste mobiliseringstermin.

Hvis dette medfører vesentlige forandringer i allerede innsendte mobiliseringsoppgjør og sikringsforanstaltninger for inneværende termin, bes dette innmeldt.»

Fordi det er av betydning i forhold til Monsens uttalelse, skal det også nevnes at dette skrevet blei sendt til Justisdepartementet for å informere justisministeren (Trygve Lie). Det blei kvittert motatt av departementet 18. juni 1937.¹⁹

1. divisjons oppsetninger fram til 1940

Overgangen til oppsetning av feltavdelingene foregikk i løpet av sommeren 1937 for 1. divisjon. I distriktskommandoens skriv av 2/9-37 til kommanderende general, innmeldes det følgende oppsetninger:²⁰

«A. Sikringsvakter.

Settes op som ved mobilisering i overensstemmelse med de for enhver tid gjeldende planer.

B. Ordensvern.

I.R. 1 setter op

I/I.R. 1 som foreløbig disponeres med *I/I.R. 1* ÷ et gev.kp. til Fredrikstad. Et gev.kp. til Fredriksten.

I.R. 2 setter op
I/I.R. 2 som foreløpig disponeres
til trakten Aas-Ski, hvor forlegning
er rekognosert.

I.R. 3 setter op
I/I.R som foreløbig disponeres til Hei-
stadmoen.

A.R.I. setter op
I/A.R. 1 som foreløbig disponeres
til Ski.

Fossumstrøkets festning forsterker garni-
sonsvingen med de 3 foregående
garnisonskontingenter.

D.R. 1 setter ikke op ordensvern i 1. kom-
mandodistrikt.

Spesielle avdelinger for bevoktning av
jernbaner settes ikke op. Hvis det viser sig
nødvendig, avgis styrker av ovennevnte av-
delinger til jernbanevakt.

Ovennevnte ordensvernsavdelinger settes
op med reduserte staber og tren. Opsetnin-
gene vil variere noget for de enkelte avde-
linger.

Distriktskommandoen forutsettes i tilfelle
å kunne fastsette opsetningene efter beho-
vet.²¹⁾»

Til ordensvernet er det satt opp fire bataljoner, som
til sammen i krigsoppsetningene skulle gi 20 kom-
panier. I planen fra 1933 var 1. divisjon satt opp
med 20—22 kompanier, men dette var kompanier
som var renska for «upålitelige» mannskaper.
Kompanioppsetninga var derfor ikke så stor som

krigsoppsetninga. Dette betydde at ved overgangen til fulle feltmessige oppsetninger, så øste ordensvernet voldsomt opp i antall mannskaper. I sin approbasjon til 1. divisjons oppsetninger, skriver kommanderende general:²²

«Kommanderende General vil gjerne ha understreket hvad Distriktskommandoen anfører angående oppsetningene efter behovet. Oppsetningene efter sin videste planleggelse vil jo bety en ganske omfangsrik affære. Kommanderende General er derfor helt enig i den opfatning Distriktskommandoen uttaler, nemlig at 'Distriktskommandoen forutsetter i tilfelle å kunne fastsette oppsetningene efter behovet.'»

I sin approbasjon til 4. distriktskommandos forslag:²³

«Kommanderende General vil ... ( ) ... understreke at oppsetningene — som jo efter den videste planleggelse vil bety en ganske anseelig styrke — forutsettes fastsatt av Distriktskommandoen *efter behovet* i hvert enkelt tilfelle.»

Kommanderende general la altså vekt på at det var nødvendig at distriktskommandoene disponerte etter behov, fordi overgangen til feltavdelingene førte til at ordensvernet økte betydelig i styrke.²⁴

AR 1 var oppsatt med hestetren fram til 1933. I mars 33 tok regimentet initiativet til motorisering av ordensvernsavdelingene:

«Regimentet ... ( ) ... skulde tro at det under alle omstendigheter vilde være en fordel å ha batteriene opsatt på biler. Da blir de mindre sårbare i en folkehøp, og kan forflyttes langt raskere.»²⁵

Distriktskommandoen kommenterte:²⁶

«Distriktskommandoen er enig med AR 1 i at styrken bør planlegges satt opp på biler. Avdelingene er tenkt brukt på steder innen kommandodistriktet hvor anvendelsen av artilleri blir nødvendig. De bør derfor ha en stor 'strategisk' bevegelighet.»

Distriktskommandoen planla tydeligvis ikke bare å passe på militære lagre eller å holde orden på 1. mai-demonstrasjonene! Oppsetninga var i grove trekk slik: II/AR 1 skulle sette opp to av sine tre feltartilleribatterier med redusert tren og stab. Denne styrken som utgjorde 8 kanoner (4 stk. 7,5 og 4 stk. 12 cm) skulle forsterke sikkerhetsvaktene.²⁷

Av oversikten fra 1936 går det fram at oppsetninga er økt en del.²⁸ Ordensvernet var satt opp av II/AR 1 som før, som nå hadde fått navnet «Ordensvernsbataljonen». Styrken var på to batterier + bataljonsstab, til sammen 176 mann, 25 biler og 8 kanoner. Avgitt til sikringsavdelinga var 114 mannskaper fra to batterier. I tillegg var det satt opp ei ny avdeling «ordensvernsavdelingen» av to andre batterier på 133 mann, væpna med karabiner og pistoler. I oversikten fra 1937 er ordensvernet satt opp med hele I/AR 1 feltmessig opsatt.

Dette betydde en økning på fra 8 til 12 kanoner,

og fra 300 til 800 mann bare for ordensvernet.²⁹

I slutten av 30-åra kan vi altså oppsummere at ordensvernsavdelingene økte, både for AR 1, 1. divisjon og landet som helhet.

Forenkling og styrking av den hemmelige hæren 1938/39

7. april 1938 sendte kommanderende general ut et skriv til distriktskommandoene hvor han ba om kommentarer på forslag til forenklinger av mobiliseringsoppkjøret. I dette skrevet refererte han to henvendelser om forenkling av mobiliseringsoppkjøret som var kommet til kommanderende general, og kommanderende generals forslag i saka.³⁰

«1. Distriktskommando har 25/3 1938 på foranledning fra Jegerkorpset skrevet således til Kommanderende General:

'Kommanderende General har 28/9 1937 approbert Distriktskommandosens forslag av 2/9 1937 om opsetning av sikkerhetsvakter og ordensvern.

I henhold hertil settes nu sikkerhetsvakter ved uroligheter op som sikkerhetsvakter ved mobilisering, og ordensvern settes opp etter krigsopsetningsplanene av linjebataljoner med reduserte staber og tren.

Opsetningene ved uroligheter og ved mobilisering er derved blitt praktisk talt ensartet. Det vilde derfor være en fordel om begge disse oppgjør kunde utarbeides til samme tid.

Divisjonen tillater sig derfor å foreslå at

spørsmålet om samme mobiliseringstermin for sikkerhetsforanstaltninger som for mobilisering blir tatt op i forbindelse med spørsmålet om å sløife de opgaver som er nevnt i «Regler for opsetning og anvendelse av sikringsvakter og ordensvern m.v.» pkt. 11 og 12 m.fl. (cfr. Kommanderende Generals skrivelse av 23/2 1938).’»

Om samme sak uttaler 3. Distriktskommando i skrivelse av 30/3-1938:

«’Begge de avdelinger som setter op sikringsvakter og ordensvern i 3. kommandodistrikt — I.R. 7 og I.R. 8 — har fremholdt at en følge av Kommanderende Generals bestemmelse av 5/6 1937 (om bruk av feltavdelinger ved S.-tjeneste) bør bli at mobiliseringsåret for S.-tjeneste faller sammen med det ordinære mobiliseringsår (kalenderåret) og at mobiliseringsoppgjøret for S.-tjeneste skjer samtidig med det ordinære mobiliseringsoppgjør.

Distriktskommandoen kan være enig heri, og tillater sig å foreslå at denne ordning gjøres gjeldende fra og med mobiliseringsoppgjøret for 1939.’»

4. distriktskommando:³¹

«Ved Kommanderende Generals bestemmelse av 5/6. 1937 har det tidligere ’Ordensvern’ og de tidligere ’Sikringsvakter’ helt skiftet karakter, idet nu feltavdelinger innkalles i fornøden utstrekning.

Det som nu skal foretas i tilfelle av indre uroligheter er en delvis *mobilisering* som ved denne Distriktskommando foregår efter krigsopsetningsplanene, men med reduserte staber og tren.

Det vil da falle naturlig at det fastsettes den samme mobiliseringstermin for sikkerhetsforanstaltninger som for mobilisering. Dette vil ytterligere forenkle mobiliseringsoppgjørene for O.V. og S.V. Distriktskommandoen er derfor enig i at dette gjøres fra og med mobiliseringsoppgjøret for 1939 ...()...

En har nu *ett* sett med innkallelseorderer for krigsmobilisering liggende ved fordelingene og *to* sett innkallelseorderer for O.V. og S.V. som er fordelt på forskjellig måte avvikende fra ordningen ved krigsmobilisering. Disse orderer ligger dessuten i umerkede konvolutter og frankeres med almindelige frimerker.

Hensikten med denne ordning har i sin tid vært å hemmeligholde innkallelsen og å garantere sig at ordren kommer frem.

Denne hemmeligholdelse er efter Kommanderende Generals bestemmelse av 5/6. 1937 til liten nytte, da det jo skal innkalles feltavdelinger som består av folk av alle slags politiske opfatninger. Innkallelsen vil da straks bli kjent. Hvis den da har vært forsøkt holdt hemmelig, vil dette utvilsomt virke *mot* sin hensikt ...()...

Hele innkallelsesmåten vilde i høi grad forenkles ved å benytte samme form som ved mobilisering ved innkallelse av sikrings-

vakter og ordensvern. Distriktskommandoen er ikke helt klar over om denne «delvise mobilisering» vil skape vanskeligheter på andre områder. Hvis så ikke er tilfelle, vil det unektelig være en fordel om det forelå bare *ett* sett innkallellesesordrer for de feltavdelinger som er planlagt anvendt som S.V. og O.V.

Reglenes pkt. 20 og 21 kunde da sløifes og pkt. 19 gis følgende tilføielse:

'For innkallelsen gjelder forøvrig de samme bestemmelser som for mobilisering bestemt.

Ett særskilt sett innkallellesesordrer skal utferdiges for de avdelinger som skal innkalles til O.V. og S.V.'»

I tillegg til de forslaga som er nevnt i disse skrivenne, blei det og fremma forslag om å endre en rekke praktiske spørsmål av samme art:

— om å innføre betegnelsen *sikkerhetsvakt* for sikringsvakt, slik at de avdelingene som ved indre uroligheter skulle være «S.V.» også i navnet blei identiske med sikkerhetsavdelingene ved krigsmobilisering,

— om endring i disposisjon av befall som bodde særlig langt fra oppsetningsstedet,

— om utskiftning av folk med særlig stor forsørgelsesbyrde,

— om disponering av befall i Oslo til 2. Distriktskommando,

Samtlige av endringsforslaga blei oppsummert og distribuert til distriktskommandoene, Forsvarsdepartementet og kommanderende admiral (KA) i et skriv fra kommanderende general, datert 23/5 1938.³² Kommanderende general lot så utarbeide en ny, revidert utgave av «Regler for opsetning og anvendelse av sikkerhetsvakter og ordensvern i tilfelle av uroligheter» (1922)³³. Den reviderte utgava tok opp forslaga i tillegg til endring av mobiliseringsterminen, slik at den falt sammen for ordensvern, sikkerhetsvakter og krig.

Til slutt skal vi under dette punktet kommentere en diskusjon som militærledelsen satte i gang våren 1939 for å sikre sjøforsvarets deltakelse i ordensvernet. Inntil 1939 hadde sjøforsvaret brukt de planene som kommanderende general hadde fastsatt i «Regler», tillempa forholda i sjøforsvaret. 2. sjøforsvarsdistrikt hadde imidlertid framholdt at det måtte utarbeides særskilte regler for sjøforsvaret, noe kommanderende admiral var enig i.³⁴ Kommanderende admiral mente i den forbindelse at «Sjøforsvarets bidrag til ordensvernet bør begrenses til avgivelse av forhåndenværende opsatte styrker, nemlig utrustede fartøyer og opsatte øvelsesstyrker i land».³⁵ Begrunnelsen er teknisk, en utvida oppsetning i sjøforsvaret ville bli lite fleksibel.

Kommanderende general henvendte seg så til distriktskommandoene for den vanlige runden med uttalelser. Resultatet forelå i skriv til kommanderende admiral fra kommanderende general, datert 26. april 1939:³⁶

**«Regler for oppsetting av sikkerhetsvakter
og ordensvern i tilfelle av uroligheter.
Sjøforsvaret**

«Hæren vil som regel selv kunne sette opp tilstrekkelige styrker for ordensvern i land. Derimot er den situasjon tenkelig at det kan oppstå behov for ett eller flere utrustede fartøyer. Slik disponering fant således sted i 1931. (Menstad).

Kan Sjøforsvaret påta seg alltid å skaffe minst 1—2 utrustede fartøyer, har Kommanderende General intet å innvende mot den ordning som Kommanderende Admiral har tenkt på.

Så vidt Kommanderende General har brakt i erfaring skulle dette heller ikke volde vanskeligheter for Sjøforsvaret.

I St.prp. nr. 1/1939 (Sjøforsvaret), s. 10 er således foreslått at Olav Trygvasson skal være utrustet i 9 måneder (+ 3 måneders rekruttutdannelse), to jagere i 12 måneder, og undervannsbåter hele året.

Såsnart de særskilte regler for Sjøforsvaret foreligger approbert, vil Kommanderende General foranledige endret bestemmelsene i Reglene av 27/1 1934 pkt. 6 så det blir lydende:

'For *Sjøforsvaret* blir oppsetningen av sikkerhetsvakter og ordensvernsavdelinger planlagt efter særskilte regler for Sjøforsvaret. Sjøforsvarschefene holder ...' osv. som før.

Kommanderende General bes tilstillet 8 eksemplarer av de regler som fastsettes.

Laake (s)

R. Hatledal (s)»

Om å forutse «vanskeligheter på andre områder»

I dette kapitlet har vi spesielt konsentrert oss om den aktive sida av sikkerhetsforanstaltningene, *oppsetning av avdelinger mot folket*. Det var også dette Monsen greip fatt i i sin tale på Stortinget. Det materialet som er lagt fram skulle være mer enn tilstrekkelig til å bevise at Monsens uttalelse ikke stemte med virkeligheten. Materialet viser entydig at under Monsens ledelse av Forsvarsdepartementet skjedde det en effektivisering, forenkling og utviding av ordensvernsoppsetningene. Sosialdemokratene leda altså ei regjering som hadde et indre militært apparat som langt oversteig den styrken og det omfanget Hunseid og Quislings regjering opererte med.

Vi har vist at denne hemmelige hæren hadde ei lang historie da DNA kom til makta. I grove trekk kan den summeres opp slik:

Et system for oppsetting av militær avdeling mot folket blei improvisert fram til ei fast ordning blei etablert i 1922. Denne ordninga blei justert flere ganger, sist i 1934, 1937 og 1938. Den viktigste endringa fant sted i 1937, da oppsetningene forlot prinsippet om «pålitelighet» og gikk over til «full feltmessig oppsetning». I 1938 blei systemet forenkla slik at de «indre» mobiliseringsplanene og mobiliseringsterminene blei slått sammen med den «ytre». Fra 1938 av skulle den indre mobilise-

ringa skje gjennom en delvis mobilisering, som for 1. divisjon utgjorde 4 fulle bataljoner til ordensvernet og samme antall til sikkerhetsvakt som ved krigsmobilisering.³⁷

Når det gjelder ubrukeliggjøring av våpen, skjedde det ingen endringer av betydning etter 1918. Fra 1925 av blei det ved flere anledninger presisert at distriktskommandosjefene var ansvarlige for at disse tiltaka blei satt ut i livet for «våpen som ikke ansees betryggende lagret mot angrep av ondsindede».

Etter en ny runde med undersøkelser om hvordan distriktskommandoene så på spørsmålet på våren 1939, sendte kommanderende general den 19/5-39 ut nye regler:³⁸

«Oppbevaring av våpen og ammunisjon.

Det vises til Kommanderende Generals skrivelse av 29/9 f.å.

I det vesentlige i samsvar med de innkomne uttalelser fastsetter Kommanderende General følgende nye *Regler for oppbevaring av våpen og ammunisjon*:

Distriktskommandosjefen kan bestemme at våpen m.v. (også våpen som hører til avdelinger direkte under generalinspektørene og Forsyningskorpset) som oppbevares på mindre trygge steder innen kommandodistriktet, skal midlertidig gjøres ubrukbare ved å fjerne enkelte viktige deler. Disse deler skal oppbevares trygt.

Alle avdelinger skal dog ha liggende klargjort minst det antall våpen som trengs til å sette opp *sikkerhetsvakter og luftforsvar* ved mobilisering.

Før distriktskommandosjef treffer bestemmelse om våpen som hører til avdelinger under generalinspektør (Forsyningskorpset), skal vedkommende generalinspektør (Forsyningskorpset) uttale seg.

Reglene fastsatt i Generalstabens skrivelse av 16/3 1925 settes ut av kraft.

Laake
R. Hatledal

Det er en formell feil i dette skrevet; generalstabens regler fra 1925 er datert 13/6 og ikke 16/3. Forøvrig ligger den viktigste presiseringa i skrevet i at formuleringa «...Distriktskommandochefene er ... ansvarlige ...» er skifta ut med «Distriktskommandosjefen kan ...». Det avgjørende ved skrevet er imidlertid at det *ikke på noen måte* representerer noe initiativ for å få mobiliseringsbeholdningene satt i orden igjen. Situasjonen var den at beholdningene *var* ubrukbare. Når det gjelder sikkerhetsvaktene så var det heller ikke noe nytt at deres våpen var intakte. Luftforsvaret var relativt nyetablert, og formuleringa «kan» må her faktisk oppfattes slik at det dreide seg om å ubrukeliggjøre nyetablerte beholdninger som hørte til luftforsvaret.

Altså: Mens den *indre beredskapen* var svært så høy i tida mellom verdenskrigene, var den *ytre beredskapen* desto lavere.³⁹ Militærapparatet hadde ikke bare gjennomlevd nesten ett invasjonssfarlig år av den siste krigen uten brukbare våpen, *med vitende og vilje*. Da den neste verdenskrigen kom til Norge 9. april 1940 sto geværene framleis

med tomme låsekasser. Mer om det i «Stille mobilisering», del 3 i denne serien.

Det har vært et av de viktigste propaganda-poengene til borgerskapet etter krigen at årsaka til det dårlige resultatet av kampene i april 1940 var budsjettpolitikken i åra før krigen: at «anti-militaristene» egentlig hadde skylda. De stadig «dårligere» hærordningene, først i 1927 og så i 1933, skulle liksom være arbeiderklassens verk. For å bevise dette, har borgerskapets historikere fullstendig hoppet bukk over *den indre krigen*, fullstendig hoppet bukk over det reaksjonære offiserskorpset, og målt «ytre kampverdi» ved å telle hvor mange og hvor moderne våpen, akkurat som om det er mulig å «måle» en sjakkspillers styrke ved å telle brikker, uten å skjelne mellom bonde og dronning. «Når utgangspunktet er som galest, blir resultatet oftest originalest.» Slik prøver borgerlige historikere å gjøomme unna borgerskapets eget ansvar. Borgerskapet brukte militæret mot arbeiderne, og oppfatta ellers ingen annen internasjonal fiende enn Sovjet. *Ingen* av de borgerlige partiene, fra Nasjonal Samling til DNA, kan løpe fra sitt historiske ansvar for det borgerlige militære sammenbruddet i 1940.

Krigsmaktas *aktuelle* krigsoppgave tida 1918—40 var mot det norske folket. I 1940 var det 125 år siden krig mot ytre fiende, mens det hadde vært mobilisert mot den indre fiende gjentatte ganger kort tid tilbake. Dokumentasjonen av denne innrettinga av krigsmakta kan vanskelig diskuteres ut fra det foreliggende kildematerialet. Dermed er ikke sagt at krigsmakta ikke hadde som oppgave å slåss mot ytre fiender. En blir imidlertid nødt til å ta utgangspunkt i de indre oppgavene for å forstå

hvordan krigsmakta takla de ytre. En slik analyse viser oss at de indre oppsetningene økte i styrke, spesielt i tida 1930—37. Hærordningen av 1933 førte altså ikke til noen svekkelse av den indre mobiliseringa, snarere tvert imot. I den grad den førte til endringer, bidro den til styrking, gjennom at bl.a. de frivillige militærorganisasjonene og skytterlaga blei kopla inn. I 1933 tilsvarte den indre mobiliseringa i Sør-Norge i hovedsak feltbrigadene av omfang. Fra 1937/38 blei oppsetningene tillempa og forenkla slik at de to mobiliseringsordningene også blei like i form. Begge skulle settes opp gjennom en *delvis mobilisering*. Påstanden om at «forsvaret blei redusert i verdi» kan derfor like fullt tilbakevises med påstanden om at det som egentlig skjedde var at den indre oppsetninga — som i motsetning til den mer teoretiske krigsoppsetninga i høyeste grad var virkelig — også blei gitt oppgaver i forbindelse med «ytre» krig. Dette måtte bety en objektiv *styrking* av militærapparatets ytre kampkraft. Forsvarsordninga av 1933 satte det øvre taket for hva som er realistisk å mobilisere på kort sikt ved de 6 feltbrigadene. Men som det er vist, da ordninga blei satt ut i livet i 1935, hadde ordensvernsavdelingene allerede i flere år hatt tilsvarende omfang.

Etter den samme forsvarsordninga var det planlagt to krigsoppsetninger. En bestående av de 6 feltbrigadene ved delvis mobilisering, og en bestående av feltbrigadene og ytterligere avdelinger som sto utenfor brigadene (bl.a. arméavdelingsartilleriet) ved alminnelig mobilisering. På lang sikt, dvs. etter at en «forutseende utenriks-tjeneste» etter et visst antall år hadde gjort en vi-

dere opprustning mulig, skulle det settes opp 6 divisjoner ved alminnelig mobilisering. Den samme grunnstrukturen i divisjoner og brigader ved delvis og alminnelig mobilisering var beholdt fra tidligere hærordninger. Det som var nytt med 1933-ordninga var at den militære ledelsen åpent innrømmet at den «store» oppsetninga ikke eksisterte:

«Vi mente at det i slagordet «den lille, men gode hær», bare var dekning for to ord, «den lille». Å snakke om god i denne sammenheng var svindel. Det var å føre folk bak lyset. Men liten var den, det skal være visst. Oppsetningene ved mobilisering var redusert til 6 små brigader, mindre enn 1/3 av hva det burde være.»

Slik skriver generalmajor Høgevold i boka «Hvem sviktet?». ⁴⁰ Men generalen fører sjøl folk bak lyset. Han legger bare fram *halve sannheten*. Den andre halvparten er i tillegg den langt viktigste, nemlig at denne «lille» hæren var et utmerket redskap for å holde arbeiderklassen i «ro». *Nett opp derfor var den ikke større*. Vi trenger ikke engang å gå til hemmelige kilder for å finne bevis for dette. Justisminister Lindboe som vi tidligere har sitert fra, sier dette rett fram i sine dagboksopptegetninger. ⁴¹

«Til min forbauselse gikk Quisling i et, til for han å være, langt og varmt foredrag uten forbehold inn for Mowinckels nye forsvarsordning. Jeg fikk inntrykk av at min forbauselse deltes av flere regjeringskollegaer.

Statsminister Kolstad gikk sterkt inn for Quislings standpunkt, sikkert vesentlig av finansielle grunner, men vel delvis også av rent politiske.

Jeg er senere kommet til at hans (Quislings — Ottar Strømmes merknad) tilslutning til tanken om liten, lett mobiliserbar, godt øvet og utrustet militærstyrke på 20—30 000 mann, skyldtes, at den ville være særdeles brukbar i tilfelle av *indre* uroligheter, og det var jo disse, som på den tid i første rekke hadde hans interesse.»

Her er den andre delen av sannheten. Det er sjølsagt en liten mulighet for at generalen ikke kjenner til eksistensen av ordensvernsavdelingene. Men ettersom han bl.a. gjorde tjeneste i generalstabens mobiliseringsavdeling på slutten av 30-tallet, er det lite rimelig.

Sannheten er at det eksisterte *en hemmelig hær*. Det var *den* forsvarsordninga av 1933 bygde ut, og det var *den* som blei forsøkt mobilisert i 1940, ved *stille og delvis mobilisering*. DNA gjorde ingenting for å oppheve denne ordninga. De begrensa seg bare til å fjerne det mest tungrodde ved ordninga, ved å bruke hele feltavdelinger istedenfor utplukkede soldater, og ved å gjøre mobiliseringsterminen lik.

Men denne prosessen kunne ikke gjennomføres uten at *delvis mobilisering* — som etter reglementet kunne være både åpenlys og stille — nå nødvendigvis måtte bli utelukkende stille. *Vi har vist* at måten ordensvernavdelingene blei mobilisert på før 1938 var ved en stille mobilisering —

utelukkende. Vi har vist at dette fra 1938 skulle skje med en delvis mobilisering. Dermed fins det bare en slutning: delvis mobilisering måtte bli stille — utelukkende. Distriktskommandoen i Bergen uttalte i det skrivet av 26. april 1938 som vi tidligere har sitert fra at «Distriktskommandoen er ikke helt klar over om denne 'delvise mobilisering' vil skape vanskeligheter på andre områder ...»

Her brant tåmpen virkelig! Hvilke vanskeligheter kunne oppstå ved at *delvis mobilisering automatisk blei stille*? Dette spørsmålet har en hel generasjon av historikere hoppet bukk over. I stedet har en generasjon lesere blitt avspist med påstander som general Høgevolds: «Delvis mobilisering måtte skje stille, fordi reglene kombinerte delvis mobilisering med reglene for innkallingsmåten: Innkalling gjennom posten ved et kort stilet til hver enkelt.»⁴²

Generalen har helt rett i at «reglene» kombinerte delvis mobilisering med innkallingsmåten. *Men ikke de reglene han henviser til, nemlig Mobiliseringsreglementet av 1935. Nei, det var regelverket for mobilisering av ordensvernsavdelingene — for den hemmelige hæren — som bestemte dette fra og med 1938.*

Hvordan generalen, og med ham den sivile undersøkelseskommissjonen av 1945, kan trekke sin konklusjon ut ifra Mobiliseringsreglementet av 1935, er en helt annen historie. Den skal vi se nærmere på i siste bind i denne serien; «Stille mobilisering».

Noter

Kapittel 1

1. NOS XII 245, tabell 120. s. 20
2. NOS XII 245, tabell 178 og 195. s. 20
3. Generalstabens etterretningskontor, Kristiania 20/2-18. J. nr. 497/18. s. 23
4. Fra Det kongelige Justis- og Politi-departement, J.nr. 1634/18A.
5. Kommanderende general 12/12-18. s. 29
6. Sitert fra «Gjenpart av skrivelse fra 4. distriktskommandos fungerende chef til Kommanderende General, datert den 16. februar 1918. s. 30
7. Sitert fra «Gjenpart av Generalstabens telegram av 19. februar 1918 til divisjonene, og skrivelse til Akershus Fæstnings kommandantskap, og Fæstningsartilleriet.» s. 33
8. Sitert fra «Gjenpart av telegram og skrivelse fra Generalstaben datert 20. februar 1918 til divisjonene.» s. 34
9. Sitert fra «Gjenpart sendt Forsvarsdept. 26/2-18. Til Chefen for 1.—6. Distriktskommando.» s. 35
10. Skriv fra Jus. dept. til amtsmanden i Romsdal amt, datert 14/3 -18. JN. 2019-1918A.
Opplesninga av «opprørsloven» skulle skje tre ganger overfor den folkemengde som de militære skulle brukes mot. Da militære blei brukt på Kampen i 1881 var det amtsmannen som sto for lesninga av «opprørsloven». Nå var det altså politimesteren som hadde fått denne myndigheten. s. 37
11. Skriv fra FD til Jus. dept., datert 27/2 -18. J.Nr. 3. Se og skriv fra Jus. dept. til FD, datert 4/3 -18. Jnr. 1633. 1918A. s. 38

12. «Efter de oplysninger som indeholdes i hr. formandens skrivelse av 28. mars d.a., har deplet intet at bemerke til at der for tiden ikke foretages andet for at hindre syndikalistiske personer fra at komme ind i skytterlagene end at det blir uttrykkelig uttalt i grundreglernes §8, at folk, som støtter samfundsfiendtlige bevægelser, ikke kan være medlem av skytterlag.»

Brev til skytterstyrets formann fra FD, datert 25/4-18. Se og brev fra Jus.dept. 28/2-18 til FD. JT. 1551-1918A. s. 38

13. Referert i skriv fra Orkdalens bataljon til IR 12, 8/3-18. s. 38

14. Skriv fra 5. divisjon til KG, J.nr. 443/18, dat. 12/3-18. s. 39

15. Hele korrespondansen er påført J.nr. 443/18 hos 5. divisjon. s. 39

16. Telegrammet blei øyeblikkelig oversendt Forsvarsdepartementets Armékontor. s. 40

17. Etter at telegrammet var mottatt av Kommanderende General blei det øyeblikkelig oversendt Forsvarsdepartementet og Justisdepartementet. s. 41

18. Sitert fra «Ekstrakt-gjenpart av skrivelse fra Chefen for Nordenfjeldske Dragonregiment til Chefen for 5. Divisjon, datert 10. april 1918.» s. 42

19. En svært omfattende oppgave, spesielt fordi det blei uorden i journaler og kopibøker under siste krig. Dette gjelder forøvrig også resten av arkivet, noe som i praksis har ført til at store deler av arkivet foreløpig ikke er tilgjengelig for systematisk forskning. s. 42

20. I 1925 utarbeidet generalstaben en «Oversikt over iverksatte sikkerhetsforanstaltninger» for åra 1918-24. Oversikten er ikke systematisk ført, og er derfor ikke fullstendig. Her blir det imidlertid nevnt tiltak ved 2., 4., 5. og 6. distriktskommando. s. 42

21. Enkelte utvalgte eksemplarer fra dette «materialet» blei samla sammen av Quisling som dokumentbilag til den såkalte «Quisling-saken» (se side 117) som han tok initiativet til våren 1932. En del av disse dokumentene blei offentliggjort i St.t.dok.nr. 5, 1932. Se forøvrig «Quislingsaken» i Hovedregisteret (St.tidende) 1932. s. 44

22. I form av telegram. Referert i «Gjenpart av skrivelse datert 13. februar 1918 fra 5. distriktskommando til Kommanderende General. Sikkerhetsforanstaltninger i Trondhjem». Gjenparten er ikke journalført. s. 44

23. Svaret, som også kom i telegrams form, lød i sin helhet: «Efter konference med statsråden meddeles, at bortføring av sluttstykker må undgaaes. Hr. Generalen bemyndiges til om nødvendig at forsterke vakter ved ammunitions- og vaabenoplæg ved ekstraordinært indkaldt styrke. Den tidligere paatænkte indkaldelse av sikre folk bør bringes i orden, saaledes at den kan skje ved kort varsel». s. 45
24. Rapporten er det egentlige innholdet i det skrevet som er nevnt i note 14 og 15. Skrevet er i to deler, den første orienterer om saka og nevner den tidligere korrespondansen og det viktigste innholdet i den. I denne delen er henvendelsen til KG og KGs svar gjengitt. Den andre delen er en detaljert rapport i åtte punkter, og dette er hovedinnholdet i skrevet. s. 45
25. Se side 34. s. 47.
26. Fra 1. divisjon til genst. «Sikkerhetsforanstaltninger», dat. 28/11-1918, J.Nr. M. 1308/18. s. 48
27. Fra 1. DK til genst., dat. 22/2-18, journalført av KG J.No. 1574/1918. s. 49
28. Hvordan dette skjedde i den franske hæren er behandla i boka «Dare call it treason», New York, 1963, av Richard Watt. Med unntak av denne boka (forøvrig pro-imperialistisk og militaristisk, men samtidig med en del interessant empirisk materiale), er masseopprørene på vestfronten nesten ikke behandla av historieforskinga, på tross av at de fikk en helt avgjørende betydning for utviklinga av krigen. s. 49
29. F.eks. en hemmelig spansk-fransk avtale mot Komintern. s. 57
30. Generalstabens etterretningskontor, 13/11-18. J.nr. 2775/18. s. 51
31. F.eks. fra «Oversikt over iverksatte sikkerhetsforanstaltninger 1918—1925», utarbeida av Generalstabens i april 1925:
«Sikkerhetsforanstaltninger i 1918.
Året 1918 var et forholdsvis urolig år med adskillig gjæring.
Der ble dette år truffet adskillige sikkerhetsforanstaltninger, men da krigen enda varte, inngikk disse som ledd i nøytralitetstjenesten. Såvel brovakter som magasinvakter var innkalt. Likeledes var det etablert mil.vakthold ved flere industrielle bedrifter og privatlagre.
Civile vakter blev dessuten anvendt i ganske stor utstrekning også ved de mindre mil. magasiner.
Bevokningens omfang fremgår av Gen.st.ens. rapport av 14/12-18 til KG om 'Nøytralitetsvernets ordning i 1918'.

Foruten den stasjonære bevoctningen hadde vi dette år Sulitjelma- og Kirkenes-ekspedisjonen.»

Det kommer her klart fram at «sikkerhetsforanstaltninger» mot indre uro blei kamuflert som nøytralitetsvaktjeneste. s. 53

32. To dokumenter som oppsummerer hovedpunktene i diskusjonene, sendt fra generalstaben til FD, begge datert 12/11-18. Et av dem er journalført: «G.E. J.Nr. 2766/18». (Sannsynligvis Generalstabens etterretningskontor). s. 54

33. Dette dokumentet (J.Nr. 2766/18) er stilet til «Herr statsråd Holdtfoedt), og merket «*strengt fortrolig*». De følgende sitatene ned til note 34 er fra dette dokumentet. s. 55

34. De følgende sitatene er fra dokument nr. 2, som bare er merka «S.K.» s. 55

35. Sitert fra «Gjenpart av Generalstabens telegram av 13. november 1918 til 1. — 6. Divisjon», merket «Hemmelig». Gjenparten er ikke journalført. s. 56

36. Sitert fra «Gjenpart av Kommanderende Generals adjutantens skrivelse til stabschefene ved 1.—6. Divisjon, datert 20/11 1918», merket «Hemmelig». s. 57

37. «Sikkerhetsforanstaltninger i 5. kommandodistrikt», dat. 22/2-18. M.R.J.nr. 466/18. s. 61

38. Skriv fra 5. DK til KG, «Sikkerhetsforanstaltninger inden 5. kommandodistrikt.», dat. 26/2-18, M.J.nr. 413/18. s. 62

39. «Sikringsforanstaltninger. Genst.s. M.j.nr. 714/18». Dat 16/4-18. M.R. J.nr. 888/18. s. 62

40. «Sikringsforanstaltninger. Iverksættelse. Deltagere.» dat. 12/12-18, M.R. J.nr. 2722/18. s. 62

41. «Sikkerhetsforanstaltninger», dat. 4/12-18, M.R.J.nr. 2685/18. s. 64

42. «Sikringsforanstaltninger. Genst. s M.jnr. 714/18». Dat. 16/4-18, M.R. J.nr. 888/18. s. 66

43. Fra samme skriv som nevnt i note 41. s. 70

44. Ordrestikkord: «Sikringsstyrken indkaldes». «Hvis telefonen er brudt, vil politiet gi ordre til sikringschefen, kompanichefene (mitral-

jøsechefen), administrasjonsunderoffiserene og ordrekredschefene». s. 71

45. Da det tyske angrepet på Trøndelag kom i 1940, blei Agdenes forsert og erobret raskt. Resultatet blei dermed at magasinbeholdningene til en styrke på over tre regimentter gikk tapt da Trondheim blei overgitt uten kamp av den norske general og sjef for 5. divisjon, gen.maj. Laurantzou. All organisert motstand blei da — med enkelte hederlige unntak — umulig. Den eneste avdelingen som fikk muligheter til organisert oppsetning og kamp var IR 13 i Steinkjer. IR 13 blei imidlertid, etter mindre trefninger, overgitt da de engelske styrkene trakk seg ut.

Dessverre har det ikke vært mulig i detalj å undersøke forholda rundt kapitulasjonen til 5. divisjon. Dermed er det heller ikke mulig ennå å fastslå hvilken betydning ubrukeliggjøringa av beholdningene hadde. Vi må nøye oss med å fastslå den militære katastrofen som kapitulasjonen faktisk var. s. 72

46. 6. divisjons brev av 20/11-18, Jnr. 1546/1918. (Mob. avds. referanse er påført: Jnr. 3139/1918).

«... Regimentet har ogsaa været betænkt paa at foreslaa fjernet de til avdelingens geværer hørende *bajonetter*. Men regimentet har opgivet dette, fordi det ikke antas mulig at skaffe bajonetterne avveien uten at vække opsigt — og vækker en saadan forholdsregel først opsigt, vil det ogsaa snart sive ut, hvor man i tilfælde har bragt sakerne hen.» s. 72

Kapittel 2

1. Nøyaktig 29,14%. Historisk statistikk, 1968. Tabell 135. Produksjonsindeks etter næringsgruppe. Basisår 1938. Tallet viser produksjonsnedgangen for bergverksdrift, industri og gassforsyning. s. 74

2. I budsjettåret 1920/21 var budsjettet på 72 mill. kr. til sammenlikning. s. 76

3. De meniges verneplikt før den 2. verdenskrigen var organisert slik at man blei innkalt til øvelser et visst antall dager i et begrensa antall år. Hærodninga av 1927 reduserte antallet dager fra 144 til 108 for de fleste menige stridende. Øvelsene var som oftest lagt til sommermånedene. Disse korte sommerøvelsene var i virkeligheten den eneste tida som offiserene hadde til rådighet for å kartlegge hvilke soldater som var «paalidelige» og hvilke som måtte holdes utafør de hemmelige oppsetningene. s. 76

4. Fastsatt av KG etter konferanse med FD. Utsendt med «Veiledning» i 3000 x til DKene, høyere militære instanser, samt generaladvokaten, KG, FD, Jus.dept., KA og genst. Konseptet til utsending er dat. 11/4-22, sjølve dokumentet med «Regler ... osv.» samt bilag er journalført av KG Jno. 0860/1922. s. 77

5. Delvis mobilisering og alminnelig mobilisering. s. 81

6. Generelle retningslinjer for avdelingenes oppsetninger ved de forskjellige alternativene (mobilisering for ytre krig eller indre uroligheter) blei innarbeida i mobiliseringsreglene på forskjellig vis. Under gjengir vi hovedtrekka i avsnittet om mobiliseringsplaner fra mobiliseringsreglenes utgave av 1930 (etter 1927-ordninga):

«II. Mobiliseringsplaner

- 5) Ved divisjoner, våben og troppestaber og hos de administrative fagmyndigheter skal det alltid foreligge en *mobiliseringsplan*. Denne plan skal i den utstrekning det er nødvendig være gjort op særskildt for tiden under og utenfor våbenøvelsene, for sommer og vinter og i tilfelle for sjøen åpen eller sjøen sperret. Gjenpart av mobiliseringsplanen skal finnes i Generalstaben.
- 6) *Divisjonens mobiliseringsplan* skal omfatte:
- A. *Divisjonskommando*.
    - I. Opsetning, beklædning, bevæpning og utrustning, transport, forpleining og underbringelse.
    - II. Divisjonskommandoens mobiliseringstid.
    - III. Fortegnelse over arkivsaker m.v. som skal tas med i felt.
  - B. *Staber (kommandoer)* som settes opp direkte av divisjonen (som under A).
  - C. *Bestemmelser for opretholdelse av orden og sikkerhet* innen divisjonskommandodistriktet.
    - I. Sikkerhetsvakter og ordensvern.
    - II. Brovakter, jernbanevakter, telegraf- og telefonvakter.
    - III. Sikringsforanstaltninger i grensestrøkene.
    - IV. Forbudte områder.
    - V. Krigspoliti.
    - VI. Post- og telegramkontroll, pressekontroll.
    - VII. Etterretningstjeneste.

For resten av oversikten, tar jeg bare med hovedpunktene, med unntak av bilagslista, som kommer som punkt J:

- D. *Divisjonens opsetning og sammendragning.*
- E. *Anlegg av befestninger.*

- F. Etappevesenets opsetning og disponering.
- G. Sikring av større lagre. Evakuering.
- H. Redegjørelse for hvordan sanitetstjenesten ordnes.
- I. Dampbåter innen divisjonsdistriktet.
- J. *Som bilag til mobiplanen skal foreligge:*
  - I. *Ekspedisjonsliste* som viser hvilke ordrer og øvrige skriftlige og telegrafiske (telefoniske) ekspedisjoner som skal sendes ut ved mobilisering, og i hvilken orden de skal sendes.
  - II. *Oversikt over rekvisisjonsområder* med angivelse av hvem som er rekvirerende myndighet (plasskommandant) og dennes adresse de forskjellige mobiliseringsdager.
  - III. *Fortegnelse over skjønnskommisjoner innen kommandodistriktet* med angivelse av hver kommisjons medlemmer og varamenn for disse. (K.R.R. pkt. 38—40).
  - IV. *De rekvisisjoner og andre ekspedisjoner* som skal sendes ut ved mobilisering.
  - V. *Nødvendige instruksjer.*
  - VI. *Divisjonens krigsforpleiningsplan* (utarbeidet av divisjonsintendanten).
  - VII. *Forsvarsplan for vedkommende landsdel* og gjenpart av forsvarsplanene for festninger innen landsdelen.»

Utdraget er henta fra: «*Mobiliseringsregler* for divisjoner, våben(troppe-)inspektører og de administrative fagmyndigheter», fastsatt ved Kgl. res. 11/7-30.

Mobiliseringsplanen skulle gi et lite inntrykk av hvor komplisert og byråkratisk det militære planleggingsarbeidet måtte bli i og med at det skulle planlegges både for «indre» og «ytre» krig. s. 81

7. I mob.oppkjøret for 1934, oppsetningsplan for ordensvernsavdelinger osv. heter det «... etter erfaringer fra 1921 vil alt befal og ca. halvparten av de menige ha møtt første dags middag». s. 81

8. Et godt eksempel er oppbygginga av 1. divisjon, som besto av avdelinger på begge sider av Oslofjorden. Hvis det eksisterte noen forsvarsplan for dette distriktet, så kan ikke den ha forutsatt at en fiende ville trenge inn i Oslofjorden. Dette ville nemlig uungåelig dele divisjonen i to.

Ser vi imidlertid på disponeringa av ordensvernsavdelingene, blir det mer forståelig. IR 3 var et nøkkelregiment i ordensvernsoppsetningene, det skulle sikre Holmestrand, Hvitvingfoss, Tønsberg, Sandefjord, Larvik og Skien/Porsgrunn samt våpenfabrikken på Kongsberg. Regimentets geografiske plassering på Heistadmoen ga det et ideelt utgangspunkt for raskt å nå disse stedene, men det var et håpløst utgangspunkt for samoperasjoner med avdelinger i Østfold,

for ikke å si for å overføre tropper dit. Dette viste også virkeligheten i 1940, IR 3 var et av de få regimentene som blei ferdig mobilisert, men kapitulerte uten å ha kommet i kamp, med alle sine våpen og alt utstyr inklusive våpenfabrikken intakt. s. 82

9. Jfr. «Utdrag av Mobiliseringsregler for Hærens avdelinger til bruk ved fordelingstjenesten», s. 8—9, Oslo 1930. s. 82

10. Skriv og telegram fra 1. divisjon til generalstaben, mob. avd. dat. 14/11-18, J.Nr. M. 1269/18, viser at flyttinga er beordra. s. 84

11. Opplyst i «Oversigt over opbevaring av vaaben og ammunition», ajourført 8/1-24. s. 84

12. Lagringsoversiktene viser dette, se note 11. s. 85

13. «Oversikt over iverksatte sikkerhetsforanstaltninger 1918—1925». s. 85

14. Det er her grunn til å tro at de virkelige talla ligger høyere, fordi rapporteringa var både mangelfull og unøyaktig, noe som går fram av merknadene. Dessuten sier oversikten ingenting om omfanget av sivilt vakthold.

Rapportene for 1921 har åpenbart vært de mest nøyaktige. s. 86

Kapittel 3

1. Se Berge Furre: «Norsk historie 1905—1940», s. 191. s. 90

2. Just Lippe: «NKPs historie», bd. 1, s. 267. s. 90

3. Se Sigmund Grønmo: «Militære meninger. Analyse av høyere og lavere befal 1918—1970», Oslo 1973, spesielt kap. 5—7. s. 93

4. Gjengitt som bilag til skriv fra KG, dat. 13/1-30 til generalstaben. J.Nr. 65/1930. s. 94

5. Fra KG til DKene, dat. 13/4-29, J.nr. 3191/28. s. 94

6. Av løytnant K. S. Langslet. Som en kuriositet kan nevnes at den samme Langslet i 1940 var avgitt fra generalstaben som stabssjef for 3. divisjon, som kapitulerte uten kamp etter avslutta mobilisering. s. 95

7. Fra 1. DK til KG: «Sikkerhetsforanstaltninger», dat. 28/12-29, J.Nr. M. 527/1929. s. 95

8. Laake var i 1940 KG, og blei avsatt av regjeringa på regjeringsmøte 11. april, KG og generalstaben hadde da anbefalt regjeringa å legge ned våpna. Se «Stille mobilisering». s. 95

9. Fra 2. divisjon til KG: «Sikkerhetsforanstaltninger. Om opbevaring av våpen og ammunisjon», dat. 6/1-30. H.J.nr. 109/29. s. 97

10. Fra 3. DK til KG, dat. 17/12-29, Jnr. 30/29 E. s. 97

11. Festningsgarnisonene blei trukket tilbake i 1926, da det ikke lenger var behov for så høy beredskap som i perioden 1918—1924. Fra 4. DK til KG, dat. 10/2-30, Jnr. H 105/30. s. 97

12. Fra 5. DK til KG, dat. 31/12-29, M.R.J. nr. 250/29. s. 97

13. Fra 6. DK til KG, dat. 31/12-29, J.Nr. 63, 134/1929. M. s. 99

14. Se note 6 s. 99

15. Generalfelttøimesteren, J.Nr. 25/1930, H. s. 100

16.

«KOMMANDERENDE GENERAL
Genst. J.nr. 1506/1930. IV.O

Oslo 25. oktober 1930

HEMMELIG

Gjenpart av skrivelse til

3. 4. og 6. Distriktskommando

Til

Forsvarsdepartementet

Sikkerhetsforanstaltninger.

Opbevaring av våben og ammunisjon.

På foranledning vil Kommanderende General innskjerpe at det i følge de almindelige regler for opbevaring av våben og ammunisjon, fastsatt i Generalstabens skrivelse av 13/6 1925, er overlatt til Distriktskommandoene — Generalinspektøren og chefen for Festningsartilleriet — å avgjøre hvorvidt våbenbeholdninger skal midlertidig ubrukbargjøres samt hvorvidt ammunisjon bør fjernes fra magasiner og opbevares annensteds.

Angående utgifter ved flytninger m.v. henvises til Kommanderende Generals skrivelse av 3/11 1921.

Det forutsettes at eventuelle forandringer blir innmeldt til Kommanderende General.» s. 101

17. Referert i «P.M. ang. foranstaltninger under særskilte forhold». Gjengitt i sin helhet som bilag. s. 101

18. «Fra Feltartilleriregiment nr. 3», dat. 27/1-30. 5. div. Jnr. 18/30. 18/30. s. 102
19. Fra IR 12 til 5. DK, dat. 28/1-30, J.nr. 34/30. s. 103
20. Altagaard 4/2-30, J.nr. 2/30 H. s. 103
21. «P.M. angående Regler for opsetning og anvendelse av sikkerhetsvakter, ordensvern og jernbanevakter i tilfelle av uroligheter». s. 105
22. Foruten nevnte saker, behandler PMet en rekke beslektede problemer som var blitt reist av DKene og generalstaben. Imidlertid mindre sentralt i denne sammenhengen.
23. Skriv fra 4. DK dat. 11/11-30, Jnr. H. 328/30, og skriv fra 4. DK dat. 29/11-30, Jnr. 404/30. s. 106
24. «Alle» viser her til avdelingssjefene i 4. divisjon. s. 106
25. Forut for dette skrevet fra 4. DK til KG, hadde alle avdelingene under 4. DK skrevet rapporter til 4. DK, som så blei oppsummert i skrevet til KG. Slik kan en få et bilde av hvilke syn som var vanlige og hvilke som var sjeldne blant de militære sjefene. Et som var sjeldent var det kommandanten på Bergenhus festning ga uttrykk for i sin rapport til DKen. Han uttalte bl.a. om den eksisterende ordninga at « ... jeg kan ikke forstå annet enn at det ligger betenkelig nær grensen av lovlighet». Som nyordning foreslo han innkalling av hele årsklasser. Se bilag 2, s. 107
26. «... Distriktskommandoen har vært inne på tanken om å utnytte de borgerlige idrettsforeninger samt skytterlagene. Bruddet innen idrettsverdenen har medført at menn av de sosialistiske og kommunistiske organisasjoner er forbudt å stå i borgerlige idrettsforeninger, — man kan derfor trygt regne med at det langt overveiende antall av disse, sikkert 90 %, tilhører de samfundsbevarende partier og særdeles gjerne vil stille sig til tjeneste når det gjelder å avverge angrep på samfundet.
- Tidligere forsøk på å utnytte idrettsorganisasjonene ga imidlertid ikke oppmuntrende resultat, — eksempelvis forsøket på, basert på opplysninger fra skiforeningene, å forberede opsetning av skiavdelinger. En forhåndsstempling av idrettsforeningene som «politiske» vil vel også kunne medføre uheldige følger med betydelig dårligere tilgang til disse foreninger.
- Skytterlagene står i en annen stilling, fordi de åpent er sagt å skulle tjene landets forsvar, og også fordi de fleste medlemmer er i noget eldre alder og derfor mere å stole på. Distriktskommandoen mener at

- skytterlagene bør utnyttes i heromhandlede saks tjeneste.» (Jnr. H. 328/30). s. 108
27. Innholdet i disse justeringene var reduksjoner fra 200 til 180 mann pr. kp, og max. 8 mg pr. infanteri kp. s. 108
28. Se note 24, kapittel 4. s. 108
29. Den avdelingen i generalstaben som sikkerhetsforanstaltningene sorterte under. s. 110
30. Direkte underlagt regjeringa, og skulle brukes i arbeidskonflikter, indre uroligheter. Som sjef blei utnevnt Quislings nære venn (og NS-«politiminister» under krigen) Jonas Lie. s. 110
31. Fra FD til KG, dat. 25/7-31. J.nr. 775/1929.3. s. 111
32. Asbjørn Lindboe: «Fra de urolige tredveårene. Dagboksnotiser og kommentarer.» Oslo 1965. s. 114
33. I 1940 var Munthe major og sjef for generalstabens mobiliseringsavdeling. s. 114
34. Se Sverre Hartmann: «Fører uten folk», Tiden 1959. s. 114
35. Eidsivating lagstols landssvikavdeling: «Straffesak mot V. A. L. J. Quisling», s. 336. s. 116
36. Viktor Mogens: «Tyskerne, Quisling og vi andre», Oslo 1945, s. 50. s. 117
37. NKP og DNA oppfatta «pepperoverfallet» som en fascistisk provokasjon som var satt i scene av Quisling sjøl og hans nærmeste for å få et påskudd til å trappe opp mot arbeiderbevegelsen. Det var også den mest vanlige oppfatninga innafor liberale kretser, og har til dags dato vært det innafor historieforskinga. Sverre Hartmann har i boka «Fører uten folk» stilt opp en annen teori. Quisling hadde nemlig kort tid før innledet kontakt med den tyske nazi-spionen Horst von Pflugk-Harttung, som var utvist fra Sverige. Der hadde han vært innblandet i en rekke skandaler før han blei grepet på fersk gjerning i våpensmugling av store dimensjoner. Båtlaste med våpen skulle forsyne svenske nazister og fascister, og en av hovedmennene viste seg å være den svenske generalløytnant Munck.
- Det er på det rene at Pflugk-Harttung etter å ha blitt utvist fra Sverige, dro til Oslo hvor han hadde samtaler med Quisling. Hartmann antyder da at det kan ha vært forbindelser mellom de svenske kupp-

makerne og tilsvarende kretser i Norge, og at Pflugk-Harttung kan ha vært et forbindelsesledd til Hitlers SA-stab. Ut ifra en slik synsvinkel kan «pepperoverfallet» ha skjedd i virkeligheten. Quisling kan ha overrasket personer som lette etter materiale som kunne kople Quislings egne statskupp-planer med Pflugk-Harttung eller generalløytnant Munck e.l. Det er sjølsagt også en mulighet at en engelsk agent var ute etter materiale om Pflugk-Harttung.

Hartmanns materiale har krav på å bli ordentlig undersøkt, og iallfall har han rett i at Pflugk-Harttung var en varm potet for Quisling. Pflugk-Harttung hadde nemlig en fortid som leder for et fascistisk frikorps under revolusjonen i Tyskland i 1918, og han hadde egenhendig drept de store revolusjonære lederne Karl Liebknecht og Rosa Luxembourg, og blitt «verdenskjent» for det. Da det blei kjent at han var i Norge, blei han møtte med talløse demonstrasjoner og protester, og dermed blei regjeringa tvunget til å sørge for at han forlot landet.

38. Lappobevegelsen blei stifta i november 1929 i Lappo i Österbotten, med det direkte formålet å etablere et fascistisk stor-Finland fra Viborg; til Finnmarkskysten, fra Østersjøen til Ural. Bevegelsen hadde sine røtter tilbake til det finske offiserskorpset som blei bygd opp og trent av den tyske hær i 1917—18 i Nord-Tyskland. Dette korpset utgjorde de hvite kjernetroppene under borgerkrigen i Finland i 1918, og brakte et terrorregime til makta som myrda mellom 20 000 og 30 000 finske patrioter etter seieren i borgerkrigen.

I mars 1930 organiserte Lappobevegelsen et angrep på trykkeriet til den kommunistiske avisa i Wasa, som blei stormet og brent ned. Det var signalet til en omfattende terrorkampanje. Riksdagsmenn og fagforeningsledere, kommunister som sosialdemokrater og liberalere blei overfalt og mishandla, og sendt over grensa til Sovjet. Denne kampanjen brakte fascistene Svinhufvud til presidentvervet, under krav om forbud av kommunistpartiet og landsorganisasjonen. Kommunistiske riksdagsmenn blei arrestert. I mars 1932 organiserte Lappobevegelsen en militær oppstand i Mäntsälä, nord for Helsinki, og væpna styrker blei samla for å marsjere mot hovedstaden. Lederne hadde imidlertid feilberegnet situasjonen, og Svinhufvud blei tvunget til å avverge kuppforsøket. Lederne blei arrestert, men fikk svært milde straffer. Bevegelsen fortsatte som parti under navnet «Fosterländske folkrörelsen (IKL)», et nazistisk parti. Snikmyrding og terror fortsatte som viktigste arbeidsmetoder fram til det overtok statsmakta på tyske bajonetter under krigen. Med fredsslutninga med Sovjet i 1944 blei bevegelsen endelig forbudt.

Som sine nordiske søsterpartier var Lappobevegelsen ledet av høytstående offiserer, bl.a. general Wallenius. s. 118

39. Et skriv som omhandler politisk forbud mot DNA og NKP er av en eller annen grunn kommet med i dokumentbilagene til Quisling-

saken. Quisling kunne ikke redegjøre for dette skrivet etter at det blei tatt opp i den undersøkelseskommissjonen som blei nedsatt for å granske Quislings påstander. Se forøvrig note 21 under kapittel 1. s. 118

40. «PM»et foreligger både i FDs og i generalstabens arkiver i den form det foreligger i bilag 3. Det foreligger også en sterkt amputert variant i generalstabens arkiv, og det er sannsynlig at det dreier seg om det skrivet som ifølge «PM»ets punkt H skulle sendes DKene. (Se punkt H, side 226). Operativ avdeling var i 1931 leda av major W. Stefens og Quislings nære venn, kaptein A. F. Munthe. Avdelingens to «adjointer» var løytnantene K. S. Langslet og O. Lindbäck-Larsen. Av aspirantene kjenner vi igjen løytnant H. P. L'Orange som også hørte til den nærmeste kretsen rundt Quisling. s. 118

41. Av «PM»ets punkt D, side 220, framgår det et forslag om stillings-substitutter, dvs. at det på forhånd tas ut personer som skal fungere som reserve i tilfelle de personene som har disse stillingene skulle bli satt ut av funksjon. Det er helt på det rene at et slikt system var i funksjon ihvertfall fra 1933 av. Eksempel på det finnes f.eks. i skriv «Ordensvern» dat. 10/3-33, fra 2. DK til KG. H.J.nr. 134/33.

De bestemmelsene som det refereres til i ordreeksemplaret over fra skriv av 25/1-32 fra dept., er «Bestemmelser vedrørende militært område». Disse bestemmelsene slår fast at når et område er besatt, er det å betrakte som militært område. Dermed overtar de militære politimyndigheten, og «civile og kommunale myndigheter» blir underordnet de militære. De lokale militære sjefene fikk vidtgående tillatelse til bruk av våpen. s. 126

42. Et finsk territorialkrav overfor Norge kunne brakt det norske borgerskapet i en vanskelig stilling, på grunn av den propaganda-effekten som «det finske spørsmålet» hadde vært brukt med av storborgerskapet i Norge mot arbeiderbevegelsen og mot Sovjet. Spørsmålet var såpass viktig for den militære ledelsen at det blei gjort til gjenstand for studier i generalstaben flere år på tjuetallet. s. 127

44. Talla er henta fra avhøringa av oberst Rasmus Hatledal, Quisling-prosessen, Oslo 1946, s. 162—163. Hatledal var i 1940 generalstabssjef. Han sier sjøl i avhøringene at talla er omtrentlige. Seinere opplysninger (Sandvik: Operasjonene i Nord-Norge) oppgir ca. 6 300 mann mobilisert i Nord-Norge pr. 20. mars. s. 129

Kapittel 4

1. Berge Furre: «Norsk historie 1905—1940», s. 204. s. 131
2. At regjeringserklæringa til den nye statsministeren Nygaardsvold ikke blei møtt med noen storm, var et uttrykk for at det ikke bare var DNA som la opp til «forsoning». Et annet uttrykk for at monopolborgerskapet nå så med velvillige øyne på den nye regjeringa, var at «aktivisten» Throne Holst og hans venner var kommet klart på defensiven. Throne Holst sjøl var f.eks. kasta som president i Industriforbundet. s. 131
3. Som DNAs «militærekspert» hadde Monsen utfoldet en rik virksomhet på det anti-militaristiske området, og var ansvarlig for mye av denne typen materiale som DNA produserte i slutten av tjue-åra og begynnelsen av tredivetåra. Ettersom flere av disse skriftene endte opp i generalstabens arkiver, kan en gå ut fra at generalstaben vanskelig kan ha unngått å fatte spesiell interesse for Monsen. Ellers er Quislings tale 7. april 1932 og hans innlegg i forbindelse med «Quislingsaken» fulle av hentydninger både til Monsen og andre politikere. s. 132
4. Stortingstidende 1948, 21. oktober, s. 533. s. 132
5. Det klassiske borgerlige verket om norsk militærpolitikk i mellomkrigstida er Nils Ørvik: «Sikkerhetspolitikken 1920—39» b. 1—2, Oslo 1960. Ifølge dette verket (b. 1, s. 130) deltok Ruge som landmilitær rådgiver, og orlogskapteinene Steen og Kullmann som sjømilitære rådgivere for DNAs framlegg til ny forsvarsordning i det såkalte «vaktvernforslaget av 1932».

Ørviks to bind sterke verk er stort sett svært overflatisk, og begrenser seg i all hovedsak til analyser av stortingsdebatter o.l. Han har f.eks. ikke bare unngått å oppdage Ordensvernsavdelingene, det kan forøvrig bare ha *en* årsak, nemlig at Ørvik ikke har tatt bryet med å kikke på generalstabens arkiver. Han har overhodet ikke tatt for seg den påstanden at militærapparatet hadde en oppgave i den indre politiske kampen i landet. Dermed stiller Ørvik seg sjøl på sidelinja i debatten om militærapparatets historie.

Ørvik har imidlertid en god del dokumentasjon av hvilken linje de borgerlige partiene — inklusive DNA — førte i Stortinget, og har også grepet det poenget at vaktvernforslaget til DNA i 1932 så langt fra var noe «pasifistisk» forslag, men snarere en rasjonalisering og sanering av den eksisterende krigsmakta. (s. 128—133). Svein Lundestad polemiserer i sin hovedoppgave i historie «Arbeiderpartiet og forsvaret 1935—39» (1974) mot dette, og hevder at partiets grunnleggende politikk overfor det «nasjonale forsvaret» først blei endra etter regje-

ringsskiftet i 1935. Mens Lundestad slår DNAs militarisme før 1935 under en stol, legger både han og Ørvik altfor stor vekt på *skillet* mellom «pasifisme og militarisme». Det avgjørende skillet i DNAs militærpolitikk gikk etter vår oppfatning i 1905, da partiet forlot folkevæpningslinja. Seinere vakla partiet mellom pasifistiske og militaristiske synspunkter, inntil militarismen blei så å si enerådende fra og med vaktvernforslaget. s. 134

6. Den ordensvernsavdelinga som blei danna av avdelinger fra Hedmark Dragonregiment nr. 1 (DR 1) og Vestoppland Dragonregiment nr. 2 (DR 2) var satt opp som en spesielt mobil avdeling som skulle kunne settes inn som «brannkorps» i hele distriktskommandoens område. Den blei kalt «1. lette korps», og dens «fredsorganisasjon» blei kalt «1. lette regiment».

På tilsvarende vis var det satt opp 2. og 3. lette korps, men de var ikke øremerka spesielt for Oslo. Ordninga med disse «lette korps» oppsto i begynnelsen av 30-åra, og hensikten var å utnytte til fulle kavaleriets store bevegelighet også til ordensvernsavdelingene. s. 135

7. Skriv fra 2. DK til KG, dat. 10/3-33, H.J.nr. 134/33. s. 135

8. Omtrentlig talloversikt fra oversiktskarter fra 33/34. s. 135

9. «Revisjon av 2. Distriktskommandos sikringsplan», H.J.nr. 97/1937. s. 136

10. 10/3-33 blei oberst Melhuus, generalinspektøren for Infanteriet, beordra til KG til denne dobbelt-kommando. Operativ avdeling (generalstaben) j.nr. 150/1933. s. 136

11. I motsetning til *krigsoppsetningsplanen* for høyere staber, som foreskreiv en brigadekommando. Skriv fra 2. DK til KG, dat. 2/3-36, H.J.nr. 104/36. s. 136

12. Se side 94. s. 137

13. Vi kjenner til omlegginga av IR 3 og forslaget om omlegging av IR 9 og IR 10. s. 137

14. «Til generalstabens operative avdeling», dat. 13/1-37, J.nr. 7/37.M. s.

15. Revisjon av 2. Distriktskommandos sikringsplan», dat. 20/2-37, H.J.nr. 17/1937. s. 139

16. I «Regler ... (osv.)» fra 1922 var dette prinsippet lagt til grunn. s. 139

17. Se side 77. s. 140

18. Kommanderende general, dat. 26/5-37, J.nr. 284/1937. s. 140

19. «Regler for anvendelse av ordensvern m.v.», dat. 18/6-37, J.nr. 3888-37 P. s. 142

20. Oppsetninga av egne jernbanevakter falt bort i 1934. Dette forhindra imidlertid ikke at DKene kunne disponere ordensvernsavdelingene som jernbanevakter etter behov. I skriv «Regler for opsetning og anvendelse av sikringsvakter og ordensvern i tilfelle av uroligheter», J.nr. 1463/1937 III (operativ avdeling, generalstaben), blei det presisert for 1. DK at det var anledning til slik disponering på tross av den prinsipielle endringa i 1934. s. 142

21. «Regler for opsetning og anvendelse av sikringsvakter og ordensvern i tilfelle uroligheter. Uttagning av personell», J.Nr. M. 367/1937. s. 143

22. «Regler for opsetning og anvendelse av sikringsvakter og ordensvern i tilfelle av uroligheter». J.nr. 2276/1937 III. s. 144

23. Approbasjonen til 4. DKs forslag, dat. 25/11-37, J.nr. 2986/1937. s. 144

24. Auka i oppsetningene kan godt belyses med et eksempel fra 4. DK, som innmeldte sine endringsforslag i skriv «Regler for opsetning og anvendelse av sikringsvakter og ordensvern i tilfelle av uroligheter. Uttagning av personell», dat. 8/11-37, J.nr. 117/37.

4. DK skreiv at sikringsvaktene var satt opp som etter krigsoppsetningsplanene uten endring fra tidligere år. For ordensvernet skreiv DK at man hadde utarbeida en ny plan som bygde på innkalling av feltavdelingene etter de oppropslistene som gjaldt for mobilisering. Det ser altså ut som om 4. DK fikk avslag på sine forslag til revisjon av ordninga i 1930 (se s. 108). Fram til 1937 besto ordensvernet av ca. 2 000 mann fra mange forskjellige avdelinger, det tilsvarte to feltbataljoner og 4 landverns-kp'er.

I oversikten fra 1933 sto DKen oppført med 8 kp'er, oppsetninga må altså ha blitt auka i tida 1933—37. I 1937 foreslo imidlertid DKen feltmessig oppsatt en bataljon og to lv.kp'er fra IR 9 og tilsvarende fra IR 10, tilsammen 14 kp'er. I tillegg blei det foreslått et artilleribat-teri og en sveit på 3 fly. KG approberte ikke flysveiten, men ellers blei oppsetningene som DKen hadde foreslått. Det var altså en betydelig auke av ordensvernet. s. 144

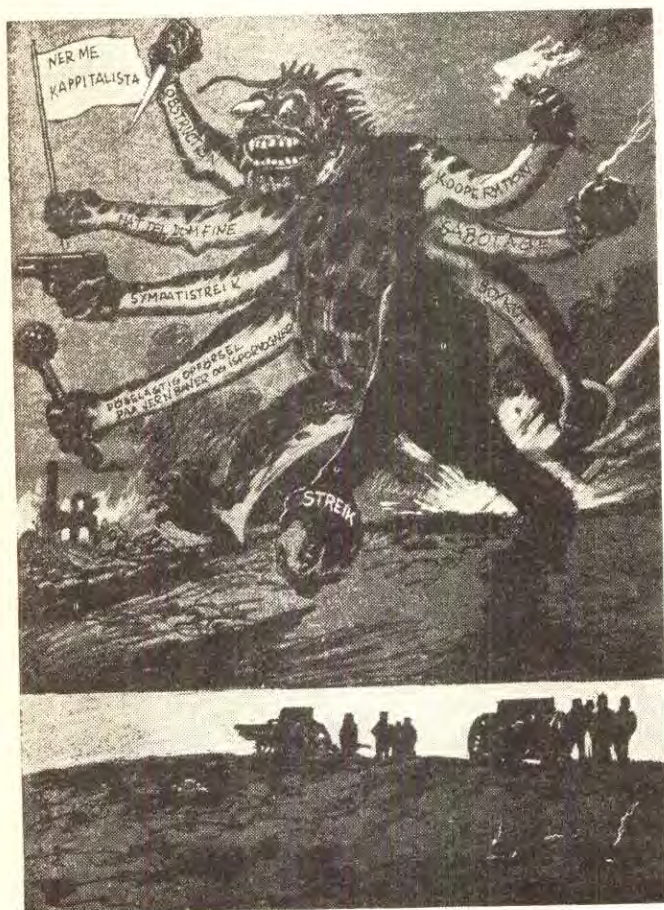

25. Skriv fra 1. DK til KG: «Sikkerhetsforanstaltninger ved AR 1, Biler til ordensvernet», dat. 22/3-33, J.Nr. M. 125/1933. s. 145
26. Samme skriv. s. 145
27. «Oversikt over forberedt opsetning av sikkerhetsvakter, ordensvern og jernbanevakter i 1. kommandodistrikt», dat. 1. DK. Fredrikstad 6/2-23. s. 145
28. «Oversikt over forberedt opsetning av sikringsstyrker innen 1. kommandodistrikt 1936». s. 145
29. Det hersker en del uklarhet m.h.t. AR 1s oppsetninger. Oberst Sverre Refsum, nk ved regimentet i 1940, hevda at det før 1930 var planlagt oppsatt 4 bataljoner, hver med to batterier (8) feltkanoner (7,5 cm), 4 felthaubits (12 cm) og tre posisjonskanoner (10,5 cm). Dette var maksimal krigsoppsetning, satt opp ved alminnelig mobilisering (krig). I 1940 var det derimot bare planlagt satt opp to bataljoner: I/AR 1, betegna den «lille» bataljonen (ett batteri på 4 feltkanoner og ett på 4 felthaubits) og II/AR 1 betegna den «store» bataljonen med to batterier feltkanoner og ett batteri felthaubits). Resten av skytset fra de tidligere oppsetningene inngikk som reserve. Refsum hevda også at bataljonsoppsetningene var redusert til ca. 700 mann å ca. 150 pr. batteri. Opplysninger fra militærkalenderen/1940 kan imidlertid tyde på at Refsums opplysninger er for snaue. Det er også en mulighet for at det kan ha skjedd endringer i AR 1s oppsetninger vinteren/våren 1940 etter at militærkalenderen var ajourført. Det er imidlertid også klart at oppsetningene bygd på Refsums opplysninger ligger klart i overkant av den tidligere ved overgang til bruk av feltoppsatt I/AR 1 som ordensvernsavdeling. s. 146
30. «Mobiliseringsterminen for sikringsvakter og ordensvern. Forhåndsunderretning til befal ved sikringsvakter». J.nr. 978/1938.III.
Bakgrunnen for 3. DKs henvendelse var at en offiser i Kristiansand var blitt plassert i begge oppsetningene. s. 146
31. Skriv «Mobiliseringsterminen for sikringsvakter og ordensvern. Forhåndsunderretning til befal ved sikringsvakter», J.nr. 73/38.H., dat. 26/4-38. s. 147
32. Skrivet til DKene og KA er dat. 24/5-38, Jnr. 1412/1938 III, til FD og Jus.dept. 23/5-38. Hvis Monsen ikke har fått dette skrivet, må det ha foreligget en veritabel sammensvergelse i departementet.
Det skal her nevnes at det også blei utarbeida en ny instruks for revisisjon av militær tropp ved indre uroligheter, i rundskriv fra Jus.dept. dat. 9/5-38 til fylkesmennene. Det er undertegna av Trygve Lie. s. 150

33. Med påskrift: «Helt ajour pr. 19/9-38». Bilag 10. s. 150
34. I skriv «Regler for opsetning av sikkerhetsvakter og ordensvern i tilfelle av uroligheter. Sjøforsvaret», dat. 25/2-39, fra 4. DK til KG. Jnr. 57/39. s. 150
35. Skriv fra KA til KG, dat. 28/1-39, Jnr. 1645/38 III. s. 150
36. Fra KG til KA, dat 26/4-39, Jnr. 448/1939 III. s. 150
37. Feltbrigadene var planlagt satt opp som nøytralitetsvakt. 1. feltbrigade besto av 4 infanteribataljoner og en artilleribataljon, samt tren, stab og ingkp. Rekner vi en bataljon til sikkerhetsvakt, ser vi at oppsetningene er like. s. 150
38. Til 1.—6. DK, gen.insp. for Hærens artilleri, Kavaleriet, Ingeniørvåpenet, Hærens flygev., Sjefen for Forsyningskorpset, Akershus kommandantskap, med gjenpart til FD. J.nr. 2075/1939. III s. 153
39. Med unntak av beredskapen mot Sovjet. s. 154
40. Gen.maj. John Høgevold: «Hvem sviktet?» Oslo 1974, s. 50. Høgevold tjenestegjorde i generalstabens mobiliseringsavd. i 1940. s. 157
41. Asbjørn Lindboe: «Fra de urolige tredveårene», Oslo 1965. Det første sitatet er fra s. 63, det andre fra s. 66. s. 157
42. Gen.maj. John Høgevold: «Hvem sviktet?», Oslo 1974, s. 124. s. 159

Bilder og tegninger

Hvorledes socialisterne helst vilde tage sig ud for «dom fine», og hvorledes de antagelig vil «tage sig ud» i virkeligheden, om de fortsætter, som de har begyndt.

Korsaren, 1912.

1

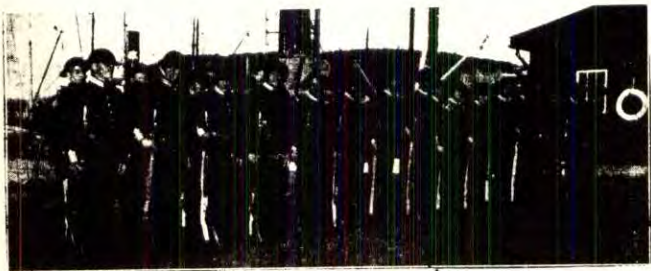

2

3

181

4

5

Storstreikens ende.

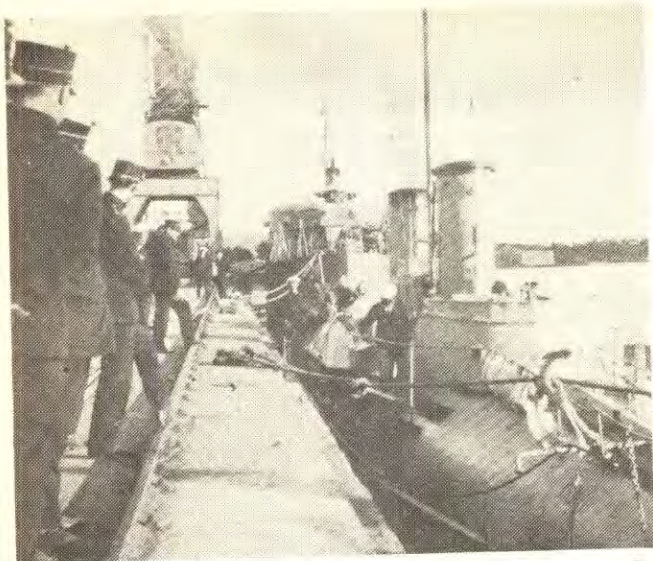
Efter fjaskoen vil arbejderne sørge for, at lederne selv får smake det ris, de har bundet.

Karikaturen, 1921. 6

Mobilisering i Telemark.
Quisling konsentrerer sig.

Arbeiderbladet, 10. juni 1931. 7

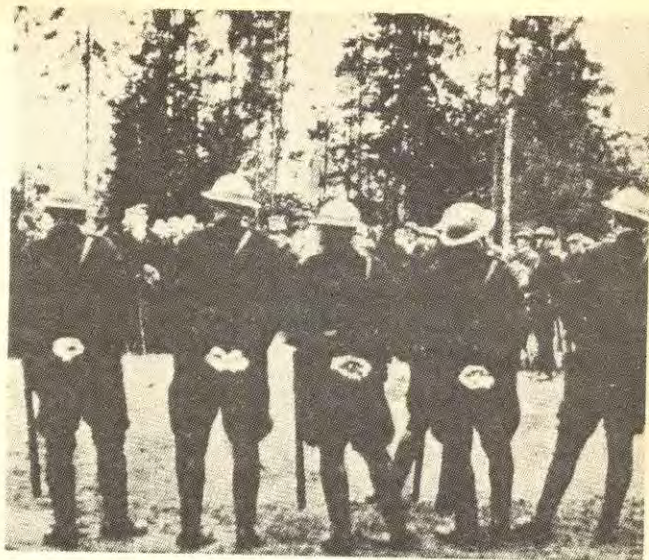
8

Gardister på
Chillemoen

9

10

Fra militærskoleen på Gardermoen. Sydpartiet på linje.

11

12

Billedtekster

1. Tegning fra Corsaren i 1912: «Hvorledes socialisterne helst vilde tage sig ut for «dom fine», og hvorledes de antagelig vil «tage sig ud» i virkeligheden, om de fortsætter som de har begyndt».
2. En torpedobåt på nøytralitetsvakt under den første verdenskrigen. Samtidig militær korrespondanse viser nå at rene ordensvernoppdrag i 1918 blei kamouflert som nøytralitetsoppdrag.
3. Nøytralitetsvakt på Brettingen fort, Agdenes utenfor Trondheim, januar 1940. Agdenes befestninger hadde stor strategisk beliggenhet, som bildet gir et inntrykk av. Hambåra, Brettingen og Hysnes forter blokkerte fullstendig den trange innseilingen til Trondheims-fjorden, og utgjorde 1. linjes forsvar av Trøndelagsområdet. Både i 1. og 2. verdenskrig blei festningene betrakta som de viktigste forsvarsverkene i midt-Norge. Det var derfor helt naturlig for forsvarsledelsen i 5. distriktskommando å velge Agdenes som oppbevaringssted for samtlige tennekampanjer til hele mobiliseringsbeholdninga i distriktet våren 1918. Men hadde festningen blitt angrepet og satt ut av funksjon, ville med ett slag alle slags mobiliseringsvåpen i Trøndelag blitt verdiløse.
4. Ordensvernavdeling fra Garden på brygga i Oslo, under storstreiken i 1921.
5. Karikatur fra Fritt Slag under storstreiken i 1921.
6. Tegning fra Karikaturen i 1921: «Efter fjaskoen vil arbeiderne sørge for at lederne selv får smake det ris de har bundet.»
7. Arbeiderbladet 10. juni 1931: «Mobilisering i Telemark. Quisling konsentrerer seg.»

8. Marinens ordensvern med steamen oppe ved kaia på Menstad under konflikten i 1931. I forgrunnen en torpedobåt og i bakgrunnen en minelegger.

9. Ordensvernsoldater fra IR 3 på Gråtenmoen under Menstadkonflikten.

10. Teledølene demonstrerer mot en tvangsauksjon — fra kriseårene 1934—35. Statspolitiet har ryddet tunet og står vakt, mens lensmannen og hans folk arbeider.

11. Avdelinger fra Hedmark Dragonregiment nr. 1 (DR 1) på Gardermoen, fra siste halvdel av 30-tallet. Dragonene fra dette regimentet og fra DR 2 var satt opp i en ordensvernavdeling som blei kalt «1. lette korps». «1. lette korps» var et «brannkorps», som ved hjelp av kavalleriets store bevegelighet kunne settes inn spesielt hurtig over hele østlandsområdet, uansett hvor urolighetene oppsto innafor dette området. Som vi ser av bildet var korpset utstyrt med en av Norges to panserbiler. Panserbilene hadde ingen feltmessig betydning, fordi de ikke kunne brukes utenfor veier. Derimot var de utmerket til bruk ved «gatespetakler», pga. lett pansring, beskytta mitraljøser og en svingbar, liten kanon, som var montert i et høytstående tårn.

12. Jegerbataljonen av IR 2 var øremerka med 500 manns styrke som ordensvernavdeling mot Oslo-arbeiderne. Sammen med andre avdelinger utgjorde den «Oslo Ordensvern», en høyere enhet av ordensvernet som i 1933—34 var på ca. 5000 mann, altså en enhet på størrelse med en brigade. På bildet ser vi jegerbataljonen under marsj i Oslos gater.

Dokumentbilag

BILAG 1

Fra

Chefen for Altagruppen Altagaard den 4. februar 1930
J.nr. 2/30 H.

Finnm. batj.
J.nr. 20/30 M.
H e m m e l i g.

Til

Chefen for Finnmark bataljon.

«*Plan for opsetning og anvendelse av sikkerhetsvakter, ordensvern og jernbanevakter i tilfelde av uroligheter.*
(Div.skr. av 21. januar 1930 — J.nr. 9/30. Bataljonens eksp. 30/1 1930)

Ad. a. *Innkallelse av ordensvernsavdelinger.*

Det kan vanskelig tenkes at samtlige militære myndigheter, der er berettiget og forpliktet til aa iverksette innkallelse av ordensvern m.v., alle paa en gang skulde være satt ut av spillet.

Idet man holder sig til de herværende lokale forhold, skal man anføre at selv om hverken Distriktskommandosens eller bataljonens ordre kan innhentes, er nedenanførte chefer, paa anmodning fra Politimesteren i Vest-Finnmark *eller i tilfelde uten saadan naar forholdene krever det*, bemyndiget til aa iverksette innkallelse av ordensvernets avdelinger:

Chefen for Altagruppen.

Chefen for ordensvernskompaniet paa Altagaard,
kaptein Skaar.

Chefen for ordensvernsavdelingen paa Hammerfest,
kaptein Moholdt.

Ennvidere vil ordensvernet bli innkaldt av nedennevnte befal, hvis de mottar følgende underretning fra Politimesteren i Vest-Finnmark: «Ordre om innkallelse av ordensvernet er utstedt.»:

Kaptein Neset, Kirkenes.

Løitnant Ottem, Elvebakken.

” Nalki, Kaafjord.

” Sandaker, Tverelvdalen.

Selv om man gaar ut fra at forholdene er aldrig saa tilspisset, er det usandsynlig at ikke en eller flere av de personer som er berettiget til uten ordre eller paa anmodning fra Politimesteren aa iverksette innkallelsen skulde være istand hertil.

Man finner derfor at det ikke er nødvendig ogsaa aa gi fylkesmennene myndighet til aa innkalle ordensvernets avdelinger.

Ad. b. Innkallelse av sikkerhetsvakter.

Man er enig med 5. Distriktskommando at de civile myndigheter ikke bør ha nogen befattning med innkallelsen av sikkerhetsvakter. Disse vaktens opsetning er en militær foranstaltning, som kan iverksettes paa de militære chefers nedover til regimentschefs (kommandants) initiativ. I likhet med 5. Distriktskommando gaar man ut fra at disse vakter vil bli innkaldt saa tidlig at ordinær ekspedisjonsvei kan benyttes.

Angaaende hvorvidt man i sin almindelighet anser det betryggende aa basere sig paa innkallelse av utskrevne avdelinger til opretholdelse av ro og orden, skal man for Altagruppens vedkommende uttale:

Innen Altagruppens distrikt er 50 % av befolkningen av fremmed eller blandet rase. Disse kan man gaa ut fra ikke er nasjonalsindede eller i heldigste tilfelde indifferente i saa henseende. De ansees av undertegnede for ikke paalidelige. Av de øvrige 50 % er mindst halvparten kommunistisk eller revolusjonært innstillet. Tilbake

Chefen for Altegruppen.
J.nr. 9/30 H.

Altagerd den 1. februar 1930.

20 H.
30

Til

H e m m e l i g.

Chefen for Finnmark bataljon.

"Plan for opættning og anvendelse av sikkerhetsvakter, ordensvern og jernbanevakter i tilfælde av uroligheter.

(Div.skr. av 21. januar 1930 - J.nr. 9/30. Bataljonens eksp. 30/1 1930)

Ad. a. Innkallelse av ordensvernsavdelinger.

Det kan vanskelig tenkes at samtlige militære myndigheter, der er berettiget og forpliktet til å iverksette innkallelse av ordensvern m.v., alle paa en gang skulde være satt ut av spillet.

Idet man holder sig til de herværende lokale forhold, skal man anføre at selv om hverken Distriktskommandoens eller bataljonens ordre kan innhentes, er nedenanførte chefer, paa anmodning fra Politimesteren i Vest-Finnmark eller i tilfælde uten saadan nær forholdene krever det, bemyndiget til å iverksette innkallelse av ordensvernsavdelinger:

Chefen for Altegruppen,

Chefen for ordensvernkompaniet paa Altagerd, Kaptain Skar.

Chefen for ordensvernsavdelingen paa Hammerfest, Kaptain Moholdt.

Envidere vil ordensvernet bli innkaldt av nedannevnte batalj, hvis de mottar følgende underretning fra Politimesteren i Vest-Finnmark: "Ordre om innkallelse av ordensvernet er utstedt.":

Kaptein Neset, Kirkenes.

Lieutenant Ottem, Elvebakken.

" Nalki, Kaaffjord.

" Sønderaker, Tverselvålen.

Selv om man bør ut fra at forholdene er slike som til-

GEN. STABEN

1930

Stem. Sen. 22/1930

9 M
30

blir kun 25 % som man kan regne for helt paalidelige, ja selv denne prosentats tror jeg er høit ansatt.

Med det ringe kjennskap de militære chefer paa grunn av kortvarige rekruttskoler og sløifede regimentssamlinger har til sine mannskaper, vil man forstaa hvor vanskelig det er ved uttagning til ordensvern m.v. åa treffe innen den riktige fjerdepart.

Jeg har sydpaa sett at der av vedkommende kompanichef til ordensvern er blitt uttatt erklærede kommunister. Dette kan kun tilskrives manglende

kjennskap til mannskapene. Naar saadant kan hende sydpaa, hvor forholdene er mere sammentrengt og ihvertfall i landdistriktene mere gjennemsiktige, hvad kan man da ikke resikere her i Finnmark, hvor avstandene er store og bebyggelsen spredt og som følge herav kjennskapet til de enkeltes politiske innstilling mangelfullt.

Hvis man altsaa ikke ved uttagningen er meget forsiktig, kan man resikere aa faa et ordensvern, hvis nytte er mer enn tvilsom.

Jeg vil dog tilføie at der innen Alta, hvor Altagruppens standkvarter ligger og hvor der bor eldre befalingsmenn med aarelangt kjennskap til befolkningen, kan foretas en fullt betryggende uttagning. Vanskeligheter og tvilsom blir derimot uttagningen blandt mannskaper fra de ytre distrikter. Chefernes kjennskap til disse er praktisk talt lik null og her kan man heller ikke faa opplysninger fra lavere befal da gruppen kun har 2 saadanne boende der (nemlig i Bergsfjord og Brynilen). Aa basere sig paa opplysninger fra f.eks. lensmennene er ikke altid betryggende, da man ingen garanti har for at ikke en enkelt lensmann kan være kommunist.

Undertegnede er dog av den mening at hvor vanskelig uttagningen av mannskaper til ordensvernet enn er, maa saadanne avdelinger være forberedt opsatt. Man maa ogsaa nødvendigvis her i Finnmark basere sig paa utskrevne avdelinger. Der bør dog innskjerpes den største omhyggelighet og forsiktighet ved uttagningen. Cheferne burde ogsaa i nogen grad gis anledning til ved personlige undersøkelser i de distrikter hvorfra mannskapene uttas aa innhente nødvendige opplysninger. Slike undersøkelser maatte selvfølgelig foretas under den største diskresjon.

P.W.Lørdahl

GEN.STABEN

J.nr. 0420/1930 Kom.Gen 28/1930 Div. Jnr. GM/30.

BILAG 2

Gen.staben jnr. 2522/30 IV

Fra

4. Distriktskommando

Jnr. H. 328/30.

(Ved mulig fremtidig Bergenshus, 11. november 1930
korrespondance om
denne sak bedes
dette jnr. opgit).

Hemmelig

Op.avd. jnr. 478/1930 o.

Til

Kommanderende General.

*Uttak av vernepliktige til ordensvernsavdelingen i tilfel-
le av uroligheter.*

(K.G., Gen.st.s j.nr. 2224/30.IV.O.)

I skrivelse av 3. juni 1930 anmodet Kommanderende General Distriktskommandoen om å revidere planene for opsetning av sikkerhetsvakter og ordensvern med det hensyn for øie, bedre enn nu å sikre sig at det innkalte befall og mannskap var helt pålitelig — om nødvendig med reduksjon av antall og styrke av planlagte opsetninger.

Distriktskommandoen innhentet uttalelser fra regimentene samt fra kommandanten på Bergens befestninger.

I.R.9 fremholdt: «Opsetningene bør ikke reduseres. Med det kjennskap man efter ruller og distrikts-tjeneste har til personellet tør man fremdeles gå ut fra at de innkalte gjennomgående vil være pålitelige.»

I.R.10 fremholdt sterkt vanskeligheten, nesten umuligheten av å kunne bedømme påliteligheten. Selv

under rekruttskolen får man lite grunnlag for en sådan bedømmelse, og efter den tid taper man enhver sådan kontakt med de utskrevne som umuliggjør riktig dom. Regimentet peker på at befalet ikke alltid er å stole på, minner bl.a. om en fastlønt fanejunker i Lærdal som stod som kandidat på kommunistenes liste. Regimentet finner at befalet ved opsetningen straks må skille ut elementer som manifesterer sig som uskikket. Foreslår ingen forandringer i de for regimentet planlagte opsetninger.

Kommandanten på Bergens befestninger fremholder sterkt at chefene med nuværende øvelser helt savner grunnlag for bedømmelse av påliteligheten. «Forøvrig er det min mening at til militærtjeneste er alle som står i rullen pliktige, uansett deres politiske opfatning. Og det får være befalets sak å holde sin avdeling i orden og få den til å gjøre sin plikt: men befalet må riktignok da utstyres med fornøden myndighet og ha fornøden støtte fra overordnet myndighet. Og en sak for sig er det, hvor langt man skal tøye begrepet militære plikter under de brytninger som finner sted i samfundet.»

Efter disse uttalelser fant Distriktskommandochefen, ennu lite kjent med forholdene innen distriktet, foreløpig ingen forandringer å burde foreta eller foreslå.

Stillingen er imidlertid senere blitt en helt annen, kfr. det i divisjonschefens personlige skrivelser til Kommanderende General om kommunistiske organisasjoner og rustninger anførte, og også de sterkt aggressive uttalelser fra ledende kommunistisk hold.

Efter alle nu foreliggende opsetningsplaner er ingen ordensvernsavdelinger påregnet ferdig opsatt og disponible før tidligst 12—24 timer efterat ordren utgår. De fleste avdelinger vil trenge fra 1½ til 3 døgn. Opsetningen vil ytterligere kunne forsinkes ved at telefon, tele-

graf og jernbane er avbrudt, veier kanskje sperret.

Man må imidlertid være forberedt på det farligste: At uroligheter, eller endog oprør bryter ut uten noget forutgående varsel. De nærmest følgende 3—4 timer kan bli avgjørende.

Til å møte slike uroligheter disponerer Distriktskommandoen, som i skrivelsen av 3. september nevnt, Befalsskolen — 24 17—18 års gutter, samt en 12 mann sterk vaktavdeling på Bergenhus, hvis pålitelighet kan være meget tvilsom.

En revisjon av de for opsetning av ordensvernsavdelingene opgjorte opsetningstider vil neppe kunne bringe nevneverdige reduksjoner i timetallet.

Distriktskommandoen tilskrev 21/10 d.å. regimenterne samt kommandanten på Bergens befestninger således (efter forutgående mundtlig konferanse):

«I forbindelse med mundtlig konferanse av d.d. på Bergenhus tør Distriktskommandoen anmode om en utredning av følgende spørsmål:

- a) Kan ordensvernets mobiliseringstider på nogen måte forkortes?
- b) Ansees den måte hvorpå ordensvernet nu er planlagt varslet for hensiktsmessig?

Spesielt ønskes oplyst om de forføyninger som bør treffes for nøytralisering av ulempene ved en eventuell kommunikasjonsstans.

Distriktskommandoen imøteser også uttalelse om de øvrige spørsmål vedrørende denne sak som blev drøftet på dagens møte, såfremt dertil finnes føie.»

./ . Svarene vedlegges.

I.R.9: Anser nevneverdig forkortelse av fremmøtetiden umulig, uten ved *forhåndsinstruksjon* til enkelte personer (befal og soldater).

I tilfelle av kommunikasjonsstans bør samarbeides med «Samfundshjelpen».

I.R.10: Finner nevneverdig forkortelse av fremmøtetiden utelukket. Forskjellige midler foreslås for

tilfelle av kommunikasjonsbrudd.

Kommandanten på Bergens befestninger: Så lenge nuværende prinsipper for beordring til tjeneste som ordensvern m.v. opprettholdes, foreslåes ingen forandring m.h.t. varsling og fremmøtetider. Chefene har imidlertid med nuværende øvelser intet holdepunkt for uttak av «pålitelig befal og mannskap», — de nødvendige opplysninger må i tilfelle skaffes av politiet.

Prinsippmessig er kommandanten helt uenig i nu anvendte system, med uttak av pålitelige, «fordi hæren ikke skal være nogen klassehær, jeg anser det som et svakhetstegn, fordi det forutsetter at man ikke har en ordinært innkalt avdeling i sin hånd, og jeg kan ikke forstå annet enn at det ligger betenkelig nær grensen av lovlighet.» Kommandanten anbefaler isteden «en alminnelig militær innkallelse årsklassevis». Forhåndsvarsling om denne gis på de almindelige krigstjenestekort ved siden av underretningen om almindelig mobilisering.

Distriktskommandoen skal til avdelingenes uttalelser bemerke:

Det nu anvendte system lider av store mangler:

1. Alle er enige om at utskillelse av de «pålitelige» (både befal og soldater) er meget vanskelig og langt fra gir betryggende resultater.
2. Den til grunn for systemet liggende idé: På forhånd å stemple en stor del av soldatene som «upålitelige», er lite tiltalende og vil — da saken jo ikke kan holdes hemmelig — gi forsvarets fiender gode argumenter, når de stempler hæren som en *klassehær*.
3. Da hele ordningen er bygget på hemmelighold, tvinges man til å benytte en tungvindt varslings- og innkallelelsesmåte, som ikke skaffer den nødvendige styrke så tidlig som absolutt nødvendig.
4. Ødeleggelse av telegraf, telefon, jernbane, m.v. og sperring av veier vil i farlig grad kunne vanskeliggjøre og forsinke de «påliteliges» varsling og fremmøte.

De krav som må stilles til landets vebnede makt i tilfelle av uroligheter av større omfang enn Politiet kan klare, er:

1. Straks ved utbruddet av uroligheter å kunne sikre militære etablissementer samt oplag av våben og ammunisjon m.v., hvis besiddelse eller ødeleggelse vil kunne få avgjørende betydning for sakernes videre gang.

2. Om tumultene vokser til rent oprør, da straks å kunne møte dette medtilstrekkelig styrke til *hurtigst* å slå oprøret ned.

Ved løsningen av den første av disse oppgaver, vil det kunne bli spørsmål om meget kort tid, kanskje bare etpar timer. Man må regne med at de eventuelle urostiftere grundig har forberedt sine planer, — at de har gått i den beste «skole» og dradd fordel av erfaringer fra russiske partivenner.

Det nuværende system tilfredsstiller, som nevnt, absolutt ikke kravet, — mange timer vil gå før man disponerer den nødvendige styrke.

Den av kommandanten på Bergens befestninger anbefalte innkallelelsesmåte lyder meget tiltalende. Det vanskelige og også ellers lite heldige *utvalg* bortfaller, og dermed ethvert skinn av at man ikke stoler på sine avdelinger, — enn videre bortfaller alt hemmelighold. Men systemet har også avgjørende mangeler: Det bygger på at man over hele hæren skal innkalle hele årsklasser; men så store styrker vil mange steder ikke trenge, — andre steder vil kanskje trenge større styrker, altså flere årsklasser enn forutsatt. Systemet gjør det også vanskelig å innkalle nettop de årsklasser man helst vil ha, fordi de er de sindigste og mest pålitelige. Og viktigst av alt: I distrikter hvor de «upålitelige» er talrike, vil massefremmøtet av innkalte skape store vanskeligheter, ja likefrem fare.

Den viktigste av de to forannevnte oppgaver: Straks ved urolighetenes utbrudd å disponere den nødvendige

styrke, løses ikke ved noget av de to systemer.

Å finne en annen, helt tilfredsstillende ordning, er ikke lett, — en ordning som passer bra i én by eller i ett distrikt, kan kanskje være mindre heldig på et annet sted. Men noget må gjøres, en ny ordning må fastsettes, som sikrer nevnte, omtrent øieblikkelige samling av tilstrekkelig styrke, ellers risikerer man å tape spillet i de første avgjørende timer.

Distriktskommandoen har vært inne på tanken om å utnytte de borgerlige idrettsforeninger samt skytterlagene. Bruddet innen idrettsverdenen har medført at menn av de sosialistiske og kommunistiske organisasjoner er forbudt å stå i borgerlige idrettsforeninger, — man kan derfor trykt regne med at det langt overveiene antall av disse, sikkert 90 %, tilhører de samfundsbevarende partier og særdeles gjerne vil stille sig til tjeneste når det gjelder å avverge angrep på samfundet.

Tidligere forsøk på å utnytte idrettsorganisasjonene gav imidlertid ikke opmuntrende resultat, — eksempelvis forsøket på, basert på opplysninger fra skiforeningene, å forberede opsetning av skiavdelinger. En forhånds-stempling av idrettsforeningene som «politiske» vil vel kanskje også kunne medføre uheldige følger med betydelig dårligere tilgang til disse foreninger.

Skytterlagene står i en annen stilling, fordi de åpent er sagt å skulle tjene landets forsvar, og også fordi de fleste medlemmer er i noget ældre alder og derfor mere å stole på. Distriktskommandoen mener at skytterlagene bør utnyttes i heromhandlede saks tjeneste.

Til å løse opgaven: Straks ved utbrudd av tumulter å kunne stille nødvendig styrke — ser Distriktskommandoen forøvrig ingen annen utvei enn å utnytte «*Samfundsvernet*». Etterat dette offisielt er godkjent av den norske regjering som institusjon som skal kunne — og *kun* skal kunne — benyttes efter rekvisisjon fra de lovlige myndigheter, kan Distriktskommandoen ikke erkjenne nogen berettiget innvending mot å utnytte denne organisasjon.

Frø
1. Distriktskommando.

Ans. H. 128/30.

(For mulig fremtidig korrespondance
se ans. H. 128/30 j. nr. 1928)

Et

Kommanderende General.

*In. st. H. j. nr. 224/30
Opsett fra 128/30*
Bergenshus, 11 november 1930.

Hemmelig.

Opsett fra 128/30
478
30

Uttak av vernepliktige til ordens-
verneavdelingen i tilfelle av uro-
ligheter.

(K.G., Gen. st. s. j. nr. 224/30.IV.0.)

I skrivelse av 3. juni 1930
anmodet Kommanderende General Di-
striktskommandoen om å revidere pla-
nene for opsetning av sikkerhets-
vakter og ordensvern med det hensyn
for sig, bedre enn nu å sikre sig
at det innkalte befall og mannskap
var helt pålitelig - om nødvendig
med reduksjon av antall og styrke av
planlagte opsetninger.

Distriktskommandoen innhen-
tet uttalelser fra regimentene samt
fra kommandanten på Bergens befest-
ninger.

I.R.9 fremholdt: "Opsetningene bør
ikke reduseres. Med det kjenn-
skap man efter ruller og di-
striktstjeneste har til perso-
nellet tør man fremdeles gå ut
fra at de innkalte tjenesteg-
ende vil være pålitelige."

Men Distriktskommandoen vil fremheve:

Fra det øieblikk uroligheter inntrer og tvinger til å utnytte samfundsvernet, må *militæretaten overta ledelsen av dettes organiserte styrke*. Samfundsvernet kan hurtig organiseres, i løpet av 1—2 timer vil (i Bergen) betydelige styrker kunne være samlet på de steder de trenges. De må da bli tildelt uniform og annet militært utstyr, organiseres, kommanderes av militært befal, slik at de fra dette øieblikk helt er å betrakte som militære avdelinger.

For å lette, sikre og påskynde fremmøtet må fastsettes *flere fremmøtesteder*:

I Bergen, eksempelvis:

Bergenhus — hvor I.R.9 har ett av sine depoter.

Befalsskolen — hvor de opbevares fullt utstyr for ca. 250 mann.

Hovedpolitistasjonen — hvor i adskillige år har vært lagret bekledning og utrustning og bevegning for en mindre styrke (30 mann), som nu vil bli øket til utstyr for ½ feltkompani.

Andre, heldig liggende politistasjoner.

Marineholmen — som med sine oplag våben og ammunisjon ligger helt ubevoktet.

Bergens befestninger (Gravdal).

I forbindelse hermed bør som nevnt i nogen grad utnyttets *skytterlagene*. Distriktskommandoen har bl.a. tenkt å anvende skyttere til den første sikring av det utsatte ammunisjonshus i Isdalen, såfremt ikke særskilt sikkerhetsvakt i forveien er sendt dit. Her er lagret 4 millioner patroner for håndvåben, — voktet av en opsynsmann, som har sitt daglige arbeide i Bergen. Efter gjeldende planer skulde en avdeling av befalsskolen sendes dit: dette kan med skolens nuværende styrke ikke skje. Formannen i Vestlandske skytterkrets — en i alle henseender pålitelig, energisk og dyktig mann — vil bli overdraget ved utbrudd av større tumulter straks å sende et snes pålitelige mann til ammunisjonshuset, som vakt, til militær styrke avløser dem. En lignende

ordning bør treffes til øieblikkelig beskyttelse av depotene på Ulven og Bømoen.

Alt fastlønt befal samt skoleutdannet, i rullene stående ulønt befal som ikke er optatt med opsetningen av ordensvern eller beordret til annen opgave, har øieblikkelig å begi sig til fastsatt møteplass.

Ved utbrudd av større uroligheter kan man regne med at et stort antall i rullene stående menn av de «borgerlige» partier straks vil melde sig til tjeneste. I nogen grad vil dette kunne forberedes ved en forhåndsmeddelelse herom til de borgerlige idrettsforeningers høieste tillitsmenn. Man vilde på dette vis hurtig få den forøkelse av de ved «Samfundsvernets» hjelp opsatte militære avdelinger som måtte vise sig påkrevet.

All annen innkallelse av avdelinger eller mannskaper i *byene* vil kunne sløifes.

Til forsterkning av ovennevnte styrke innkalles i fornøden utstrekning avdelinger, rekruttert fra landdistrikter. Kun avdelinger fra «pålitelige» distrikter innkalles. Men blandt disse avdelingens mannskaper foretas intet utvalg, alle av de årsklasser man trenger, innkalles. Ved fremmøtet dimitteres straks alle hvis pålitelighet man tviler på. Heller ikke denne ordning hemmeligholdes, den forutsetter jo ingen særlige anordninger som krever hemmelighold.

Den her foreslåtte ordning er utvilsomt ikke ideell, kan hende man kan finne en bedre. Men den vil fylle de krav man *må* stille. Den vil straks ved utbrudd av tumulter skaffe det for den første tid nødvendige; og den vil, uten hemmelighold eller ekstra anordninger, skaffe den reserve som senere måtte trenges.

Den hittil forberedte innkallelse av «sikkerhetsvakter» berøres ikke av foranstående forslag.

Til våren vil vi stå foran en rekke oppgjør innen vårt bedriftsliv som vil kunne medføre langvarig og meget omfattende arbeidsløshet. Den nød og misnøie dette vil kunne medføre, vil skape en fruktbar jordbunn for optøier. Det gjelder å være forberedt, — nu gjeldende sys-

tem gjør det iallfall i Bergen og byer i lignende stilling, umulig i rette tid å kunne møte uroligheter med tilstrekkelig makt.

Distriktskommandochefen har innen sitt distrikt ansvaret for å ha alt forberedt slik at større tumulter eller oprør kan slås ned før betydelig skade er skjedd. Nuværende ordning er helt utilfredsstillende. Distriktskommandoen akter derfor, om den intet annet hører, å løse vanskelighetene på her skisserte måte, inntil annen, mere fyldestgjørende ordning kan bli anvist.

C. Gulbransen

BILAG 3

HEMMELIG

Nr. 2

P.M.

*angående foranstaltninger under
særskilte forhold.*

A. Almindelige bemerkninger

Stortingsvalgene i oktober ifjor betegner uten tvil et stort positivt resultat for de samfundsbevarende krefter i vårt land.

Det vilde imidlertid være letsindighet å overvurdere betydningen av denne borgerlige seier. Faktum er at 1/3 av vårt folk, og i hovedstaden 60 000 voksne kvinner og menn har stemt for et utvetydig revolusjonært program. Det er utvilsomt at en stor del av dem som har stemt således, ikke er aktivt revolusjonært innstillet. Men sågodtsom den samlede arbeiderledelse er avgjort revolusjonær, og slik som forholdene ligger an, er det sannsynlig at arbeiderpartiets valgnederlag bare har til følge en konsolidering og styrkelse av de revolusjonære krefter. At disse krefter allerede lenge har vært organisert med et slag mot det bestående samfund for øie, må man gå ut fra — ellers vilde det jo ingen mening være i det norske arbeiderpartis hele virksomhet og program.

Under disse omstendigheter blir det av betydning å overveie hvorvidt situasjonen for tiden er sådan at den ligger til rette for revolusjonære forsøk. Det er klart at sådanne forsøk ikke vil bli foretatt under helt normale forhold, men til en tid hvor gemyttene er ophidset og hvor chansene til å få de menige masser innen arbeider-

partiet til å gå aktivt med på en aksjon er forholdsvis store.

Utenlands er forholdene såvel i Finnland som i Mellemeuropa slike at det nårsomhelst kan opstå kritiske situasjoner som vil kunne skape muligheter for revolusjonære forsøk også i vårt land.

Innenlands har man ved valgene bare i liten utstrekning eller slett ikke befridd sig for den bøig som de sociale kamper m.v. legger over vårt samfund. Og ennu mindre er det lykkes å samle de borgerlige politiske partier og flertallet av vårt folk om et klart og bestemt program for nasjonal nyreisning — en samling som vilde ha øket den nasjonen iboende motstandskraft og motstandsvilje overfor en aksjon mot samfundet.

Av hvad det foran er anført, turde fremgå *at de revolusjonære muligheter er tilstede for vårt lands vedkommende* — såvel på grunn av selve Arbeiderpartiets faste organisasjon og ytterliggående program som på grunn av de spendte forhold i inn- og utland.

Det er efter dette av betydning å fastslå *hvilke midler* som i øieblikket kan disponeres til imøtegåelse av revolusjonære forsøk.

a) *Politiet*. Dette trer ved revolusjonære forsøk automatisk i virksomhet, såfremt ikke Arbeiderpartiet i øieblikket har regjeringsmakten. Er dette siste tilfellet, vil Politiet selvsagt bli søkt hemmet i sin virksomhet og kanskje helt satt ut av funksjon. Det må også erindres at Politiet først og fremst er en kommunal institusjon, som lett kan planmessig «bolsjeviseres» og som derfor — selv om det uhindret får anledning til å tre i funksjon — lett kan komme til å vise sig mindre pålidelig i det avgjørende øieblikk.

b) *Hæren og Flåten*. Militærmakten kan påkalles til understøttelse for Politiet. Med henblikk herpå er det utarbeidet en plan for innkallelse av militære sikkerhetsvakter og militære ordensvernsavdelinger. Denne

allerede eksisterende plan er nedenfor kalt *Plan X*.

Enn videre er der utarbeidet en plan til forhindring av de revolusjonæres anvendelse av våben tilhørende militæretaten. Denne plan er nedenfor kalt *Plan V*.

Plan X hviler på den forutsetning at statsmaktene har vilje til og anledning til i ro å «mobilisere» mot det revolusjonære forsøk — alternativet har med andre ord til forutsetning at det revolusjonære forsøk skjer under en borgerlig Regjering og dernæst har en krisetilstand som forløper. Imidlertid må man ikke glemme at det revolusjonære forsøk kan skje under en arbeiderregjering — kanskje på foranledning av denne. Enn videre at forsøket under en borgerlig Regjering kan skje som et «kup» uten at det forut har bestått noen egentlig krisetilstand og uten at det har vært tid eller anledning til noen mobilisering fra Regjeringens side.

Det foreligger ikke utarbeidet noensomhelst plan til imøtegåelse av de to sistnevnte muligheter — som vel tilsammen betegner et alternativ som er langt sannsynligere enn det som er forutsetningen for plan X. Planen bør derfor utarbeides snarest mulig. Den er nedenfor kaldt *Plan Y*.

Det er dem som mener at hæren intet bør ha med indre uroligheter å bestille, men at dette bør være en oppgave *kun* for Politiet — eventuelt forsterket med et for øiemedet organisert *reservepoliti* eller *beskyttelseskorps*. Spiren til et sådant reservepoliti eller beskyttelseskorps har vi i det allerede eksisterende «Samfundsvern».

c) *Samfundsvernet*. Dette er ved Justisdepartementets rundskrivelse av 22. desember 1928 anerkjent som et «frivillig ordensvern» som under det alternativ som ligger til grunn for plan X ved Justisdepartementets eller politimyndighetenes foranstaltning formentlig vil bli satt på benene eller i ethvert fall varslet om å holde sig alarmberedt. Under det alternativ som danner forutsetningen for en plan Y, vil antagelig Samfundsvernets eg-

ne myndigheter søke å få satt vernets avdelinger på benene i størst mulig utstrekning.

Det eksisterer i øieblikket ingensomhelst planer for hvordan forholdet skal være mellem de i en landsdel «mobiliserte» samfundsavdelinger og den høieste militære chef innen landsdelen.

Det kunde kanskje være tale om å søke Samfundsvernets organisasjon styrket derved at det blev gjort til noe i likhet med det finske «skyddskår» (se nedenfor under avsnitt F.).

I forbindelse med hvad det foran er anført angående Politiets, Militæretatens og Samfundsvernets roller under revolusjonære forsøk, skal anføres at det av de angjeldende autoriteter eller institusjoner (Justisdepartementet, Forsvarsdepartementet, Samfundsvernet) ikke er etablert noensomhelst *felles ledelse* av planleggelsen av sikring eller motforanstaltninger mot revolusjonære forsøk.

Under henvisning til de foranstående almindelige bemerkninger skal det nedenfor søkes redegjort for følgende:

Sakens historie.

Bør det gjøres endringer eller tilføyelser i den eksisterende plan X?

Hvad bør en plan Y gå ut på?

Bør det gjøres endringer eller tilføyelser i den eksisterende plan V?

Bør det nuværende Samfundsvern utvikles til et «beskyttelseskorps» efter finsk mønster?

Bør det søkes etablert mer enhet i planleggelsen av motforanstaltningene mot revolusjonære forsøk?

Redegjørelsen er kun tenkt som en oversikt over saken i *store trekk*.

B. Sakens historie

Å redegjøre for sakens historie vil si det samme som å redegjøre for tilblivelsen av den «aktive» plan X (se foran) og den «passive» plan V (se foran).

I. Plan X.

For opsetning av sikkerhetsvakter, ordensvern og jernbanevakter i tilfelle av indre uroligheter er regler fastsatt av Kommanderende General under 11. april 1922 etter konferanse med Forsvarsdepartementet.

Ifølge disse regler er Distriktskommandochefene og Kommandanten på Akershus ansvarlige hver for sitt distrikt for «at de nødvendige forberedelser er truffet for sikring og forsvar av militære etablissementer og beholdninger m.v. og at det er truffet forføyning til at Politiet i tilfelle kan få den nødvendige assistanse til sikring og forsvar av andre offentlige og av viktigere private etablissementer og beholdninger — herunder særlig sprengstofflagre — samt til oprettholdelse av den offentlige orden.»

Distriktskommandoene er i den anledning ifølge reglene forpliktet til å:

- a) opgjøre en samlet plan for sikkerhetsforanstaltninger i tilfelle av uroligheter;
- b) forberede innkallelse, opsetning, transport, forpleining, underbringelse, sanitets- og veterinærtjeneste for de vakter og avdelinger som i tilfelle skal innkalles, og om nødvendig konferere herom innbyrdes og direkte med Generalintendanten, Sanitetschefen og Veterinærinspektøren;
- c) holde politimestrene underrettet om hvorfra de til enhver tid kan rekvirere militær bistand til ordens oprettholdelse og i nødvendig utstrekning konferere med politimestrene;
- d) våke over at alt som angår denne sak, blir behandlet med diskresjon.

Gjenparter av Distriktskommandoenes (Akershus

Kommandantskaps) planer for sikkerhetsforanstaltninger skal ifølge «reglene» bero hos Kommanderende General (Generalstaben) og holdes å-jour ved innmeldinger om foretatte forandringer.

Disse gjenparter består vesentlig i oversikter — inntatt i «den gule bok» — over

- a) forberedt oppsetning: avdeling, styrke, disposisjonssted,
- b) innkallelsesmåten og
- c) opsetningssteder og -tider.

Distriktskommandoene skal ifølge «reglene» innta hvert år fra avdelingene de nødvendige mobiliseringsoppgjør for opsetning av sikkerhetsvakter, ordensvern og jernbanevakter. Tiden for innsendelsen fastsettes av Distriktskommandoene.

Akershus Kommandantskap skal hvert år innen 15. mars sende inn til Generalstaben en redegjørelse («mobiliseringsoppgjør») for opsetningen av de avdelinger som i tilfelle av uroligheter skal kalles inn til forsterkning av Oslo garnison i kommende år — regnet fra 1. april.

Sanitetschefen, Generalintendanten og Veterinærinspektøren sender inn hvert år innen 15. mars til Generalstaben en redegjørelse («mobiliseringsoppgjør») for de foranstaltninger som de etter konferanse med Distriktskommandoene (Akershus Kommandantskap) har forberedt til sikring av sanitets-, forpleinings- og veterinærtjenesten ved de innkalte avdelinger.

Ingen av ovennevnte redegjørelser er sendt inn i 1930 da planene er under omarbeidelse — jfr. senere.

Forøvrig henvises til «reglene» angående de forskjellige spørsmål vedrørende opsetninger m.v.

Foranlediget ved en skrivelse fra Generalstaben forela Kommanderende General i skrivelse av 15. januar 1930 Distriktskommandoene til uttalelse spørsmålet om

anpende foranstaltninger under særskilte forhold.A. Almindelige bemærkninger.

Stortingsvalgene i oktober ifjor betegner uten tvil et stort positivt resultat for de samfundsbevarende krefter i vårt land.

Det vilde imidlertid være letsindighet å overvurdere betydningen av denne borgerlige seier. Faktum er at 1/3 av vårt folk, og i hovedstaden 60 000 voksne kvinner og menn har stemt for et utvetydig revolusjonært program. Det er utvilsomt at en stor del av dem som har stemt således, ikke er aktivt revolusjonært innstillet. Men, såvidt som den samlede arbeiderlodeløse er avgjort revolusjonær, og slik som forholdene ligger an, er det sannsynlig at arbeiderpartiets valgsteder bare har til følge en konsolidering og styrkelse av de revolusjonære krefter. At disse krefter allerede lenge har vært organisert med et slag mot det bestående samfund for sig, må man gå ut fra - ellers vilde det jo ingen mening være i det norske arbeiderpartis hele virksomhet og program.

Under disse omstendigheter blir det av betydning å overvåke hvorvidt situasjonen for tiden er sådan at den ligger til rette for revolusjonære forsøk. Det er klart at sådanne forsøk ikke vil bli foretatt under helt normale forhold, men til en tid hvor gemyttene er ophidset og hvor chansen til å få de mange masser innen arbeiderpartiet til å gå aktivt med på en aksjon ^{er}forholdsvis store.

Utenlands er forholdene såvel i Finland som i alleuropske slike utvidet utseendet kan være

det i sin almindelighet kan ansees for betryggende å basere sig på bruk av utskrevne avdelinger til å oprettholde ro og orden i tilfelle av at Politiet ikke makter dette — når hensyn tas til den måte forholdene i militær henseende har utviklet sig på hos oss i den senere tid. Det fremgikk av Distriktskommandoens uttalelser at innkallingen av utskrevne soldater for dette øiemed var forbundet med vanskeligheter og farer under de nuværende forhold, men at utskrevne avdelinger ikke kunde undværes til denne tjeneste.

I skrivelse av 3. juni 1930 til Distriktskommandoene m.fl. uttalte Kommanderende General at han ikke fant det forsvarlig å basere sig på bruk av våre fåtallige garnisonerende avdelinger til oprettholdelse av ro og orden, når Politiet ikke lenger makter denne opgave. Det var fremdeles nødvendig — uttalte Kommanderende General — å regne med bruk av utskrevne avdelinger i dette øiemed. Kommanderende General erklærte sig videre enig med Distriktskommandoene i at det var av den største viktighet at det befall og mannskap som var forutsatt anvendt til denne tjeneste, var pålidelig og at uttaket måtte skje med størst mulig omhu og på grunnlag av nøiaktige opplysninger. Om nødvendig fikk en heller redusere antallet og styrken av de planlagte opsetninger.

Distriktskommandoene — Festningsartilleriet og Akershus Kommandantskap — blev derfor anmodet om å revidere planene for opsetning av sikkerhetsvakter og ordensvern med dette hensyn for øie og melde inn de foretatte forandringer.

Dette arbeide pågår nu (januar 1931).

Som nevnt foran påligger det ifølge «reglene» Distriktskommandoene også å forberede *transport* for de vakter og avdelinger som i tilfelle skal innkalles. Planer for slike transporter har såvidt vites tidligere aldri vært behandlet i Generalstaben, og det har vistnok heller ik-

ke vært meningen at Generalstabens skulde medvirke ved transportenes iverksettelse.

For oprettholdelse av den strengt nødvendige *jernbanetrafiikk* under visse situasjoner er det som bekjent forberedt etablering av militær jernbanedrift.

Den militære jernbanedrift er basert på at alle vernepliktige jernbanefunksjonærer innkalles militært til tjeneste, hvorefter jernbanen blir drevet militært under ledelse av en militær jernbanedistriktschef med endel befal til assistanse. En militær vaktstyrke innkalles før den militære jernbanedrift settes i gang. Denne vaktstyrke er også underlagt den militære jernbanedistriktschef.

Planene for militær jernbanedrift er for tiden bare helt à-jour for Oslo jernbanedistrikt. Det pågår arbeide med revisjon av prinsippene for militær jernbanedrift. Når disse er fastsatt, vil alle planer bli omarbeidet.

Hvad «*sambandet*» angår, er å merke at intet er forberedt fra Generalstabens side til oprettholdelse av telegraf- og telefonforbindelse mellom Oslo og Distriktskommandoene. Radioforbindelser mellom Oslo og Distriktskommandoene blev forberedt for få år siden; men planene herfor er ikke lenger fullstendige.

II. *Plan V.*

Bestemmelsene om hvorledes våben og ammunisjon skal opbevares av hensyn til indre forhold, er gitt ved Generalstabens telegram og skrivelse av 20. og 21. februar 1918, (Generalstabens telegram av 13. november 1918), Kommanderende Generals skrivelse av 3. november 1921 og Generalstabens skrivelse av 13. juni 1915.

I Generalstabens telegram av 20. februar 1918 blev Divisjonschefene anmodet om å treffe forføining til at slagfjærene blev uttatt av skytevåbnene i de magasiner som på grunn av sin beliggenhet måtte ansees særlig utsatt for angrep av ondsinnede og som ikke måtte være tilstrekkelig sikret. Slagfjærene skulde opbevares på et sikkert sted. Det blev videre overlatt til Divisjonene å avgjøre hvorvidt også ammunisjonen burde fjernes og opbevares annetsteds.

I Generalstabens telegram av 13. november 1918 til Divisjonene, Festningsartilleriet og Flyvevesenet blev det meddelt at Kommanderende General hadde bestemt at samtlige skytevåben, håndvåben, håndgranater, mitraljøser og kanoner straks skulde midlertidig ubrukbargjøres derved at viktigere deler blev fjernet. Disse deler skulde opbevares efter Divisjonschefenes nærmere bestemmelse på et sikkert sted under betryggende garantier.

I Kommanderende Generals skrivelse til Distriktskommandoene av 3. november 1921 blev bestemmelsene i Generalstabens telegram av 20. februar 1918 fremdeles gjort gjeldende således at det blev overlatt til Distriktskommandoene å avgjøre hvorvidt ammunisjon burde fjernes fra magasinene og opbevares annetsteds — likeledes overlatt til Distriktskommandoene å avgjøre hvor geværdeler, bajonetter, håndgranater samt sprengstoff burde opbevares. Med hensyn til ubrukbargjørelse av våben blev Kommanderende Generals bestemmelse av 20. februar 1918 fremdeles gjort gjeldende.

I Generalstabens skrivelse til Distriktskommandoene, Festningsartilleriet og Akershus Kommandantskap, datert 13. juni 1925, blev fastsatt nye almindelige regler for opbevaring av våben og ammunisjon:

«Distriktskommandochefene — Generalinspektøren og Chefen for Festningsartilleriet — er hver for sitt distrikt ansvarlig for at de militære våben- og ammuni-

sjonsbeholdninger opbevares på betryggende måte.

Skytevåben, håndgranater m.v. som ikke ansees betryggende sikret mot angrep av ondsinnede, blir midlertidig å ubrukbargjøre. Dette skjer ved å fjerne viktige deler som efter Distriktskommandoens nærmere bestemmelse opbevares på sikre steder under betryggende garanti.

For geværenes vedkommende bør man innskrenke sig til å fjerne slagfjærer samt tendstempler.

Disse forholdsregler skal foretas ved passende anledning og med den største diskresjon.

Disse bestemmelser trer istedenfor de i telegrammer av 20. februar og 13. november 1918 gitte anvisninger.»

Disse almindelige bestemmelser av 1925 er fremdeles gjeldende.

Det er således helt overlatt til Distriktskommandoene å avgjøre hvorvidt våbenbeholdninger skal midlertidig ubrukbargjøres og hvor våbendelene skal opbevares.

Generalstaben fører for tiden ikke opgave over hvorledes avdelingens våben og ammunisjon er opbevart.

Under 20. desember 1930 har Kommanderende General forespurt Kommanderende Admiral om ubrukbargjørelse av våbenbeholdninger er foretatt for Mariens vedkommende.

C. Bør de gjøres endringer eller tilføyelser i den allerede eksisterende plan X

Under de forhold som plan X tar sikte på (se foran), vil foruten Hæren også det som reservepoliti anerkjente Samfundsvern helt eller delvis sette sine sikringsavdelinger på benene.

Imidlertid er det ennå ingen foranstaltninger truffet for:

I. Å sikre sig mot at *en og samme mann innkalles såvel av de militære myndigheter som av Samfundsvernet.*

II. Å sikre samarbeidet mellom den militære chef innen et område og de Samfundsvernet tilhørende formasjoner innen samme område. Det rimelige vil være at de på et sted opsatte eller innen et område sammendradde samfundsvernsavdelinger underlegges den militære chef på stedet (innen området).

En militær distriktskommandochef skulde således få under sin kommando også samtlige samfundsvernsavdelinger innen distriktskommandoen område.

Under hensyntagen til hvad det foran er anført, bør det *etableres et system* hvorefter Samfundsvernet hvert år får kjennskap til hvilke befalingsmenn og mannskaper som i det kommende år er tenkt innkalt til Hærens sikringsavdelinger. Dermed vil det kunne undgås at Hæren og Samfundsvernet innkaller de samme folk.

Enn videre bør i de respektive distriktskommandochefers plan X optas disponeringen også av Politiet og samfundsvernsavdelingene innen distriktskommandoen område. Denne disponering planlegges ved samarbeide mellom distriktskommandoene (Akershus Kommandantskap), politiet og de lokale vernechefer.

I plan X inngår det for øieblikket heller ikke noe angående

III. *Samarbeide med Marinen.*

4. Distriktskommando har allerede henledet oppmerksomheten på hvor stor betydning det vilde ha om man i de større havnebyer (Oslo, Stavanger, Bergen, Trondhjem, Harstad, Tromsø, og muligens Sørvaranger) kunde disponere endel armerte småbåter (tollkryssere, torpedobåter e.l.).

Kommanderende General har under 10. desember 1930 skrevet til Kommanderende Admiral om saken.

Endelig må *sambandet* mellom centralmyndighetene og de forskjellige landsdelers øverste militære og civile myndigheter nøie planlegges.

D. **Hvad bør en plan Y gå ut på?**

Som nevnt allerede foran er de muligheter som danner forutsetningen for en plan Y, i det hele tatt ikke diskutert.

«Kupet» må forutsettes å komme overraskende — selv om det som foran antydnet fortrinsvis vil bli satt i verk under forhold som skaper en for det revolusjonære forsøk gunstig stemning blandt massene.

«Kupet» kan i tilfelle komme 1) «ovenfra» — fra en sittende Arbeiderregjering — eller 2) «nedenfra» d.v.s. fra et revolusjonært partis ledelse og rettet mot en sittende borgerlig Regjering, 3) så å si av sig selv — under pøbeloptøier uten bevidst plan eller ledelse. Sådan begynte den store russiske revolution i februar 1917.

«Kupet» vil ha som første mål å lamme det bestående samfunns utøvende organer — i første rekke de militære myndigheter og politimyndighetene; å erobre herredømmet over kommunikasjonene (jernbaner og telegraf).

Det trenger ingen nærmere påvisning at det i vårt land — såfremt kupet kommer tilstrekkelig overraskende — ikke vil være særlig store vanskeligheter forbundet med å nå dette mål. For det første vil de militære myndigheter og Politiets myndigheter lett kunne lammes gjennom fjernelse av endel enkeltpersoner. For det annet vil herredømmet over kommunikasjonene lett kunne erobres såfremt — hvad man forøvrig må gå ut fra vil være tilfellet — de revolusjonære ledere besidder

tilhengere innen vedkommende kommunikasjonsetater. etater.

«Kupet» vil sannsynligvis komme til å sammensette sig av et

«hovedfremstøt» på et sted i landet som for de revolusjonære ledere fremstiller sig som betydningsfullt å besidde og samtidig som velegnet til basis eller utgangspunkt for det revolusjonære forsøk.

flere «lokale fremstøt» rundt om i landet samtidig med hovedfremstøtet og til støtte for dette.

Hovedfremstøtet vil sannsynligvis bli satt i verk på et sted hvor vårt samfunds utøvende organer forholdsvis lett lar sig lamme og som enn videre ligger sådan til at det forholdsvis lett kan gjøres til centrum i en «rød landsdel», hvorfra de avgjørende røde operasjoner mot resten av landet kan gå ut.

Under hensyntagen hertil turde det være temmelig sannsynlig at hovedfremstøtet skjer i *Oslo*, fordi:

- I. De centrale utøvende organer er samlet her.
- II. De omgivende fylker er helt eller delvis røde. Hedmark og Opland *helt* — Akershus og Østfold delvis. Det vil være forholdsvis lett her å avgrense en rød landsdel med rikelig tilgang på «rødt» menneskemateriell — såvidt det kan forstås lettere enn på noen annen kant av landet.

Spørsmålet er nu hvordan «kupet» skal møtes og hvordan det «overraskende» revolusjonære forsøk skal slåes endelig ned.

Følgende bør sannsynligvis skje:

- I. Først og fremst må det skje den sterkeste mulige lokale motstand mot såvel «hovedfremstøtet» som de «lokale fremstøt».
  - II. Samtidig hermed må det snarest mulig i en dertil skikket del av landet organiseres en *basis* hvorfra felttoget mot de revolusjonære stridskrefter kan føres, om disses «hovedfremstøt» skulde lykkes.
- ad I.* Den lokale motstands forberedelse og iverkset-

telse må påligge den øverste militære chef i landsdelen (på stedet). Han vil disponere:

Garnisonerende militæravdelinger.

De militære ordensvernsavdelinger som det i farten lykkes å innkalle.

Politiet.

Samfundsvernets formasjoner.

Tilstrømmende frivillige.

Den militære distriktskommandochef bør inndele sitt kommandodistrikt i områder innen hvilke det opnevnes lokale chefer. Innen disse områder må det planlegges et alarmsystem, likesom det må nærmere fastsettes steder hvortil de innen området værende garnisonerende militære avdelinger, politistyrker og samfundsvernsmedlemmer skal søke hen når alarmsignalet gis eller så snart det forstås at et kup er i gang. Det må være utsett spesielle folk med det oppdrag å «innsamle» til foran utpekede steder de tilstrømmende frivillige. Det må allerede «i fred» være sørget for at det på visse ubemerkede steder er samlet såpass med våben og ammunisjon at militær, politi, samfundsvern og tilstrømmende frivillige kan tilfredsstillende bevebnes. Det må enn videre fastsettes hvilke punkter innen området fortrinsvis skal holdes eller gjenrobres.

Den militære distriktskommandochef må ha planlagt overføring av ordensvernsavdelinger fra rolige til urolige områder. Enn videre eventuelt overføring av ordensvernsavdelinger fra kommandodistriktet til den landsdel hvorfra felttoget mot de revolusjonære skal føres, hvis det revolusjonære hovedfremstøt har lykkes (se nedenfor).

For alle personer med viktige funksjoner må det uttas substituter. Disse substituter må, når alarm finner sted eller når det forstås at et kup er igangsatt, straks tre i virksomhet uten først å undersøke om den de er substitut for, er satt ut av virksomhet. Om så er tilfellet, vil jo allikevel vise sig innen rett lenge.

ad. II. Som foran nevnt vil formentlig det revolusjonære «hovedfremstøt» komme til å foregå i Oslo og være parret med omfattende og i umiddelbar forbindelse med hovedfremstøtet stående lokale fremstøt i Østerdalen, på Oplandene, på Romerike og i Østfold — muligens også i Drammensdistriktet. Mål: Avgrensning av en «rød» landsdel med centrum i Oslo, hvorfra de øvrige landsdeler etterhvert definitivt kan undertvinges, bl.a. med tilhjelp i de «lokale fremstøt» rundt om i landet.

Den lokale motstand i Oslo og i Østlandets landdistrikter må skje etter de samme prinsipper som anført foran under ad I.

Allerede fra det øieblikk «kupet» tar sin begynnelse, må imidlertid organiseringen av de samfundsbevarende krefters operasjonsbasis begynne — den basis hvorfra felttoget mot den røde landsdel skal føres, om det lykkes de revolusjonære å bryte den lokale motstand mot «hovedfremstøtet».

Organiseringen av denne basis må planlegges. Først og fremst bør det for alle samfundets høieste og høiere funksjonærer være uttatt *substituter* således for:

Regjeringens medlemmer.

De høieste departementsfunksjonærer.

Kommanderende General og Kommanderende Admiral.

Generalstabens avdelingschefer, kapteiner og adjointer.

Admiralstabens officerer.

Samtlige i Oslo og omegn boende regimentschefer som ikke er disponert i planene for den lokale motstand.

Generalintendant,

Generalfelttøimester,

Sanitetschef,

Veterinærinspektør

samt alle i disse fagchefers kontorer ansatte høiere funksjonærer.

De høieste og høiere tjenestemenn i kommunika-
sjonsetatene.

De høieste og høiere embedsmenn i Norges Bank.

Det må nøie påsees at substitutene ikke er disponert på annen måte. Så snart det på grunn av alarmering eller på annen måte er godtgjort at et kup er satt i verk, bør substitutene ha plikt til øieblikkelig og på egen hånd å søke å nå det som basis utsette område for der å være parat til å tre inn i sine funksjoner om disses egentlige innehavere skulde være eller bli satt ut av virksomhet. De egentlige innehavere av funksjonene bør i påkommende tilfelle ha ordre om å samle sig på ett eller flere steder for å avvente utfallet av den lokale motstand mot Oslokupet. Viser det sig at de revolusjonære vinner terreng, bør samtlige — fra lederen av den lokale motstand i Oslo — få underretning herom gjennom en eller flere «forbindelsesofficerer». Samtlige bør derefter søke å forlate Oslo for å begi sig til «basis». Forflytningen til basis bør foregå enkeltvis eller i små grupper (pr. bil eller pr. motorbåt). Forflytningen bør skje ved «i fred» avtalt privat hjelp.

Hvor skal så «basis» velges? Det skulde synes naturlig å velge en vel avgrenset landsdel med en pålidelig befolkning og med god ydeevne i retning av forpleiningsartikler, hester, kjøretøier og fartøier. Enn videre bør der finnes større militære magasiner. Ved første øiekast skulde Trøndelagen synes å fremby sig som en vel skikket del av landet. Det er også et faktum at denne landsdel av Samfundsvernets ledelse har vært påtenkt som «basis». Imidlertid må det erindres at Trøndelagen ligger meget eksentrist i forhold til den sannsynlige «røde» landsdel: De østlige og nordøstlige trakter av Østlandet. Operasjoner mot disse trakter må fra Trøndelagen føres gjennom de trange dalfører Gudbrandsdal og Østerdal, d.v.s. praktisk talt gjennom defiléer og gjennom bygder hvor den «røde» befolkning må forutsettes å være i flertall. Enn videre vil det bli vanskelig å kon-

sentrere mot Trøndelag overskuddet av «hvite» tropper fra de øvrige landsdeler.

Som eventuell basis og utgangspunkt for felttoget mot den røde landsdel turde Vestfold og/eller Telemark og/eller Aust-Agder egne sig godt. Jo nærmere objektet man kan legge basis, desto bedre, mest fordelaktig vil det være å basere sig på Vestfold-Drammens distriktet. De heromhandlede trakter kan lett nåes — de danner et bekvemt reservoir for tilstrømmende frivillige fra Sørlandet, Oslo og fra Østlandets sydøstre og østre trakter. Overskuddet av «hvite» tropper fra Sørlandet lar sig lett overføre. Det tilsvarende overskudd samt frivillige fra Vestlandet vil kunne føres sjøveien — enten helt frem eller til Sørlandet og derfra over land. Traktesnes underholdningsevne, tilgangen på hester og transportmidler samt underbringelsesbetingelsene er gode. Større militære oplag has i Horten, på Heistadmoen og på Kongsberg. Flyvestasjon finnes innen området.

Muligheten foreligger for operasjoner mot Oslo også over sjøen.

Samfundsvern og frivillige fra Vestlandet som kommer ad Bergensbanen samt samfundsvern og frivillige fra Valdres, Toten, Hadeland, Land, Gudbrandsdal m.v., bør formentlig søke mot Hadelandstraktene eller Ringerike, hvor det bør etableres en sekundær basis som utgangspunkt for sekundære operasjoner mot Oslo nordvestfra.

Likeledes bør det om mulig fra Trøndelag — med «tropper» fra Møre og Trøndelag — når det lokale revolusjonære forsøk er kvalt, foretas sekundære operasjoner mot Oslo nordfra.

For Nord-Norges vedkommende antas distriktskommandochefen og hans «områdechefer» å få nok med å kvele de lokale revolusjonære fremstøt. Det bør ikke forutsettes sendt forsterkninger til de «hvite» i Trøndelag eller Sør-Norge — transportene vilde bli meget vanskelige å iverksette, likesom det neppe vilde være formålstjenlig å ta Nord-Norges «hvite» soldater så langt

bort fra sine hjem under de foreliggende omstendigheter.

Den del av plan Y som skal omhandle motstanden mot og kvelningen av de *lokale revolusjonære fremstøt* må bli å utarbeide av de respektive distriktskommandochefen.

Den del av plan Y som omhandler felttoget mot den «røde» landsdel — altså *tilbakevisningen av det revolusjonære «hovedfremstøt»* — må utarbeides av Generalstaben. Herunder må det helt ut tas i betraktning at de revolusjonære *meget lett vil kunne sette sig i besiddelse av eller ødelegge de militære magasiner på Gardermoen, Raufoss, Kjeller, i Oslo og på Ski* og derved muligens bl.a. bli overlegne på Artilleri. Det er ikke udelukket at de «hvite» til å begynne med kan bli henvist til å anvende kun Bergartilleri (fra Sør- og Vestland).

I planen må inngå:

Plan for *sambandet* mellom «basis» og «sekundære baser» samt mellom «basis» og de høieste militære og civile myndigheter i de øvrige landsdeler.

Plan for rask evakuering av Kjeller (eventuelt til Ringerike eller Vestfold).

Plan for øieblikkelig bevoktning av broene over Drammenselven og Lysakerelven (må vel utføres av Samfundsvernet).

E. Bør det gjøres endringer eller tilføyelser i den eksisterende plan V?

I motsetning til plan X og plan Y er plan V bestemt til gjennomførelse allerede «i fred». Den skal således danne en del av den grunnvold hvorpå såvel plan X som plan Y hviler. Under henvisning til hvad det er anført foran under avsnittene B (sakens historie), C (plan X) og D (plan Y), skal anføres at det i plan V muligens kan og bør gjøres følgende tilføyelser:

I. Innen kommandodistriktene (Akershus Komman-

dantskaps distrikt) *lagres det på flere ubemerkede steder* (eksempelvis i private huser m.v.) våben og ammunisjon til *bevebning av garnisonerende militæravdelinger, militære ordensvernsavdelinger, samfundsvern og tilstrømmende frivillige* under en eventuell gjennomførelse av henholdsvis plan X og plan Y.

II. Plan V utvides til også å omfatte Marinen.

F. Bør det nuværende Samfundsvern utvikles til et «beskyttelseskorps»?

Det er mange — også innen Hærens og Marinens egne rekker — som er av den opfatning at det bør etableres et *eget organ* til oprettholdelse av den indre sikkerhet, således at Hæren og Marinen *som etater betraktet* helt kan fritas for denne oppgave.

Spiren til et sådant organ har vi — som nevnt foran i avsnitt I, c — i det nuværende «Samfundsvern».

Dette Samfundsvern kunde tenkes videre utbygget til et «beskyttelseskorps». Offisielt kunde dette «beskyttelseskorps» ha til oppgave

i fred å drive en forberedende militærutdannelse av ungdom samt av vernepliktige som Hæren ikke makter å utdanne,

i krig å avlaste Hæren ved å overta oppgaver i grense- og kystbevakningen.

Korpset kom *i krig* eventuelt til å bestå bare av medlemmer utenfor vernepliktsalderen. På antallet av sådanne medlemmer måtte altså *organisasjonen for krig* basere sig. Man måtte dog åpne adgang for hvemsomhelst til å bli medlemmer — også folk i Hærens ruller. Og korpsets *organisasjon til sikring mot revolusjonære forsøk* måtte basere sig på det *totale antall medlemmer*.

Et utkast til «Plan for organisasjon av frivillige avdelinger» vedligger som bilag.

Beskyttelseskorpset måtte «i fred» overta etterretningstjenesten overfor de revolusjonære krefter.

**G. Bør det søkes etablert mer enhet
i planleggelsen av motforanstaltninger
mot revolusjonære forsøk?**

Planleggelsen av motforanstaltninger mot revolusjonære forsøk tilligger nu ingen bestemt myndighet. Den varetas ikke av noen bestemt institusjon. De forskjellige arbeider som gjøres, er temmelig planløst fordelt på Forsvarsdepartementet, Kommanderende General, Justisdepartement og Politi samt på ledelsen av det som reservepoliti anerkjente Samfundsvern. Det er i saken ingen særlig intim kontakt mellom disse forskjellige myndigheter — når Samfundsvernet undtas, ser det nærmest ut som om de respektive myndigheter eller institusjoner nødvendig vil søke samarbeide med hinannen for ikke derved å måtte vedkjenne sig at det arbeides med saken.

Det er klart at en centralisasjon i ledelsen av planenes utarbeidelse i høi grad vilde tjene saken. En sådan centralisasjon kunde tenkes å skje derved at den samlede ledelse blev henlagt til en bestemt av de foran nevnte myndigheter eller institusjoner, eksempelvis Kommanderende General.

Hvis man for alvor vilde opta den tanke å utvikle det nuværende Samfundsvern til et «beskyttelseskorps» (se foran under F.), kunde ledelsen helt henlegges til dette korps, hvorved de egentliges officielle statsmyndigheter kunde si sig helt fri for befatning med saken (hvad der i mange henseender vil være en fordel).

Det er imidlertid et spørsmål om noen av de foran anviste to utveier for tiden lar sig benytte. Hvad det vel muligens kunde opnåes, var at forbindelsen mellem de angjeldende myndigheter i den heromhandlede sak blev sikret ved at den direkte befatning med saken blev lagt i

hendene på en *komité* — eksempelvis en *tremanns-komité* — bestående av representanter for Kommanderende General, Justisdepartementet og Samfundsvernet. Dette *organ* — altså tremanns-komiteén — måtte eventuelt vareta også *efterretningstjenesten* overfor de samfunnsnedbrytende elementer.

H. Hvilke foranstaltninger kan tenkes foretatt under hensyntagen til det under B.-G. anførte.

I. Distriktskommandocheferne (Akershus Kommandant) tilsendes nærværende P.M. i utdrag. Samtidig pålegges Distriktskommandocheferne å innsende:

- a) Uttalelse om anordningen av det samarbeide med Politiet og reservepolitiet (Samfundsvernet) og Marinen som i henhold til hvad det er anført foran under C. bør inngå i plan X.
(Efterat uttalelsene er innkommet, bør «reglene» av 11. april 1922 i fornøden utstrekning suppleres. De respektive Distriktskommandochefer bør derefter få ordre til å innsende til Kommanderende General gjenpart av den reviderte plan X med tilhørende «mobiliseringsoppgjør»).
- b) Utkast til en plan Y for vedkommende kommandodistrikt.
- c) Uttalelse om den supplerings av plan V som er antyd det foran under E. I.

II. Ved direkte forføining fra Kommanderende General foretas enn videre følgende:

- a) For plan Y's vedkommende utarbeides den del som skal omhandle statsmaktens hovedaksjon mot det revolusjonære hovedfremstøt.
- b) For såvel plan X's som plan Y's vedkommende utarbeides en *sambandsplan* omfattende det hele land.
- c) Spørsmålet om en centralisasjon av den heromhandlede saks behandling (se foran under G.) forelegges Forsvarsdepartementet (Regjeringen).

- d) *Muligens* bør spørsmålet om Samfundsvernets organisasjon som et beskyttelseskorps for grense- og kystvakter ved mobilisering — forelegges for Forsvarsdepartementet (Regjeringen).

Spørsmålet om samarbeide med Marinen for planene X og Y's vedkommende samt plan V's gjennomføring også for Marinens vedkommende er av Kommanderende General allerede bragt på bane i skrivelse av 10. desember 1930 til Kommanderende Admiral.

*Bilag til P.M.
ang. foranstaltninger
under særskilte forhold.*

Plan for organisasjon av Frivillige avdelinger

OPGAVER

- A. Under krigsfare og krig overtar de frivillige avdelinger tjeneste som sikkerhetsvakter, brovakter, sikring av jernbanestasjoner, fangeleirer, magasiner o.s.v., vakthold på mindre utsatte deler av grense og kyst, som ordensvern o.s.v. —
De frivillige avdelinger kan også bli brukt som forsterkning for hæren.
- B. I fred står avdelingene til Regjeringens disposisjon når det trenges for å oprettholde den almindelige orden.
- C. I fred hjelper de frivillige avdelinger til å forberede landets forsvar, idet de gir sine medlemmer militærutdannelse.
- D. Ved de frivillige avdelinger kan ordnes særskilt befalsutdannelse for å skaffe befal til disse avdelinger selv og for å skaffe reservebefal for hæren.

KOMMANDOFORHOLD

De frivillige avdelinger danner en selvstendig organisasjon utenom hæren. Gjennem sitt centralstyre står de direkte under Kommanderende General.*) På Kommanderende Generals vegne kan hærens distriktskommandochefer inspicere de frivillige avdelinger hver innen sitt distrikt.

ORGANISASJON

De frivillige avdelinger organiseres i *lokalavdelinger*. Hver avdeling omfatter en enkelt by, et enkelt herred eller flere kommuner som ligger slik til i forhold til hverandre at avdelingene bekvemt kan samles til øvelser.

Der hvor det passer, kan Centralstyret organisere større sammenslutninger, av flere lokale avdelinger.

De lokale avdelinger organiseres som infanteriavdelinger. Hvis styrken er under 50 aktive medlemmer, organiseres avdelingen som en tropp. Er styrken fra 50—200 mann, dannes det et kompani, delt i 2 à 4 tropper.

Større enheter enn kompani organiseres ikke i fred. Hvor en lokal avdeling teller vesentlig over 200 mann, blir det organisert i flere kompanier på ca. 120 à 150 mann, med en felles avdelingschef (bataljonchef).

De frivillige avdelingers førere benevnes:

- lagfører
- troppchef
- kompanichef
- bataljonchef.

Under tjenstgjøring sammen med Hær og Marine tar føreren kommando efter en militær grad, hvis de har noen sådan.

Førere som ikke har noen militær grad, rangerer og tar kommando

- lagfører som korporal
- troppchef efter fenrik

Anm. *) Centralstyret kan jo også stå direkte under Forsvarsdepartementet hvis så ønskes.

kompanichef efter kaptein
bataljonchef efter major.

BEVEBNING OG UTSTYR

Bevebningen er gevær (og maskingeværer hvis dette blir utlevert).

Troppchef, kompanichef og bataljonchef har pistol.

Utrustningen forøvrig er i vindjakke, sixpencilue og ryggsekk. Dessuten nasjonalfarvet armbind, når avdelingen er opsatt til øvelse eller tjeneste.

Geværer (og maskingeværer) blir utlånt fra Hærens beholdninger.

Pistol og utrustning skaffer avdelingen selv.

AKTIVE MEDLEMMER.

Som aktive medlemmer kan optas alle hederlige borgere i alderen 18—50 år.

For å være aktivt medlem fordres at vedkommende har avgitt høitidelig løfte om å lystre sine foresatte og stå til disposisjon nårsomhelst avdelingen blir opbudt efter Regjeringens ordre,

har påtatt sig forpliktelse til å stå som aktivt medlem kalenderåret ut, og ytterligere 6 måneder hvis han er innkalt til tjeneste ved årsskiftet,

delta i øvelser i alt minst 100 timer i løpet av kalenderåret. (En dags sammenhengende øvelse regnes = 10 timer).

PASSIVE MEDLEMMER, UNGDOMSAVDELINGER

Ved siden av sine aktive medlemmer kan avdelingen ha passive medlemmer (bidragsydere).

Det kan også organisere særskilte ungdomsavdelinger som forberedes til optagelse som aktivt medlem.

BEFALSUTDANNELSEN

For aktive medlemmer som er skikket for utdanning

som befal, kan Centralstyret ordne instruksjonskursus.

Disse kurser omfatter dels teoretiske øvelser (foredragskurser, korrespondansekurser), dels praktiske øvelser. Under disse praktiske øvelser samles elevene i særskilte øvelsesavdelinger.

Kursene tar sikte på å gjøre elevene skikket som føre-
re av tropp og kompani under organisasjonen.

De som tilfredsstillende har gjennomgått tropps-
førerkursen kan, hvis han ønsker det, derefter delta i
troppsførerkursus i Hæren (hvis sådant blir ordnet) og
derefter bli ul. officer i Infanteriet.

Kommanderende General approberer direktivene for
befalsutdannelsen og lar dem inspiseres.

UTDANNELSE AV AVDELINGER.

Avdellingene ordner selv sin utdanning etter direkti-
ver fra Centralstyret.

Direktivene approberes av Kommanderende General,
som også lar øvelsene inspiseres i den utstrekning han
finder det påkrevet.

Utdannelsen omfatter:

- a) Skytning med gevær, pistol og i tilfelle med maskin-
gevær. Skyteutdannelsen bør såvidt mulig foregå i
samarbeide med skytterlagene.
- b) Enkle øvelser i spredt orden (forsvar av stilling, an-
grep) slik at avdelingene blir utdannet for de spesielle
oppgaver de skal løse i krig.
- c) Litt øvelser i sluttet orden, slik at avdelingen kan
oppstilles og marsjere med full orden.

Under utdannelsen følges Infanteriets reglementer.

Øvelsene foregår vesentlig i eftermiddagstimer og på
søndager ettersom det passer for medlemmene.

Ved siden derav kan hver avdeling årlig ordne noen
dagers sammenhengende øvelser. Eller Centralstyret
kan ordne instruksjonsleir felles for flere avdelinger.

Medlemmene velger selv hvilke øvelser de vil delta i.
Avdelingen fører kontroll med at hvert aktivt medlem

deltar i øvelsene i alt 100 timer årlig. De som ikke har gjort dette i løpet av et kalenderår, blir strøket som aktivt medlem.

ADMINISTRASJON.

Avdelingen betaler selv alle utgifter til sitt materiell og sine øvelser undtagen geværer og i tilfelle maskingeværer).

De nødvendige penger skaffes ved frivillige bidrag.

Når en avdeling er innkalt til tjeneste efter Regjerings ordre, betaler Staten alle utgifter efter regulativ som ved Hæren.

INNKALLELSE TIL TJENESTE.

Når Regjeringen bestemmer at en eller flere avdelinger skal innkalles til tjeneste, går ordren herom gjennom Kommanderende General og Centralstyret til vedkommende avdeling.

Avdelingen samles snarest på det fastsatte samlingssted. Det meldes til den myndighet den skal være underlagt, når den er klar til tjeneste.

Ved krigsmobilisering går innkallelse til Hæren og Marinen foran innkallelse til den frivillige avdeling.

BILAG 4

AVSKRIFT.

Skien den 14. oktober 1932

Hr. kaptein Munthe,

Akershus

Vedkommende efterforskning i Oslo vedr. våben-smugling.

1. X. og jeg ankom til Oslo mandag 19/9 og reiste derfra søndag aften 25/9. Vi begynte efterforskningen ankomstdagen med rekognosering. X fikk i oppdrag først å komme i forbindelse med medredaktør og underkasserer Skar og derefter å finne ut, hvor Nattkafe'n var.

Tirsdag meldte X at han hadde fått forbindelse med Skar, som X kjente fra før. X. fikk nu penge av mig til å spandere fyll på S. for og om mulig å få rede på, hvor kommunistene skal ha sitt hemmelige kontor eller møtested. X har nemlig fortalt mig at han for ca. to år siden var i forværelset til et eller flere slike rum, som dengang var i Rosenkrantzgaten. Her var det vakt i forværelset og ingen uten lederne kom lengere inn her. X forsøkte sig med S. flere gange var rundt med ham på restauranter o.l. og rev i fyll på ham og flere andre kommunister, uten at X fikk noen opplysninger av verdi ikke annet enn det almindelige kommunistiske vrøvel.

Så blev jeg også med i laget. Jeg blev av X presantert for S. og to andre (Albreksen og Klausen) som livsforsikringsagent Hansen. To gange var jeg sammen med disse herrer, som var kronisk tørste. Sist var X og jeg sammen med dem i Dovrehallen. Vi blev innbudt av S. dit. Men det blev nok mig som måtte betale gildet her også. Herrerne drakk vin som en annen drikker vann. De blev selvfølgelig efterhvert mere og mere beruset.

Skien den 14. oktober 1932.

Hr. kaptein Munthe,
Akershus.

Vedkommende efterforskning i Oslo vedr. våbensmugling.

1. X. og jeg ankom til Oslo mandag 19/9 og reiste derfra søndag aften 25/9. Vi begynte efterforskningen ankenstegen med rekonstruering. X fikk i oppdrag først å komme i forbindelse med medredaktør og underkasserer Skar og deretter å finne ut, hvor Nattkaffe'n var.

Tirsdag meldte X at han hadde fått forbindelse med Skar, som X kjente fra før. X fikk nu penge av mig til å spanere fyll på S. for og om mulig å få rede på, hvor kommunistene skal ha sitt hemmelige kontor eller møtested. X har mulig fortalt mig at han for ca. to år siden var i forværelset til et eller flere slike rum, som dengang var i Rosenkrantzgaten. Her var det vakt i forværelset og ingen uten lederne kom inn her. X forsøkte sig med S. flere gange var rundt med ham på restauranter o.l. og rev i fyll på ham og flere andre kommunister, uten at X fikk noen opplysninger av verdi ikke annet enn det almindelige kommunistiske vrøvel.

Så blev jeg også med i laget. Jeg gikk med X på en tert for S. og to andre (Albreksen og Klausen) som livsforsikringsagent Hansen. To gange var jeg sammen med disse herrer, som var kronisk tørste. Sist var X og jeg sammen med dem i Dovrehallen. Vi blev innbudt av S. dit. Men det blev nok mig som måtte betale gildet her også. Herrerne drakk vin som en annen drikker vann. De blev selvfølgelig etterhvert mere og mere beruset. Jeg forsøkte på en pen måte å komme inn på S ved å prate om kommunister, optier, politi o.l. Men jeg fikk

Jeg forsøkte på en pen måte å komme inn på S ved å prate om kommunister, optøier, politi o.l. Men jeg fikk intet av betydning ut av ham. Hovedsaken for ham og de andre var vist fyll og kvinnfolk. Da det led på aftenen inviterte S. tre halvfulde kvinner bort, der vi satt, men da meldte jeg pass og sa takk for mig. Det var meningen at vi skulde truffet S. igjen søndag aften og da alene, men dette blev det ikke noget av, for den dag meldte X at en av kongebåtene «Kong Sigurd» skulde anløpe Skiensfjorden og levere et parti sprit og revolvere der. Vi reiste så fort som mulig med bil først til Larvik og videre til Menstad uten at finne nevnte båt. Det viste sig at vi hadde fått feil opplysning. Båten kom ikke til Menstad før torsdag efter. X var da ombord i den og fikk opplyst av stueren, som X kjenner, at de hadde 70 kanner sprit tilsalg, men at revolverne var solgt, da båten like før var i Oslo.

2. Angående Natkafe'n i Oslo.

Efter endel søken meldte X at han temmelig sikkert hadde fått konstatert, hvor denne kafe var. Den påviste kafe's virkelige navn er Vippetangens avholdskafe. Først var X der og snakket med forskjellige sjøfolk og så var vi begge der en aften. Såvidt jeg forstod, vanket her forskjellige typer, sjøfolk, løse personer, gatepiker o.l. Det så ikke ut til å være noe avholdskafe. Den lignet nærmere en restaurant. Folk satt rundt om og drak og blannet. X og jeg kom isnakk med flere sjøfolk. X kjente flere av disse fra før. Jeg kjøpte her en flaske sprit gjennom X vet ikke hvor spriten kom fra. X fikk den av en mannsperson der og betalte den med 10 kroner. Denne flaske spanderte X på flere sjøfolk. Disse hadde vist mindre god tro på mig og spurte X gjentagne gange, hvad slags kar jeg var. Jeg lignet kanskje ikke større det øvrige publikum der.

Vi så nesten ikke noe til den angivelige vert. Han holdt sig for sig selv. Innehaveren av denne kafe eller en annen som holder til der skal efter de opplysninger, som

X har fått av flere sjøfolk, være fast kjøper av våben ombord i adskillige båter, der kommer fra utlandet hovedsakelig fra Tyskland.

Mannen antagelig verten for Nattkafe'n møter op ved båtenes ankomst og kjøper både spriten og de våben, som båtene i almindelighet har med sig. Samme person skal ha vært helt i Skiensfjorden og kjøpt sprit og våben av mannskapene når båtene har gått direkte hit.

X var under vort opphold i Oslo ombord i flere båter. Han er nemlig kjent ombord i mange båter, der går på utlandet. Det var meningen at han skulde forsøke å fått kjøpt revolvere ombord, men han fortalte, at disse var borttinget og solgt til vistnok samme person i Oslo. Videre fikk han opplyst at kjøperen gikk under forskjellige navn og forkledninger, når han var ombord forhandlet med folkene. Navnet på opkjøperen av våben er av flere oppgitt for å være Jokumsen, antagelig et fingert navn.

3. Såvidt X har kunnet bragt i erfaring foregår den anngivelige innsmugling av våben ikke i større partier. Men det foregår på den måte at mannskapet vistnok både officerer og menige har med sig 1 a 2 revolvere hver, som de så selger.

For å få dette bragt på det rene har jeg nu gjennom X bestilt revolvere ombord i Kong Sigurd og sist ombord i Borgsten, Jfr. vedlagte skrivelse, som jeg mottok av X i forrige uke. Jeg har løpet den risiko og betalt endel på forskudd. For dette var nemlig betingelsen for at man i detheletatt kunne få kjøpt våben.

Det vil om ikke så lang tid vise sig om kjøpet går i orden.

4. Resultatet av efterforskningen blev nokk ikke som ventet. Det er mulig at vi ikke gikk frem på rette måten. Men opgaven er nokk heller ikke så liketil å løse. Vanskelighetene hobet sig op overalt. Men jeg for min del blev ihvertfall bestyrket i min mistanke om at det jevnt og sikkert blir innsmuglet våben hertillands og at gan-

gen i saken er: Mannskapene ombord i en rekke båter kjøper våben i utlandet og selger disse videre til en bestemt person i Oslo. Denne mann selger så sannsynlig våbnene til de kommunistiske ledere. For det kan vel ikke være tvil om annet enn at disse er i besiddelse av våben. Dette har de ihvertfall uttalt selv. X, der selv går for å være kommunist, har hørt lederne uttale at de har våben men ennå ikke nokk til å iverksette alvorlige uroligheter.

5. Noen bemerkninger om X pålitelighet, som man kanskje kan stille sig skeptisk ovenfor.

X har arbeidet sammen med politiet (politimesteren og mig) de siste par år. X har ihvertfall ikke skuffet os. Ved hans hjelp har politiet knepet en rekke smuglere, gauker og hjemmebrennere. X har vært smugler selv og kjenner således mange av slike folk. Men den største tjenesten han har gjort politiet var under de ondartede optøier her i distriktet ifjor.

Da stod jeg daglig i forbindelse med ham og fikk for det meste rede på, hvad de foretok sig i det kommunistiske hovedkvarter Folkets hus både her i byen og i Porsgrunn. Politiet kunde således treffe sine forholdsregler derefter. Nevnes kan det. De kommunistiske ledere besluttet i en rådslagning i Folkets hus i Skien at militærdepotet på Gråtemoen skulde stormes og ta de våben, som er lagret her. Resultatet blev at politimesteren itide fikk de militære myndigheter til å sette væbnet vakt derute. Efterpå dette fikk jeg høre gjennom X at kommunistlederne var rasende, for at de ikke hadde utført kupet før de militære kom. Som stemningen var her i distriktet dengang, ansees dette for å være helt riktig.

Videre kan nevnes, at en av de kommunistiske ledere Strand Johansen i lengere tid var eftersøkt av politiet. X tilbød sig da å vise, hvor mannen opholdt sig. X og jeg reiste så til Oslo og dagen efter blev Strand Johansen arrestert på Østbanestasjonen av Oslo politi efter

påvisning av X. Nu har X tilbudt sig å medvirke til pågripelse av en kommunistleder Skramstad, som for tiden er efterlyst av Statspolitiet. Skramstad er nemlig i Oslo.

Efter min mening kan det ikke være større tvil om mannens pålitelighet, tiltrods for at man aldrig kan være helt sikker på slike folk. Efter de resultater, som hittil foreligger, er en slik en mann så og si uerstattelig det er bare beklagelig at politiet ikke har anledning til fullt ut å benytte sig av ham. Da vi ingen midler har hertil. Det er en selvfølge at han ikke utfører spionarbeide uten betaling. Jeg for min del har betalt ham adskillige gange av min egen pung. Men dette ser jeg mig ikke istand til lengere. Han har medvirket til at store summer er inngått i statskassen som bøter og inndragninger minst 20 000 kroner (tyve tusen kr.)

Mannen løper selvsagt en meget stor risiko. Jeg vilde nødigg være i hans sted, hvis kommunister, smuglere og gauker fikk rede på at han er en politispion.

Jeg tror, jeg med sikkerhet tør si efter mitt kjennskap til X, at hvis en kan klare å få has på våbensmuglerne, så må det være ham.

Under optøiene i Skogdistriktene ivår så han et hemmelig sirkulære på folkets hus. I denne skrivelse stod det bl.a. at kommunistene skulde sette ild på statens skoge på flere steder, så militæret kunne få annet å gjøre enn å passe på kommunistene. Såvidt jeg husker utbrøt det dengang flere mistenkelige branne.

Ærbødigst
(sign.) Olaf Dahl.

Riktig avskrift:
Kj. Borge

GJENPART

Jeg begynte på Herøen i går eftermiddag som brandvakt og tok imot Fred Olsens Borgsten, den hadde hatt

revolvere med sig denne turen og levert de ved de forenede kulselskapers losseplas en som heter Birger Olsen sier at han kan faa stuerten til at kjøpe to stykker for ham paa samme sted. men han vil ha forskud paa den ene for sikkerhet for at jeg kommer og henter dem. jeg skal paa arbeidet klokken 2 baaten kommer igjen til Menstad om fjorten dage fra Dansig.

Riktig avskrift:

Kj. Borge

BILAG 5

ARKIVET

25. november 1937

Hemmelig

N.a.N.

Gen.stab. 2986/1937. III.

Til

4. Distriktskommando.

Regler for opsetning og anvendelse av sikringsvakter og ordensvern i tilfelle av uroligheter.

— 4. D.K. jnr. 117/37 H. —

Distriktskommandoen har i skrivelse av 18/11 1937 om denne sak bl.a. antydnet ny plan for opsetning av *ordensvern* i tilfelle av uroligheter. Planen baserer sig på de nye retningslinjer for uttagning av personell til og opsetning av slike avdelinger.

Distriktskommandoen foreslår innkalt:

1. *Infanteri.*

En feltbataljon og to landvernskompanier av I.R.9.

En feltbataljon og to landvernskompanier av I.R.10.

2. *Artilleri.*

Ett bergbatteri av Bg.batj. II.

3. *Fly.*

En sveit på 3 fly.

Hvad *flyene* angår synes Distriktskommandoen prinsipalt å ville foreslå anvendelse av en del av Sjøforsvarets flystyrke. I henhold til «Regler for opsetning og an-

vendelse av sikringsvakter og ordensvern i tilfelle av uroligheter», pkt. 4, er det ikke uten videre anledning til det.

Der måtte i tilfelle optas forhandlinger med Sjøforsvaret om innkalling av fly. Og det vilde formodentlig, selv om Sjøforsvaret gikk med på en slik innkalling, oppstå vanskeligheter med hensyn til disponeringsspørsmålet. Kommanderende General finner ikke innkallelse av fly til ordensverntjeneste å være av den betydning, at der bør optas forhandlinger med Sjøforsvaret herom. Heller ikke finner Kommanderende General at der bør planlegges overføring av landfly for en slik ordensvernopsetning.

Forøvrig approberes Distriktskommandoens forslag.

Kommanderende General vil i denne forbindelse understreke at opsetningene — som jo efter den videste planleggelse vil bety en ganske anseelig styrke — forutsettes fastsatt av Distriktskommandoen *efter behovet* i hvert enkelt tilfelle.

Laake (s)

Ruge (s)

25. november 1937.

2986/1937. III.

Til

4. Distriktskommando.

Regler for opætning og anvendelse av sikringsvakter
og ordensvern i tilfelle av uroligheter.

- 4. D.E. jnr. 117/37 H. -

Distriktskommandoen har i skrivelse av 18/11 1937 om denne sak bl.a. antydnet ny plan for opætning av ordensvern i tilfelle av uroligheter. Planen baserer sig på de nye retningslinjer for uttegning av personell til og opætning av slike avdelinger.

Distriktskommandoen foreslår innkalt:

1. Infanteri.

En feltbataljon og to landvernskompagnier av I.N.9.

En feltbataljon og to landvernskompagnier av I.N.10.

2. Artilleri.

Ett bergbatteri av Eg.batj. II.

3. Fly.

En sveit på 3 fly.

Hvad flyene angår synes Distriktskommandoen prinsipielt å ville foreslå anvendelse av en del av Sjøforsvarets flystyrke. I henhold til "Regler for opætning og anvendelse av sikringsvakter og ordensvern i tilfelle av uroligheter", pkt. 4, er det ikke uten videre anledning til det.

Der måtte i tilfelle optas forhandlinger med Sjøforsvaret

BILAG 6

GEN.STABEN
Jnr. 2986/1937 III

Fra
4. Distriktskommando.
Jnr. 117/37. H.

Bergenhus, den 18/11. 1937.

(Ved mulig fremtidig korrespondanse om denne sak bedes dette jnr. opgitt.)

Hemmelig

Op.avd. jnr. 636/1937

Til kapt. Holmsen
Kommanderende General

*Regler for opsetning og anvendelse av sikringsvakter og ordensvern i tilfelle av uroligheter.
Uttagning av personell.*

Under henvisning til Kommanderende Generals skrivelser av henholdsvis 26/5 og 5/6. 1937 om denne saken tillater Distriktskommandoen sig å innmelde at *Sikringsvaktene* i tilfelle av uroligheter er tatt ut og opsatt slik som bestemt for sikkerhetsvakter ved mobilisering — uten nevneverdige endringer fra tidligere år.

For *ordensvernets* vedkommende har Distriktskommandoen utarbeidet ny plan basert på Kommanderende Generals nye retningslinjer.

Den nye plan bygger på innkallelse av hele avdelinger med tilhørende befal efter de opropplister som gjelder for mobilisering. Opsetning med *staber*, *hester* og *tren* innskrenkes til det absolutt nødvendige. Trenet er i størst mulig utstrekning biltren.

I Bergen has nu til rådighet Bergenhusvakten (13

- 66

111
1937

4. Distriktskommando.

Borgersrud, den 10/11. 1937.

Jan. 117/37. H.

Hemmelig.

(Ved mulig fremtidig korreksjon skal denne set bestå av to deler)

74

Knut Holmboe

686
57

Kommanderende General.

Regler for opsettning og anvendelse av sikringsvakter og ordensvern i tilfelle av uroligheter. Utøring av personell.

Under henvisning til Kommanderende Generals skrivelser av henholdsvis 26/5 og 5/6. 1937 om denne saken tillater Distriktskommandoen seg å innmelde at Sikringsvakter i tilfelle av uroligheter er tatt ut og opsett slik som bestemt for sikkerhetsvakter ved mobilisering - uten nevneverdige endringer fra tidligere år.

For ordensvernets vedkommende har Distriktskommandoen utarbeidet ny plan basert på Kommanderende Generals nye retningslinjer.

Den nye plan bygger på innkallelse av hele avdelinger med tilhørende befal etter de oppropplister som gjelder for mobilisering. Opsettning med sinber, hænder og tren innkrenker til det absolutt nødvendige. Trenet er i størst mulig utstrækning biltren.

mann) og 4. Divisjons skole — når den er i byen — fra ca. 80 til 130 mann.

Den foreliggende plan baserer sig hovedsagelig på å sikre Bergens by og visse verker nødvendige for Bergen.

Ordensvernets styrke bør prinsipielt holdes så samlet som mulig for å ha tilstrekkelig slagkraft, detaljedisponeringen bør avpasses etter situasjonen.

Efter den nugjeldende plan skal innkalles ialt omtrent 2000 mann, fordelt på en rekke forskjellige avdelinger. Denne styrke svarer omtrent til to feltbataljoner (med 3 tropper i geværkompaniene) og 4 landvernskompanier. Artilleri og fly var det ikke regnet med.

Efter Distriktskommandoens mening vil også disse våben kunne bli påkrevet under alvårlige konflikter.

Distriktskommandoen regner derfor nu med et bergbatteri og en sveit på 3 fly.

I henhold til foranstående foreslår Distriktskommandoen nu innkalt:

I. *Infanteri.*

En feltbataljon og to lv.kp.er av I.R.9.

En feltbataljon og to lv.kp.er av I.R.10.

II. *Artilleri.*

Et bg.btt. av Bg.batj. II.

III. *Fly.*

En sveit på 3 fly.

Hvad flyene angår, meddeler 2. Sjøforsvarsdistrikt at det i tiden utenfor våbenøvelsene alltid vil kunne være 4 fly på vingene i løpet av ca. 1 ½ time. Men i Bergen fins for tiden bare en marineflyver. De øvrige måtte rekvireres østfra og kan nå hit til Flatøya på ca. 3 timer med fly.

Vest-Norges luftfartselskap har tre fly, men disse eigner sig bare for observasjonstjeneste.

Skal landfly nyttes, må de forlegges på Bømoen.

Egne sambandstropper og sanitetstropper utenom bataljonenes, skulde ikke behøves.

Distriktskommandoen ber om Kommanderende Generals approbasjon på denne opsetning.

Detaljearbeidet med planen vil så bli satt igang og de nødvendige ordrer gitt til avdelingene m.v. før kommende mobiliseringstermin begynner.

W. Steffens.

R. B. Møller

BILAG 7

T.u.

Fra

Bergenhuss den 2/4. 1937.

4. Distriktskommando

Jnr. 82/37. H.

Hemmelig.

(Ved mulig fremtidig
korrespondanse om denne sak
bedes dette jnr. opgitt.)

GEN.STABEN

Jnr. 0875/III 1937 III

Op.avd. jnr. 170/1937.

Til

Kommanderende General.

Innmelding om O.V. og S.V.

Ifølge «regler for opsetning og anvendelse av sikringsvakter og ordensvern i tilfelle av uroligheter» pkt. 17, skal det pr. 1. april sendes Kommanderende General innmelding om inntrufne forandringer.

Distriktskommandoen har for tiden saken oppe til behandling og har tenkt å foreslå noen endringer (tilføi-
elser) til planene.

Imidlertid har Distriktskommandoens sikringschef, oberstløytnant Lund fått avskjed. Distriktskommandoen vil derfor først sende inn sitt forslag når den nye sikringschef (antagelig major Stenersen) har fått anledning til å se igjennom planene.

W. Steffens.

R. B. Møller

1. Distriktskommando.

nr. 82 / 37. H.

(Denne melding fremkommer i samvirket med den enkelte soldat)

§11

Kommanderende General.

Borgersrud, den 2/4. 1937.

Hemmelig.

OP. 110
170
118

Innmelding om O.V. og S.V.

Ifølge "regler for opsetning og anvendelse av sikringsvakter og ordensvern i tilfelle av uroligheter" pkt. 17, skal det pr. 1. april sendes Kommanderende General innmelding om inntrufne forandringer.

Distriktskommandoen har for tiden saken oppe til behandling og har tenkt å foreslå noen endringer (tilføelsler) til planene.

Imidlertid har Distriktskommandosens sikringschef, oberstløytnant Lund fått avskjed. Distriktskommandoen vil derfor først sende inn sitt forslag når den nye sikringschef (antagelig major Stenersen) har fått anledning til å se igjennom planene.

M. S. S. S.

P. J. S.

BILAG 8

7. april 1938

ARKIVET

Hemmelig

Genst. 978/1938.III.
III 221/38

Til
2., 4.—6. Distriktskommando.

*Mobiliseringsterminen for
sikringsvakter og ordensvern.
Forhåndsunderretning til befal ved sikringsvakter.*

1. Distriktskommando har 25/3 1938 på foranledning fra Jegerkorpset skrevet således til Kommanderende General:

«Kommanderende General har 28/9 1937 approbert Distriktskommandoens forslag av 2/9 1937 om opsetning av sikkerhetsvakter og ordensvern.

I henhold hertil settes nu sikkerhetsvakter ved uroligheter op som sikkerhetsvakter ved mobilisering, og ordensvern settes op efter krigsopsetningsplanene av linjebataljoner med reduserte staber og tren.

Opsetningene ved uroligheter og ved mobilisering er derved blitt praktisk talt ensartet. Det vilde derfor være en fordel om begge disse oppgjør kunde utarbeides til samme tid.

Divisjonen tillater sig derfor å foreslå at spørsmålet om samme mobiliseringstermin for sikkerhetsforanstaltninger som for mobilisering blir tatt op i forbindelse med spørsmålet om å sløife de oppgaver som er nevnt i «Regler for opsetning og anvendelse av sikringsvakter

ARKIVET

7. april 1938.

978/1938.C.III.

22/38

Til

Hemmelig

2., 4. - 6. Distriktskommando.

omstillingsterminen for sikringsvakter og ordensvern.
forbindelse med protning til befal ved sikringsvakter.

1. Distriktskommando har 25/3 1938 på foranledning fra Jegerkorpslet skrevet således til Kommanderende General:
"Kommanderende General har 28/9 1937 approbert Distriktskommandens forelæg av 2/9 1937 om opsetning av sikkerhetsvakter og ordensvern.

I henhold hertil settes nu sikkerhetsvakter ved uroligheter og om sikkerhetsvakter ved mobilisering, og ordensvern settes op efter krigsopsetningsplanene av linjebataljoner med reduserte staber og tren.

Opsetningene ved uroligheter og ved mobilisering er derved blitt praktisk tatt ensartet. Det vilde derfor være en fordel om begge disse oppgaver kunde utarbeides til samme tid.

Divisjonen tillater sig derfor å foreslå at spørsmålet om samme mobiliseringstermin for sikkerhetsforestillinger som for mobilisering blir tatt op i forbindelse med spørsmålet om å skifte de oppgaver som er nevnt i "Regler for opsetning og anvendelse av sikringsvakter og ordensvern m.v." pkt. 11 og 12 m.fl. (se Kommanderende Generals skrivelse av 23/2 1938)."

Om samme sak uttaler 3. Distriktskommando i skrivelse av 30/3 1938 :

og ordensvern m.v.» pkt. 11 og 12 m.fl. (cfr. Kommanderende Generals skrivelse av 23/2 1938).

Om samme sak uttaler 3. Distriktskommando i skrivelse av 30/3 1938:

«Begge de avdelinger som setter op sikringsvakter og ordensvern i 3. kommandodistrikt — I.R.7 og I.R.8 — har fremholdt at en følge av Kommanderende Generals bestemmelse av 5/6 1937 (om bruk av feltavdelinger ved S.-tjeneste) bør bli at mobiliseringsåret for S.-tjeneste faller sammen med et ordinære mobiliseringsår (kalenderåret) og at mobiliseringsoppgjøret for S.-tjeneste skjer samtidig med det ordinære mobiliseringsoppgjør.

Distriktskommandoen kan være enig heri og tillater sig å foreslå at denne ordning gjøres gjeldende fra og med mobiliseringsoppgjøret for 1939.»

Distriktskommandoen bes uttale sig om ønskeligheten av en slik forandring av mobiliseringsterminen.

Foranlediget av et inntruffet tilfelle ved Kristiansand festning — hvor en officer av luftvernsregimentet ikke var blitt underrettet om at han kunde disponeres av festnignen ved opsetning av sikringsvakter — har Kommanderende Admiral i skrivelse av 28/2 1938 til Kommanderende General antydnet at der i reglene bør presiseres at befal ved sikringsvakter skal varsles av *egen* avdeling.

Distriktskommandoen bes uttale sig om hvorvidt der fra Distriktskommandoens side er behov for en slik tilføielse.

---

1. Distriktskommando har tidligere uttalt at det vilde være ønskelig å bruke samme betegnelse på «sikkerhetsvakter» ved mobilisering og på de «sikringsvakter»

som eventuelt settes op ved uroligheter.

Hvis Distriktskommandoen ikke har noget vesentlig å anføre imot dette, vil Kommanderende General gå over til betegnelsen *sikkerhetsvakt* på begge kategorier.

Laake (s)

Otto Ruge (s)

BILAG 9

Op.avd. jnr. 313/1938

GEN.STABEN
Jnr. 1232/1938 III

4. DISTRIKTSKOMMANDO

J. = nr. 73/38. H. Bergenhus den 26. april 1938.
(Ved mulig fremtidig korrespondanse om
denne sak bes dette j. = nr. anført).

Hemmelig.

Kommanderende General.

*Mobiliseringsterminen
for sikringsvakter og ordensvern.
Forhåndsunderretning til befal ved sikringsvakter.
(K.G.'s jnr. 978/38. Genst. III)*

Under 7/4. 1938 har Kommanderende General bedt om Distriktskommandoens uttalelse om:

- a) Mobiliseringsterminen for S.V. og O.V.
- b) Forhåndsunderretning fra egen avdeling til befal ved S.V.
- c) Betegnelsen sikkerhetsvakter også på vakter satt op under indre uroligheter.

I den anledning tillater 4. Distriktskommando sig å uttale:

ad a: Ved Kommanderende Generals bestemmelse av 5/6. 1937 har det tidligere «Ordensvern» og de tidligere «Sikringsvakter» helt skiftet karakter, idet nu feltavdelinger innkalles i fornøden utstrekning.

Det som nu skal foretas i tilfelle av indre uroligheter er en delvis *mobilisering* som ved denne

4. DISTRIKTSKOMMANDO

On. ord. jnr. ³¹⁵ 19 38

J.-nr. 73/38. H.

(Ved mulig fremtidig korrespondens om denne sak bes dette j.-nr. anføres).

Kommanderende General.

GEN. STAVEN

JR 1938

1938

111

Bergenhus den 26. april 1938.

Hemmelig.

Mobiliseringsterminen for sikrings-
vakter og ordensvern.
Forhåndsunderretning til befal ved
sikringsvakter.
(K.O.'s jnr. 978/38. Genet. III)

Under 7/4. 1938 har Kommanderende General bedt om Distriktskommandoens uttalelse om:

- a) Mobiliseringsterminen for S.V. og O.V.
- b) Forhåndsunderretning fra egen avdeling til befal ved S.V.
- c) Betegnelsen sikkerhetsvakter også på vakter satt op under indre uroligheter.

I den anledning tillater 4. Distriktskommando sig å uttale:

ad a: Ved Kommanderende Generals bestemmelse av 5/6.1937 har det tidligere "Ordensvern" og de tidligere "Sikringsvakter" helt skiftet karakter, idet nu feltavdelinger innkalles i fornsiden utstrekning.

Distriktskommando foregår efter krigsopsetningsplanene, men med reduserte staber og tren.

Det vil da falle naturlig at det fastsettes den samme mobiliseringstermin for sikkerhetsforanstaltninger som for mobilisering. Dette vil ytterligere forenkle mobiliseringsopgjørene for O.V. og S.V. Distriktskommandoen er derfor enig i at dette gjøres fra og med mobiliseringsopgjøret for 1939.

Distriktskommandoen har vært inne på tanken om å forenkle den kompliserte innkallelsesmåte — som er bestemt i Reglenes pkt. 19, 20 og 21.

En har nu *ett* sett med innkallelsesordrer for krigsmobilisering liggende ved fordelingene og *to* sett innkallelsesordrer for O.V. og S.V. som er fordelt på forskjellig måte avvikende fra ordningen ved krigsmobilisering. Disse ordrer ligger dessuten i umerkede konvolutter og frankeres med almindelige frimerker.

Hensikten med denne ordning har i sin tid vært å hemmeligholde innkallelsen og å garantere sig at ordren kommer frem.

Denne hemmeligholdelse er etter Kommanderende Generals bestemmelse av 5/6. 1937 til liten nytte, da det jo skal innkalles feltavdelinger som består av folk av alle slags politiske opfatninger. Innkallelsen vil da straks bli kjent. Hvis den da har vært forsøkt holdt hemmelig, vil dette utvilsomt virke *mot* sin hensikt.

4. Distriktskommando tillater sig å henlede Kommanderende Generals oppmerksomhet på denne sak.

Hele innkallelsesmåten vilde i høi grad forenkles ved å benytte samme form som ved mobilisering ved innkallelse av sikringsvakter og ordensvern. Distriktskommandoen er ikke helt klar over om denne «delvise mobilisering» vil skape vanskeligheter på andre områder. Hvis så ikke er til-

felle, vil det unektelig være en fordel om det forelå bare *ett* sett innkallellesordrer for de feltavdelinger som er planlagt anvendt som S.V. og O.V.

Reglens pkt. 20 og 21 kunde da sløifes og pkt. 19 gis følgende tilføielse:

«For innkallelsen gjelder forøvrig de samme bestemmelser som for mobilisering bestemt.

Ett særskilt sett innkallellesordrer skal utferdiges for de avdelinger som skal innkalles til O.V. og S.V.»

ad b: For denne Distriktskommandos vedkommende underrettes alt befal til sikringsavdelingene gjennom sin egen avdeling.

Distriktskommandoen har nok befal og anvender intet befal fra andre distriktskommandoer.

ad c: Distriktskommandoen finner det hensiktsmessig og ønskelig å gå over til betegnelsen *sikkerhetsvakt* på begge kategorier (ved mobilisering og ved indre uroligheter).

W. Steffens.

R. B. Møller

BILAG 10

Helt à jour pr 19/9-38.

H e m m e l i g.
Nr. 12

*Regler for opsetning og anvendelse
av sikkerhetsvakter og ordensvern
i tilfelle av uroligheter.*

<i>I n n h o l d :</i>	<i>Side:</i>
I. <i>Almindelige bestemmelser . . . . .</i>	1
Definisjoner	1
Iverksettelse av de planlagte forføininger	1
II. <i>Forberedelser for opsetningen . . . . .</i>	3
Distriktskommandochefenes m. fl. s plikter	3
Uttagning av personell. Organisasjon av av- delingene	4
Befal til forsterkning av garnisonsavdelinger og ekstraordinært innkalte avdelinger.	4
Planer for mobiliseringsoppgjør.	5
III. <i>Innkallelse og opsetning . . . . .</i>	6
Innkallelsesmåte. Ekspedisjonsvei	6
Underretning til militære og civile myndigheter	7
Utskrivning av hester og vogner. Rekvisisjoner	7
Avlønning og forpleining	8

Udskrevet den 19/9. 28.

Hemmelig.

Nr. 12

Regler for opsætning og anvendelse af
^{Rekvisit}
sikringsvakter og ordensvern i tilfælde av uroligheder.

IV. *Veiledning ved anvendelse av militærmakt til oprettholdelse av offentlig orden og sikkerhet* 9

Bilag:

1. Justisdepartementets rundskrivelse av 4. mars 1918.
2. Politiinstruksens § 78—81 (med Justisdepartementets rundskrivelse av 31. juli 1920).
3. «3. Lov av 19. mai 1933 nr. 8 om rekvisisjonsrett for politiet (med Justisdepartementets rundskrivelse av 9. mai 1938).
4. «Veiledning ved anvendelse av militærmakt til oprettholdelse av offentlig orden og sikkerhet».

I. Alminnelige bestemmelser.

Definisjoner.

1) De militære vakter og avdelinger som er planlagt anvendt i tilfelle av uroligheter, omfatter:

- a) Sikkerhetsvakter (til bevoktning av militære etablissementer),
- b) Ordensvern (til assistanse for politiet ved oprettholdelse av den offentlige orden, sikring av viktigere anlegg av samfunnsmessig betydning, kommunikasjoner m.v.

Disse benevnelser skal anvendes ved utarbeidelsen av alle herhen hørende planer.

Iverksettelse av de planlagte forføininger.

- 2) Sikringen av de militære magasiner og etablissementer påhviler de militære myndigheter.
Til vakthold ved ikke-militære etablissementer og av

kommunikasjoner samt til assistanse ved oprettholdelse av den offentlige orden avgis militæravdelinger *først efter anmodning fra politiet.*

3) Politiets anmodning om militær assistanse ekspederes normalt gjennom Justisdepartementet, men kan også når tiden krever det, rettes direkte fra politiet til en militær myndighet. Politiet skal i så fall om mulig henvende sig

på Østlandet til Kommanderende General, annetsteds til Distriktskommandochefen.

I tvingende tilfelle kan henvendelse rettes direkte til nærmeste opsatte militæravdeling eller til de militære myndigheter som av distriktskommandocheferne er opgitt til politiet (Justisdepartementets rundskrivelse av 4. mars 1918 — Bilag 1, Armékommandoens sirkulære av 24. februar 1851 (inntatt i lovsamlingen), Politiinstruksens § 78—81 — Bilag 2).

4) Til etablering av sikkerhetsvakter og til anvendelse som ordensvern kan distriktskommandocheferne disponere alle i kommandodistriktet stadig tjenstgjørende eller opsatte, utskrevne avdelinger av Hæren (Instruks av 24. februar 1931 for Divisjonschefene, pkt. 15 b.) samt for tilfellet ekstraordinært innkalte avdelinger. Opsettes innen kommandodistriktet ekstraordinært innkalte sikkerhetsvakter eller ordensvernsavdelinger som organisasjonsmessig hører under en annen distriktskommando, forblir disse under sin egen distriktskommandos befaling, hvis intet annet for tilfellet blir bestemt (Kommanderende General 27. mai 1925). I nødsfall treffer eldste chef bestemmelse om kommandoforholdet.

Ekstraordinær innkallelse må kun skje efter innhentet bemyndigelse fra Kommanderende General, med mindre der ikke måtte være adgang hertil på grunn av knapp tid eller av andre grunner.

5) Kan forbindelse ikke opnåes med overordnet militær myndighet, er enhver regimentschef (kommandant og de av distriktskommandocheferne opgitte myndigheter,

se pkt. 7 c, jfr. pkt. 3, berettiget til og forpliktet til å innkalle *ordensvern* når politiet anmoder om assistanse, samt også uten sådan anmodning når forbindelsen med politiet er brutt, og vedkommende chef forstår at militær hjelp er nødvendig.

Når forbindelsen er brutt med vedkommende overordnede myndighet, kan enhver regimentschef (kommandant) på eget ansvar innkalle *sikkerhetsvakter*, når han selv finner det nødvendig. (Kommanderende General 27. mars 1923.)

For divisjons- og regimentschefer skal være utsett *stedfortredere*, som kan besørge opsetningen om chefen skulde være forhindret.

6) For *Kystartilleriets* vedkommende planlegges opsetningen av sikkerhetsvakter og ordensvernsavdelinger efter bestemmelse av Kommanderende Admiral. Sjøforsvarschefene holder vedkommende landmilitære distriktskommando underrettet om de planlagte opsetninger ved innmelding hvert år pr. 15. mars eller når større forandringer inntreffer.

II. Forberedelser for opsetningen.

Distriktskommandochefenes m.fl.s plikter.

7) Distriktskommandochefene er hver for sitt distrikt ansvarlig for at de nødvendige forberedelser er truffet for sikring og forsvar av militære etablissementer og beholdninger m.v., og at der er truffet forføining til at politiet i tilfelle kan få den nødvendige assistanse til sikring og forsvar av andre offentlige og av viktigere private etablissementer og beholdninger — herunder særlig sprengstofflagre — samt til oprettholdelse av den offentlige orden.*)

*) Ligger der i kommandodistriktet militære magasiner som administrativt hører under en annen distriktskommando, har den distriktskommando hvorunder magasinet administrativt sorterer, ansvaret for våbnenes og ammunisjonens *opbevaring*. Ansvaret for *bevoktningen* av magasinet påligger i tilfelle den distriktskommando som opsetter

Distriktskommandoen skal i den anledning:

- a) opgjøre en samlet plan for sikringsforanstaltninger i tilfelle av uroligheter. I denne plan skal være redegjort særskilt for de forholdsregler som må treffes hvis sikringsforanstaltningene skal iverksettes under våbenøvelsene (de garnisonerende avdelingers sommerøvelser),
- b) forberede innkallelse, opsetning, transport, forpleining, underbringelse, sanitets- og veterinærtjenesten for de vakter og avdelinger som i tilfelle skal innkalles, og om nødvendig konferere herom innbyrdes og direkte med Generalintendanten, Sanitetschefen og Veterinærinspektøren,
- c) holde politimestrene underrettet om hvorfra de til enhver tid kan rekvirere militær bistand til ordenens oprettholdelse (kfr. pkt. 3) og i nødvendig utstrekning konfere med politimestrene angående beskyttelse av civile etablissementer m.v. samt forholdsregler til ordenens oprettholdelse,
- d) våke over at alt som angår denne sak, blir behandlet med diskresjon.

Organisasjon av avdelingene.

8) *Sikkerhetsvakter* uttas og opsettes slik som bestemt for sikkerhetsvakter ved mobilisering.

Til *ordensvern* kalles inn hele avdelinger (eller bestemte deler av disse) med tilhørende befal efter de opropplister som gjelder for mobilisering. Som regel bør linjeavdelinger brukes. Hvor det er tale om rene vaktholdsoppgaver, kan det være mere hensiktsmessig å ta landvernsavdelinger.

Utskrevne avdelinger bør såvidt mulig ikke anvendes

---

og har kommandoen over vedkommende sikkerhetsvakt. Ved opprettelse av nye magasiner eller ved større forandringer av magasineringen ved eldre magasiner plikter i nevnte tilfelle den distriktskommando hvorunder magasinet sorterer i administrativ henseende, å meddele forandringene til den distriktskommando som har ansvaret for bevoktningen. (Kommanderende General 27. mai 1925.)

som ordensvern på sitt hjemsted. Befal som bor særlig langt unda opsetningsstedet kan erstattes med befal fra annen avdeling som har disponibelt befal med bopæl nærmere opsetningsstedet.

9) Som reserve for ikke møtende innkalles 15—20% flere enn der trengs for opsetningen. Personell som har vært innkalt til ekstraordinær tjeneste som sikkerhetsvakter m.v., bør om mulig fritas for innkallelse neste gang. Er det blandt de innkalte folk med stor forsørgelsesbyrde, bør disse sendes hjem (eventuelt byttes om med andre).

10) Opsetningen med *staber*, *hester* og *tren* innskrenkes til det absolutt nødvendige for løsning av avdelingens oppgave. Trenet bør i størst mulig utstrekning være *bil-tren*.

*Befal til forsterkning av garnisonsavdelinger
og ekstraordinært innkalte avdelinger.*

Pkt. 11: «Alt befal i distriktstjeneste (av Hæren) som er bosatt i *Oslo og omegn*, og som ikke av sin egen divisjon er disponert til annen tjeneste i tilfelle av uroligheter, kan i den utstrekning det trengs disponeres av 2. *Distriktskommando*».

5. *Pkt. 12:* «1. og 3.— 6. divisjon sender hvert år innen 1/12 til 2. *Distriktskommando* oppgave over officerer i distriktstjeneste av vedkommende divisjon som i henhold til pkt. 11 kan disponeres av 2. *Distriktskommando* i tilfelle av uroligheter.

I oppgaven oppgis grad, navn og adresse og likeledes hvilke av de opførte officerer antagelig vil bli beordret i rekruttskole eller remonteskole. Oppgaven holdes ajour ved senere innmeldinger.»

13) Alle officerer i distriktstjeneste (av Hæren) som er bosatt i en divisjons distrikt uten å tilhøre divisjonen, skal til enhver tid holde den distriktskommando innen hvis distrikt de bor, underrettet om sin adresse samt om midlertidig fravær av over 1 måneds varighet. (Kfr.

Meddelelser til Hæren, Kommanderende General 8. april 1922.)

Pkt. 14: «Blandt det befal som efter innmeldingene (jfr. pkt. 12) står til disposisjon, tar 2. Distriktskommando ut det antall som trengs til tjeneste ved ordensvernet m.v. og sender hvert år, snarest efter 1. desember vedkommende divisjoner underretning om hvilke (med varamenn) som er tatt ut.»

Pkt. 15: «Det uttatte befal underrettes om uttaket av egen avdeling, men kalles inn av 2. Distriktskommando, om nødvendig ved direkte ordrer til vedkommende befalingsmenn.

Vedkommende divisjoner underrettes om innkallingen.»

«Mobiliseringsterminen.

Pkt. 16. Mobiliseringsterminen er kalenderåret.»

Planer for mobiliseringsopgjør.

17) Hos Kommanderende General skal bero en oppgave over de ved distriktskommandoene planlagte opsetninger. Av oppgaven skal fremgå hvilke opsetninger er forberedt ved de forskjellige avdelinger, deres størrelse (antall mann, hester, kjøretøier m.v.) og opsetningssted. Innmelding om inntrufne forandringer sendes årlig Kommanderende General «*innen 1. januar*». Vesentlige forandringer må ikke foretas uten Kommanderende Generals bemyndigelse.

18) Distriktskommandoene inntar hvert år 1/12 fra avdelingene de nødvendige *mobiliseringsopgjør* for opsetning av sikkerhetsvakter og ordensvern. Tiden for innsendelsen fastsettes av distriktskommandoen.

III. Innkallelse og opsetning

Innkallelsesmåte. Ekspedisjonsvei.

19) Det er overlatt til distriktskommandoene hver innen

sitt distrikt å ordne innkallelelsesmåten således som det passer best med de lokale forhold (ordre pr. post, telefon, ordrekretser).

En forsvarlig stor del av sikrings- og ordensvernsavdelingene *skal* alltid kunne innkalles ved ordreoverbringere.

20) Dobbelt ekspedisjonsvei for innkallelelsesordrene forberedes, så de efter distriktskommandoenes bestemmelse kan ekspederes, foruten den ordinære vei gjennom regimentene, direkte gjennom militære befalingsmenn som bor innen vedkommende distrikt, eller gjennom de civile myndigheter.

Distriktskommandoene avgjør også om disse civile myndigheter og militære befalingsmenn m.v. skal tilstilles duplikat av selve innkallelelsesordrene til de enkelte menn og hester, eller bare en fortegnelse over de militære befalingsmenn som opbevarer innkallelelsesordrene og som derfor i tilfelle må varsles.

22) Til innkallelelse pr. post av mannskapene anvendes M-skjema 3 i almindelige konvolutter uten utstyr som kan betegne brev som militær tjenestesak, og frankert med almindelige frimerker. Sådanne konvolutter kan rekvireres fra Hærens Trykningskontor.

For ekspedisjonen gjelder iøvrig de samme bestemmelser som for mobilisering med fornødne modifikasjoner.

Underretning til militære og civile myndigheter.

22) Når Kommanderende General gir ordre om innkallelelse av avdelinger til tjeneste som sikkerhetsvakter og ordensvern, vil der samtidig bli sendt underretning herom til Sanitetschefen, Generalintendanten (og eventuelt Veterinærinspektøren), Justisdepartementet og eventuelt andre centrale myndigheter som de trufne forføininger måtte ha interesse for.

Vedkommende distriktskommando underretter direkte de lokale civile myndigheter som bør være underrettet herom.

Utskrivning av hester og vogner.

Rekvisisjoner.

23) Utskrivning av hester og vogner finner ikke sted ved opsetning av sikkerhetsvakter og ordensvern.

10. *Pkt. 24:* «Rekvisisjoner benyttes ikke uten særskilt bemyndigelse i henhold til «Lov av 19. mai 1933 nr. 8 om rekvisisjonsrett for politiet» og Justisdepartementets rundskrivelse av 9. mai 1938 med «Instruks for politiets rekvisisjonsrett etter lov av 19. mai 1933 nr. 8», Bilag 3. (Jfr. dog F.D.s bestemmelser av 25/1 1932 om militært område, pkt. 9)».

Pkt. 25: Justisdepartementet har i skrivelser av 24. juni 1933 og 5. september 1933 uttalt:

«Justisdepartementet antar at den nye rekvisisjonslov av 19. mai 1933 må forståes således at når betingelsene forøvrig foreligger kan vedkommende leder av politiet også utøve rekvisisjonsretten på et annet sted enn det hvor han skal oprettholde ro og orden. Tilsvarende vil da etter § 6 gjelde vedkommende militære leder».

«Justisdepartementet antar at den som ved kgl. resolusjon har fått rekvisisjonsrett i medhold av lov om rekvisisjonsrett for politiet av 19. mai 1933, ikke kan overdra denne rett til andre. Derimot kan han benytte andre, underordnede eller andre personer, til å utføre rekvisisjonsbeslutninger som han fatter.

I tilfelle som omhandlet i Kommanderende Generals skrivelse av 6. juli sl., antar man derfor at forholdet kunde ordnes således at den rekvisisjonsberettigede avdelingsleder efter opgave fra Automobilkorpset beslutter rekvirert det antall automobiler som dette anser nødvendig, og bemyndiger Automobilkorpset til å utføre beslutningen. I beslutningen bør det da være angitt bilens nummer og eierens navn (eller i hvert fall en av delene). Samtidig som den også bør inneholde

angivelse av biler som skal tas istedet, dersom nogen av de opførte ikke påtreffes eller ikke er i brukbar stand eller lignende. Det bemerkes at rekvisisjonering til militært bruk ikke kan skje før militær er tilkalt og det er bestemt hvilken militæravdeling skal anvendes, jfr. lovens § 6. Den nevnte lov gir ikke hjemmel for innkallelse av vernepliktige. Sådan hjemmel må søkes i andre lover».

Ennvidere har Kommandrende General i skrivelse av 22. november 1933 anført:

«Rekvisisjonsretten er således *ikke* begrenset til å utøves innen det militære område eller på det sted hvor uroligheter pågår, likesom det ikke er nødvendig at det er den militære ordensvernsavdelings chef selv som utfører rekvisisjonsbeslutningene. Hvor den avdeling som har opsatt militært ordensvern, trenger å bruke rekvisisjoner, er det altså intet til hinder for at det som ønskes rekviert, angis f.eks. for militær fagmyndighet, våben- og troppeinspektører eller lignende, som så *utfører* rekvisisjonsbeslutningen.

Rekvisisjonsretten inntreier i og med at avdelingen blir opsatt som ordensvern og kgl. resolusjon er utferdiget i henhold til lov av 19. mai 1933 om rekvisisjonsrett for politiet».

De fornødne rekvisisjoner for opsetningen bør så vidt mulig være forberedt til enhver tid, kfr. bl.a. Kommanderende Generals skrivelse av 20. december 1933 om forberedelse av bilrekvisisjoner.

Avlønning og forpleining.

25) Såfremt ingen annen bestemmelse utgår, forpleies de innkalte avdelinger overensstemmende med de til enhver tid gjeldende fredsregulativer (som for øvelser, utenfor ekserserplassene).

26) Såfremt forpleiningen ikke kan ordnes på regulær vis, er vedkommende avdelingschefer bemyndiget til

selv å fastsette et regulativ som svarer nogenlunde til det vanlige fredsregulativ (som for øvelser utenfor ek-serserplassene) eller å ordne forpleiningen ved avtale med folkekjøkkener, restauranter e.l.

27) Avlønning foregår efter gjeldende bestemmelser medmindre annet måtte bli bestemt.

IV. Veiledning ved anvendelse av militærmakt til opprettholdelse av offentlig orden og sikkerhet.

Der henvises til den av Kommanderende General under 11. april 1922 fastsatte «Veiledning ved anvendelse av militærmakt til opprettholdelse av offentlig orden og sikkerhet», som følger som Bilag 4.

Bilag 1.
H e m m e l i g.

Gjenpart av Justisdepartementets rundskrivelse av 4. mars 1918.

Om samarbeide mellem politiet og militærmakten til sikring av beholdninger m.v. samt opprettholdelse av ro og orden.

I.

I skrivelser av 12. og 16. februar 1918 har Kommanderende General pålagt distriktskommandochefene å treffe de *nødvendige foranstaltninger til sikring mot angrep av ondsinnede*

- 1) av *statens* beholdninger i sin almindelighet — derunder militære beholdninger av våben og ammunisjon,
- 2) av andre våben- og ammunisjonslagre,
- 3) av større kommunale beholdninger, samt
- 4) av offentlige kontorer,

- 5) banker,
- 6) telegraf og telefon,
- 7) jernbaner,
- 8) elektricitets-, vann- og gassverker og
- 9) fengsler.

Distriktskommandoene er videre bemyndiget til å iverksette de planlagte sikkerhetsforanstaltninger, så snart dette skulde vise sig nødvendig.

Stadig militært vakthold ved de nevnte ikke-militære beholdninger m.v. vil dog først bli opprettet på spesielt forlangende fra politiet.

Kommanderende General forutsetter at distriktskommandochefene oppgjør en detaljert plan for fremgangsmåten i de forskjellige tilfeller, og at der herunder såvel som senere i alt hvad der foretas, finner et intimt samarbeide sted mellom de militære og civile myndigheter.

Våbenmakt kan av vedkommende militære myndighet bringes i anvendelse når det er nødvendig — til forsvar av forannevnte beholdninger m.v.

Hvis de civile myndigheter påkaller dekningsavdelingenes bistand for ellers å opprettholde ro og orden, gjelder herom de regler som omhandles i det følgende:

II.

I tilfelle av indre uroligheter er det politiet som i første rekke har å opprettholde og gjenoprette den almindelige ro, orden og sikkerhet.

Hvis de civile myndigheter har grunn til å tro at der vil bli iverksatt optøier som kan foranledige inngripen av ordensmakten, bør fylkesmannen eller politimesteren kalle lederne til sig og forklare dem hvilket ansvar de påtar sig både overfor samfundet og overfor sine kamerater. Samtidig bør man opplyse dem om at myndighetene har truffet virksomme forføyninger for straks å møte urostifterne, og akter å benytte sig av de forhåndenværende midler.

Kun hvis politiets maktmidler herunder viser sig utilstrekkelige, kan der bli spørsmål om å påkalle militærmaktens hjelp og i så fall innenfor de i Grunnlovens § 99, annet ledd bestemte grenser.

Ved militær makts anvendelse tenkes derimot på de tilfeller at militære chefer opfordres til på eget ansvar å søke den almindelige orden gjenoprettet.

Betingelsene herfor er at en forsamling forstyrrer den offentlige rolighet og ikke øieblikkelig adskilles, efterat bestemmelsene om oprør — nu straffelovens §§ 136 og 137 (hvorav avskrift følger) — tre ganger er den lydelig forelest av *den civile øvrighet*: vedkommende fylkesmann, magistrat eller politimester.

Begrepet opløp i de nevnte straffelovsbestemmelser forutsetter at der finner sted en *samlet* optreden av deltagerne, og at der herved skjer brudd på den almindelige orden og fred. Opløpet må videre ha til hensikt å øve vold mot person eller gods eller å true dermed.

Hvis der optrer flere forskjellige forsamlinger eller flokker av urostiftere, eller urolighetene fortsetter gjennom flere dager, vil det efter de nærmere omstendigheter bli å avgjøre om de optredende og optrinnene skal betraktes som en enhet, eller om der gjentatte ganger må skje oplesning og opfordring overensstemmende med Grundlovens § 99. Jfr. skrivelse fra Generalaudtøren til Armékommandoen av 10. juni 1880, post 5 og 6.

Forskjellig fra den høitidelige oplesning som må gå forut for enhver anvendelse av militær makt mot statens medlemmer, er det påbud om å begi sig rolig bort, som er nevnt i straffelovens §§ 137 og 329 (hvorav avskrift følger), og som forkyndes av *øvrigheten* — det vil i denne forbindelse si en offentlig autoritet med myndighet til å virke for ordenens oprettholdelse, altså regelmessig politimesteren eller en annen polititjenestemann.

Et sådant påbud bør alltid forsøkes. Der kreves ikke nogen bestemt form, og oplesning av vedkommende

straffebestemmelser er ikke nødvendig for dette øiemed. Forsamlingen bør dog alltid foreholdes det strafferettslige ansvar ved ikke å etterkomme påbudet.

Adskilles forsamlingen ikke, selv efterat den i Grundlovens § 99 foreskrevne oplesning har funnet sted, kan vedkommende civile øvrighet — i tilfelle politimesteren (fogden) påkalle militær bistand.

Begjæringen herom skal om mulig avfattes skriftlig og bør foretrinsvis rettes til den militære befalingsmann som allerede er tilstede med sin avdeling eller som for anledningen på forhånd måtte være opgitt, eller hurtigst kan komme tilstede med en tilstrekkelig styrke.

Hvor der finnes faste militære avdelinger, forutsetter man at de civile myndigheter — iallfall når uroligheter kan befryktes — på forhånd har satt sig i forbindelse med vedkommende militære chefer og truffet avtale om assistanse i påkommende tilfelle.

Begjæringen skal angi mot hvilken forsamling øvrigheten påkaller militær bistand, inneholde opplysning om at oprørsloven forgjeves er lest samt opfordre vedkommende militære befalingsmann til å gjenoprette ordenen.

Politimakten kan herunder samvirke med den militære avdeling efter avtale med dens chef, men må ikke gripe inn i de militære disposisjoner.

Direktiver for vedkommende militære avdelinger hvis bistand er påkalt, finnes i Generaladjutantens sirkulære av 24. februar 1851 og Generalauditørens skrivelser av 3. og 10. juni 1880.

Når den civile øvrighet fra hvem begjæringen er utgått, finner at militær bistand ikke lenger er nødvendig, skal den straks skriftlig gi vedkommende avdelings chef meddelelse herom.

Innberetning skal uopholdelig gjennom overøvrigheten sendes til Justisdepartementet.

Hvilket herved meddeles til underretning for Hr. amtmannen og de innen amtet fungerende magistrater

og politimestre, som underrettes ved *personlige* skrivelser.

Politimestrene bes samtidig pålagt uopholdelig å tre i forbindelse med vedkommende distriktskommandochefer for å treffe nærmere avtale om de under post I nevnte sikkerhetsforanstaltninger, samt pålagt gjennom overøvrigheten å sende innberetning herom til Justisdepartementet.

Til lettelse ved sakens ekspedisjon vedlegges avtrykk av denne rundskrivelse.

Kristiania 4. mars 1918

(sign.) O. Blehr.

(sign.) K. Øien.

Ad Bilag 1.

Avskrift av straffelovens §§ 136, 137 og 329.

§ 136.

Den som bevirker at der finner oppløp sted i hensikt å øve vold mot person eller gods eller å true dermed, eller som medvirker til istandbringelsen av sådant oppløp, eller som ved et oppløp under hvilket ovennevnte hensikt legges for dagen, optrer som leder eller fører, straffes med fengsel inntil 3 år.

Forøves under oppløpet nogen sådan forbrydelse mot person eller gods som ved oppløpet tilsiktet, eller som deltagerne under dette har lagt for dagen å ville forøve, eller nogen forbrydelse mot den offentlige myndighet, blir de ovennevnte likesåvel som enhver i forbrydelsen delaktig å straffe med fengsel fra 2 måneder inntil 5 år, men med den for forbrydelsen bestemte straff, forøket med inntil en halvdel såfremt herved strengere straff fremkommer.

§ 137.

Den som er tilstede eller medvirker til at nogen annen er tilstede i sådant oppløp som i § 136 nevnt, efterat påbud om å begi sig rolig bort av øvrigheten er forkyndt, straffes med fengsel inntil 3 måneder, men inntil 2 år såfremt der under hans tilstedeværelse forøves nogen forbrydelse mot den offentlige myndighet eller nogen sådan forbrydelse mot person eller gods som ved oppløpet tilsiktet, eller som deltagerne under samme har lagt for dagen å ville forøve.

§ 329.

Med bøter eller med fengsel inntil 3 måneder straffes den som efterat pålegg om å begi sig rolig bort av øvrigheten er forkyndt, forblir tilstede eller medvirker til at nogen annen forblir tilstede i en samling av et større antall personer på offentlig vei eller plass eller på annet sted, hvor de ikke er berettiget til å opholde sig.

På samme måte straffes den som overtrer de forskrifter som av øvrigheten gis til forebyggelse av fare eller til ordenens oprettholdelse ved sammenstimlinger eller forsamlinger av en større menneskemasse.

Bilag 2.

Utskrift

av *Politiinstruksens* § 78 — 81.

(Kfr. Kgl. resolusjon av 6/2 1920, Mil. Lovsamling 1915/20, s. 558.)

§ 78.

Hvis politiet på et sted ikke ser sig istand til på tilstrekkelig virksom måte å hindre rolighetsforstyrrelse eller å gjenoprette ordenen, kan det søke hjelp hos politiet i et annet distrikt.

Hvis det er tid til det, bør anmodningen om slik hjelp rettes til departementet, som da avgjør om den skal etterkommes.

Tilkallelse av militærhjelp.

§ 79.

I samme tilfelle som i foregående § kan politiet også søke hjelp hos militærmakten. Dette bør dog bare gjøres når der ikke kan påregnes tilstrekkelig hjelp hos politiet i annet distrikt.

Hvis der er tid til det, bør ansøkingen om militær bistand sendes til departementet; i motsatt fall kan man henvende sig til nærmeste militæravdeling, først og fremst til en garnisonerende avdeling.

§ 80.

Før militær avdeling kan gripe inn med maktanvendelse eller gjøre bruk av våben likeoverfor civile personer, kreves der — forsåvidt den ikke selv blir angrepet med vold — opfordring fra politimesteren eller den som i hans sted har ledelsen av politiet. Opfordring kan først skje efter at straffelovens §§ 136 og 137 er oplest 3 ganger.

§ 81.

Når militæret har grepet inn, har politiet ingen innflydelse på militærets ledelse eller ansvar for dets opptreden; men politiet bør på sin side fremdeles uten å gå militæret iveien, søke å skaffe ro og orden tilveie og bistå de militære myndigheter med opplysninger og råd, om det begjæres.

Såsnart politiet mener selv å kunne sørge for ordrens oprettholdelse, skal det ufortøvet gi avkall på militærhjelpen.

I et hvert tilfelle hvor militær bistand har været tilkalt i henhold til §§ 79 og 80, skal politiet gi melding om det til departementet.

Ad Bilag 2.

Gjenpart av Justisdepartementets rundskrivelse av 31. juli 1920.

I henhold til Politi-instruksen av 6. februar 1920, dens § 48 fastsettes herved følgende regler for politiets anvendelse av revolvere og andre våben.

§ 1.

Efter bestemmelse av politimesteren kan polititjenestemenn bebevnes med revolver eller annet skytevåben til bruk under tjenesten i de i disse reglers §§ 2 og 3 omhandlede tilfelle.

Polititjenestemenn må ikke under tjenesten uten politimesterens samtykke benytte revolver, som de selv har anskaffet.

§ 2.

Revolver kan benyttes for å iverksette en lovlig pågrep eller hindre at straff- eller varetektsfanger rømmer. Det bør dog kun skje overfor forbrydere som har gjort sig skyldig i en *større forbrydelse*, og når annen utvei til å sikre sig vedkommende person synes utelukket.

§ 3.

Revolver kan utenfor de i § 2 nevnte tilfelle kun anvendes a. i de i straffelovens §§ 136 og 137 omhandlede tilfelle, når den overordnede tjenestemann som har befalingen over den tilstedeværende politistyrke, anser bruk av revolver nødvendig for gjenopprettelse av den offentlige orden og fred eller til avvergelse av eller forsvor mot rettsstridige angrep på personer eller gods.
b. når en tjenestemann bare ved bruk av revolver kan hindre at der skjer angrep på samfundsviktige institusjoner, innretninger eller arbeider, som han har til oppgave å beskytte eller
c. til *forsvar* når tjenestemannen under sin lovlige utførelse av tjenesten enten angripes på en sådan måte at det står for ham som det går på liv eller helbred løs, eller han trues med angrep med våben som revolver, kniv eller farlige slagvåben, og den truende ikke på opfordring nedlegger våbnet eller griper det påny, efterat det er nedlagt.

De i denne § omhandlede bestemmelser gjelder også for civil eller militær vakt som efter bestemmelse av vedkommende politimyndighet eller en militær myndighet har til oppgave å beskytte samfundsviktige institusjoner, innretninger eller arbeider og i dette øiemed er utstyrt med skytevåben.

§ 4.

Revolver kan kun anvendes når det er påtrengende nødvendig for å oppnå de i §§ 2 og 3 nevnte øiemed og andre midler antas utilstrekkelige. Der bør såvidt mulig kun skytes på kort hold og med sikte fortrinsvis på armer eller ben. Der bør ikke skytes hvis uskyldige tilstedeværende likeså lett kan rammes som den skyldige.

§ 5.

Revolver skal av polititjenestemenn i uniform bæres i hylster synlig utenpå uniformen.

§ 6

Om stedfunden bruk av revolver har vedkommende straks å avgi skriftlig melding inneholdende samtlige nødvendige opplysninger til bedømmelse av om bruken har været rettmessig.

§ 7.

Politimenn og andre som utstyres med skytevåben for bruk i de i disse regler omhandlede tilfelle, skal instrueres om våbnets anvendelse og utleveres et avtrykk av disse regler.

§ 8.

I de i straffelovens § 329 omhandlede tilfelle er Politinstruksens § 49 ikke til hinder for at politiet kan anvende kølle for å splitte den folkemasse som ikke fjerner sig efter at pålegg derom er gitt.

Dessuten kan kølle anvendes i de i disse reglers § 2 første punktum og § 3 a og b nevnte tilfelle.

BILAG 11

Bergenhus den 25/2. 1939.

Fra

4. Distriktskommando.

Hemmelig

Jnr. 57/39. H.

(Ved mulig fremtidig korrespondanse om denne sak bedes dette jnr. opgitt.)

Op. avd. jnr. 201/1939

GEN. STABEN
Jnr. 0958/1939 III

Til

Kommanderende General

Regler for opsetning av sikkerhetsvakter og ordensvern i tilfelle av uroligheter. Sjøforsvaret.

I anledning av Kommanderende Generals skrivelse av 13. februar d.å. — Genst. jnr. 448/39. III — innsendes vedlagt avskrift av en plan datert 12/3. 1936 for opsetning av sikkerhetsvakter i 2. Sjøforsvarsdistrikt. På henvendelse herfra har Sjøforsvarsdistriktet 20. ds. meddelt at det ikke er inntrådt noen endring i nevnte plan.

Av de opsetninger som er nevnt i planen er I og II *sikkerhetsvakter* for Bergen festning, Marinestasjonen og Flyvestasjonen, mens opsetningen av de to patruljebåter (III) nærmest må betraktes som *ordensvernsopsetning* for Bergens havn.

Distriktskommandoen er prinsipielt av den opfatning at en for å sikre enhet i ledelsen av ordensvernet, bør

4. Distriktskommando.
Jnr. 57/39. H.

(For manglende fremsending af denne skal indsendes jnr. angivet)

411

Kommanderende General.

Bergenshus den 25/2. 1939.

Hemmelig.

GEN. STADEN
JEF 0058

1939

111

Regler for opsetning av sikker-
hetsvakter og ordensvern i til-
felle av uroligheter. Sjøforsvaret.

I anledning av Kommanderende Generals skrivelse av 13. februar d.å. - Genst. jnr. 446/39. III - innsendes vedlagt avskrift av en plan datert 12/3. 1936 for opsetning av sikkerhetsvakter i 2. Sjøforsvaredistrikt. På henvendelse herfra har Sjøforsvaredistriktet 20. ds. meddelt at det ikke er intrådt noen endring i nevnte plan.

Av de opsetninger som er nevnt i planen er I og II sikkerhetsvakter for Bergens festning, Marinestasjonen og Flyvestasjonen, mens opsetningen av de to patruljebåter (III) nærmest må betraktes som ordensverneopsetning for Bergens havn.

Distriktskommandoen er prinsipielt av den opfatning at en for å sikre enhet i ledelsen av ordensvernet, bør samle alle ordensverneopsetninger i Bergen/ ^{under} en kommando (Distriktskommandoenes sikringschef).

Idag er det ikke tilfelle. Hvis

samle alle ordensvernsopsetninger i Bergen under en kommando (Distriktskommandoens sikringschef).

Idag er det ikke tilfelle. Hvis f.eks. politiet nu ønsker assistanse av militært ordensvern for å opprettholde ro på Bergens havn, må det henvende sig til Distriktskommandocheferen (Kommandanten) når det gjelder å gripe inn med ordensvernet på kaiene, men til Sjøforsvarschefen hvis det gjelder å dempe uro på et skib på havnen og som kanskje er årsaken til den uro som er oppstått.

En slik ordning er selvsagt ikke tilfredsstillende. Distriktskommandoen har undersøkt mulighetene for å rette på forholdet. Under en konferanse i 1938 mellom Distriktskommandoens sikringschef (major *Stenersen*) og stabschefen ved 2. Sjøforsvarsdistrikt (kommandørkaptein *Kjelstrup*) blev det således drøftet i hvor stor utstrekning de nevnte patruljebåter kunde stilles til rådighet for Distriktskommandocheferen (Kommandanten) som helt avgitt til ham. Fra Marinens side blev det gjort gjeldende at det ikke lot sig gjøre å avgi et eller begge fartøier, da Marinen selv kun disponerte disse to. Det blev imidlertid fremholdt at et av fartøiene (en motorskjøite), hvorpå skulde plaseres mitraljører, kunde ta stasjon umiddelbart utenfor Bergenhus og at den kunde stilles til Kommandantens rådighet når Marinen selv ikke hadde behov for den. Denne ordning er ikke tilfredsstillende sett fra Distriktskommandoens synspunkt.

Skal en sikre sig å kunne opprettholde ro og orden i havneområdet i Bergen, må det landmilitære ordensvern, som i tilfelle har ansvaret på kaiene, til enhver tid kunne regne med støtte av væbnede patruljebåter på havnen.

Det vil derfor være en fordel å gjennomføre den av Kommanderende Admiral foreslåtte ordning, idet konsekvensen da må bli at det landmilitære ordensvern blir bygget ut med de nødvendige opsetninger av væbnede patruljebåter. Disse bør formentlig settes op av Marinen, men avgis fast til det landmilitære ordensvern i Bergen.

Hvad angår Sjøforsvarets *sikkerhetsvakter* går Distriktskommandoen ut fra at vaktene på Bergen festning, Marinestasjonen og Flyvestasjonen fortsatt skal settes op av Sjøforsvaret.

W. Steffens

Plan
for

Nr. 4.
Hemmelig.

opsetning av sikringsvakter i 2. Sjøforsvarsdistrikt.

(jfr. Forsvarsdepartementets bestemmelser av 20/12 1935 samt

«Regler for opsetning av sikringsvakter og ordensvern i tilfelle av uroligheter»).

Sikring av.	Ansvarshavende.	Personell.		Materiell.	Opsettes og forpleies av.	Benevnelse
		Befal	Menige			
I.						
Bergen befestninger og Vallemsviken	Kommandanten.	(10 { 4	150 28	Geværer (4 tunge (mitraljører.	Bergens befestninger	)Sikringskompaniet.)Mitraljøsede-avdelingen
II.						
Marinestasjonen og Flyvestasjonen	Stabschefen ved 2. Sjøforsvarsdistrikt.	5	65	Geværer.	Bergens befestninger	Sikringstroppen.
III.						
Bergens havn.	—»—	Personell fra Marinestasjonen, ev. supplert fra Bergens befestninger.		M/B nr. 2 armert med 1—7,5 c/m. B.K. «Nokk»armert med mitraljører	Marinestasjonen	Patroljebåter.
IV.						
<i>Agdenes befestninger.</i>						
1) Hysnes avsnitt.	Kommandanten.	4	32	Geværer	Agdenes befestninger	Sikringstropp nr. 1.
2) Brettingen »	dan-	3	31	—	be-	» 2.
3) Hambåra »	ten.	1	9	—	festninger	» 3.

GEN. STABEN
Jnr. 0958

- Anm. 1. *Ordensvern* utover den anførte patruljetjeneste på Bergens havn blir inntil videre ikke å opsette av Sjøforsvaret.
- Anm. 2 *Sikringskompaniet* ved Bergens befestninger skal medvirke til flytning av sprengstofflager på Askøy.
- Anm. 3. *Mitraljøseavdelingen* ved Bergens befestninger skal kun opsettes i den utstrekning befal has disponibelt. Personell og materiell av denne avdeling skal på nærmere rekvisisjon avgis til marinens patruljebåter på havnen.
- Anm. 4. *Sikringstroppen* (til bruk ved Marinestasjonen og Flyvestasjonen) blir så snart den er opsatt å overføre til Marineholmen hvor den innlosjeres på «Nordstjernen». 1 befal og 10 menige overføres herfra videre til Flyvestasjonen ved Marinens forsorg.

2. Sjøforsvarsdistrikt, Bergen d. 12. mars 1936.

C. Tank Nielsen

K. Kjelstrup.

BILAG 12.

GEN. STABEN
Jnr. 1516/1939 III o

Op. avd. jnr. 324/1939

A.S.

6. Distriktskommando

J.nr. 167/39.H.

Harstad 31 mars 1939.

(Oppgi dette j.nr. ved fremtidig
skriftveksel om saken.)

H e m m e l i g.

Til

Kommanderende General.

*Regler for oppsetting av sikkerhetsvakter og
ordensvern i tilfelle av uroligheter. — Sjøforsvaret.*

— K.G. 13/2-39 — jnr. 448/39.III —

Kommanderende General har anmodet Distriktskommandoen om uttalelse om et av Kommanderende Admiral antydte forslag til særskilte regler for Sjøforsvaret for oppsetting av ordensvern, om mulig bilagt med en oversikt over de ordensvernsoppsetninger som for tiden er forberedt satt opp av Sjøforsvaret innen Distriktskommandoen.

Forslaget går bl.a. ut på at Sjøforsvaret ikke bør planlegge noen særskilt oppsetting av ordensvernsavdelinger. Sjøforsvarets bidrag til ordensvernet bør begrenses til avgivelse av forhåndenværende oppsatte styrker, nemlig utrustede fartøyer og oppsatte øvelses-

styrker i land. Grunnen til dette standpunkt er vesentlig den at Sjøforsvaret har lite å fare med for dette formål — forberedelsene blir nokså omstendelige og står ikke i forhold til det som kan oppnåes.

Distriktskommandoen skal uttale:

Oppsetting av ordensvernsavdelinger er f.t. ikke særlig aktuelt. Utviklingen har gått i retning av å frigjøre militære avdelinger for dette hverv og la spesielle organer overta sikringstjenesten innad. Forsvarets oppgave blir vesentlig rettet utad.

Det er formentlig denne utvikling som har vært en av hovedgrunnene til at Kommanderende General i skrivelse av 14/10 1938 har funnet å kunne sløyfe ordensvernsavdelinger som egne oppsetninger og i stedet regnet med å kunne anvende deler av avdelinger som settes opp ved delvis mobilisering.

Etter Distriktskommandoens mening er denne ordning betryggende.

Sjøforsvarets deltakelse i ordensvern bør kunne ordnes på lignende måte.

Å opprette ro og orden er først og fremst det stedlige politiske sak, om nødvendig støttet av statspolitiet. Under normale forhold vil vel disse organer greie oppgaven.

Trenges det militær hjelp, bør først og fremst forhåndenværende oppsatte avdelinger eller skip settes inn. Sjøforsvaret bør dog overta det fulle ansvar for opprettholdelse av ro og orden på sine egne militære områder f.eks. Ramsund, likesom hæren for sine ekserseplasser og depotplasser m.v.. Fordeling av oppgave og objekter på forhånd mellom 3. Sjøforsvarsdistrikt og 6. Distriktskommando skulle forøvrig ikke være nødvendig.

Sjøforsvarets andel av oppgaven med å opprette ro og orden vil inntil videre av rent praktiske grunner måtte bli sterkt begrenset i Nord-Norge.

Det blir med andre ord i det vesentlige Hærens sak å

6. Distriktskommando

J.nr. 167/39.H.

(Oppi dette J.nr. ved fremtidig skifteveset
om sikten.)

324
-39-

GEN. STABEN

Jnr. 1516

1633

Harstad 31 mars 1939.

H e m m e l i g .

Til

Kommanderende General.

Regler for oppsetting av sikkerhets-
vakter og ordensvern i tilfelle av uro-
ligheter. - Sjøforsvaret.

- K.G. 13/2-39 - Jnr. 448/39.III -

Kommanderende General har anmodet
Distriktskommandoen om uttalelse om et
av Kommanderende Admiral antydte forslag
til særskilte regler for Sjøforsvaret
for oppsetting av ordensvern, om mulig
bilagt med en oversikt over de ordens-
vernsoppsetninger som for tiden er for-
beredt satt opp av Sjøforsvaret innen
Distriktskommandoen.

Forslaget går bl.a. ut på at Sjø-
forsvaret ikke bør planlegge noen sær-
skilt oppsetting av ordensverneavdelinger.
Sjøforsvarets bidrag til ordensvernet
bør begrenses til avgivelse av forhånden-
varende oppsatte styrker, nemlig utrus-
tede fartøyer og oppsatte Øvelsesstyrker
i land. Grunnet til dette standpunkt er
vesentlig den at Sjøforsvaret har lite

sørge for ro og orden, hvis militære avdelinger skal brukes i dette øyemed.

Som det vil framgå av foranstående er Distriktskommandoen enig i det av Kommanderende Admiral antydede forslag om Sjøforsvarets bidrag til ordensvernsavdelinger, med den forandring at Sjøforsvaret selv bør sette opp de nødvendige sikkerhetsvakter for sine egne militære områder.

Sjøforsvaret har f.t. ikke forberedt satt opp noen ordensvernsavdeling innen 6. Kommandodistrikt.

Carl G. Fleicher

R.Rye

BILAG 13

26. april 1939.

ARKIVET

Genst. 448/1939 III
III 113/39

Hemmelig

Til

Kommanderende Admiral.

Gjenpart til 1. — 6. Distriktskommando.

Regler for oppsetting av sikkerhetsvakter og ordensvern i tilfelle av uroligheter. Sjøforsvaret.

(K.A. 28/1 1939 jnr. 1645/38 III)

Hæren vil som regel selv kunne sette opp tilstrekkelige styrker for ordensvern i land. Derimot er den situasjon tenkelig at det kan oppstå behov for ett eller flere utrustede fartøyer. Slik disponering fant således sted i 1931 (Menstad).

Kan Sjøforsvaret påta seg alltid å skaffe minst 1—2 utrustede fartøyer, har Kommanderende General intet å innvende mot den ordning som Kommanderende Admiral har tenkt på.

Så vidt Kommanderende General har brakt i erfaring skulle dette heller ikke volde vanskeligheter for Sjøforsvaret.

I St.prp.nr. 1/1939 (Sjøforsvaret), s. 10 er således foreslått at Olav Trygvasson skal være utrustet i 9 måneder (+ 3 måneders rekruttutdannelse), to jagere i 12 måneder, og undervannsbåter hele året.

Såsnart de særskilte regler for Sjøforsvaret foreligger approbert, vil Kommanderende General foranledige

26. april 1939.

ARKIVET

Høimelig

t. 443/1939 III.

14 11/39

Til

Kommanderende Admiral.
Sjenpart til 1. - 6. Divisions Distriktkommando.

Regler for oppretting av sikkerhetsvakter
og ordensvern i tilfelle av uroligheter.

Sjeforsvaret.

(K.A. 20/1 1939 jnr.1645/38 III)

Heron vil som regel selv kunne sette opp tilstrekkelige styrker for ordensvern i land. Derimot er den situasjon tenkelig at det kan oppstå behov for ett eller flere utrustede fartøyer. Slik disponering fant således sted i 1931 (Kønstad).

Kan Sjeforsvaret plutselig alltid å skaffe minst 1 - 2 utrustede fartøyer, har Kommanderende General intet å innvende mot den ordning som Kommanderende Admiral har tenkt på.

Så vidt Kommanderende General har brukt i erfaring skulle dette heller ikke volde vanskeligheter for Sjeforsvaret.

I St.prp.nr. 1/1939 (Sjeforsvaret), s. 10 er således foreslått at Olav Trygvæson skal være utrustet i 9 måneder (+ 3 måneder: rekruttutdanning), to jagere i 12 måneder, og undervannsbåter hele året.

Ettersom de særskilte regler for Sjeforsvaret foreliggende approbert, vil Kommanderende General forenedige om å bestemme i Reglene av 27/1 1934 pkt. 6 så det blir lykkede:

endret bestemmelsene i Reglene av 27/1 1934 pkt. 6 så det blir lydende:

«For *Sjøforsvaret* blir oppsetningen av sikkerhetsvakter og ordensvernsavdelinger planlagt etter særskilte regler for Sjøforsvaret. Sjøforsvarschefene holder...» osv. som før.

Kommanderende General bes tilstillet 8 eksemplarer av de regler som fastsettes.

Laake

(s)

R. Hatledal

(s)

Det eksisterte en hemmelig hær retta mot arbeiderklassen i Norge i tida fra 1918 til 1940. Den var bygd opp som en del av det regulære militærapparatet, som en utvalgt og pålitelig fraksjon. Den hemmelige hæren hadde en egen mobiliseringsordning. Bare et fåtall offiserer og politikere kjente til det hele og fulle omfanget av ordninga. Den var omgitt av en mur av hemmelighetskremmeri og sikkerhetsforanstaltninger. Et sentralt ledd i sikkerhetsforanstaltningene var at samtlige våpenlagre blei ubrukeliggjorte.

«Hårreisende påstander!» vil noen si. «Interessante hypoteser, men kan de bevises?» vil andre si. Les boka, og du vil se at kildematerialet ikke levner tvil om påstandene.

Hva kildematerialet består av? Dokumenter fra nedstøva og halvt glemte militærarkiver, som ser dagens lys for første gang.

VÅPEN MOT FOLKET

Den hemmelige hæren er den andre av tre bøker vi har kalt VÅPEN MOT FOLKET. Første og tredje del kommer i bøker for seg. Den første forteller om hvordan militærapparatet undergravde den nasjonale kampen i 1814 og 1905. Den tredje forteller om hvorfor det blei stille og delvis mobilisering 9. april 1940, og hvorfor soldatene fikk ubrukelige våpen.

ISBN 82-7094-969-8

Pris kr. 39,-